

THEOLOGIAI SZEMLE

ALAPÍTOTTA: D. CSIKESZ SÁNDOR

TARTALOM:

AZ IGE: Czeglédy Sándor: Az életadó Lélek ↔ TANUL-
MÁNYOK: Victor János: A „három tisztség“ belső rendje ↔
Révész Imre: Jelenlegi énekeskönyvünk, dicséret- és egyéb
énekanyagának theologiai átvizsgálása ↔ Horkay László:
Szegedi Gergely 1569. évi debreceni énekeskönyve ↔ IRODALMI
SZEMLE ↔ TUDOMÁNYOS ÉLET

A COETUS THEOLOGORUM
REFORMÁTUS THEOLOGUSOK MUNKAKÖZÖSSÉGÉNEK
FOLYÓIRATA

DEBRECEN, 1943.

THEOLOGIAI SZEMLE

Református tudományos theologiai folyóirat. Kiadja a Coetus Theologorum — Református Theologusok Munkaközössége.
Megjelenik negyedévenként.

Főszerkesztő: Dr. VASADY BÉLA Felelős szerkesztő: Dr. CZEGLÉDY SÁNDOR
Társzerkesztő: Dr. MÓDIS LÁSZLÓ.

Főmunkatársak : *Dr. Budai Gergely, Dávid Gyula, Dr. Farkas Pál, D. Dr. Illyés Endre, Dr. Imre Lajos, Dr. Incze Gábor, D. Dr. Kovács J. István, Dr. Makkai Sándor, Dr. Márkus Jenő, Dr. Mátyás Ernő, Dr. Nagy Sándor Béla, D. Dr. Révész Imre, Szenes László, Dr. Tavaszgy Sándor, Dr. Tóth Endre, Dr. Török István, Dr. Újszászy Kálmán.*

A szerkesztőség csak előre megbeszélt cikkeket közöl.

Szerkesztőség és kiadóhivatal : Debrecen, Központi Egyetem.

Postatakarékpénztári csekk számla száma : 53,735. — Theologiai Szemle Fenntartási Alap, Debrecen.

Előfizetési díjak : theologiai hallgatóknak, ha Coetus-tagok : 3.— P, ha nem tagok : 4.— P. Segédlelkészeknek 5.—, ill. 6.— P. Lelkészeknek 8.—, ill. 10.— P. Jogi személyeknek 10.—, ill. 12.— P. Egyes szám ára 3.— P.

KÖNYVISMERTETÉSEK :

Csikesz Tibor: A serdülőkor lélektana különös tekintettel vallásos életére. <i>Kiss Tihamér László</i>	124
Leese, Kurt: Der Protestantismus im Wandel der neueren Zeit. <i>Pákozdy László Márton</i>	125
Trombitás Dezső: A Szentlélek jele alatt. <i>Farkas Pál</i>	127
Tunyogi Csapó András: Izráel bölcseségirodalma, <i>M. L.</i>	128

Az életadó Lélek

Lectio: *Ezék. 37: 1—14.* Textus: *Ezék. 37: 9.*
„És monda nékem: prófétálj a léleknek, prófétálj embernek fia, és mondjad a léleknek: ezt mondja az Úr Isten: a négy szelek felől jöjj elő lélek, és lehelj ezekben a megölettekbe, hogy megéledjenek.

Ünneplő keresztyén gyülekezet! Az az érzésem, hogy Ezékiel próféta felejtethetetlenül hatalmas és megdöbbentő látomásában a saját élettapasztalatai is benne vannak. A csontokkal borított sötét völgy képét a próféta nem csupán a felülről való kinyilatkoztatásból, de nem is csak a képzeletéből, hanem saját tapasztalataiból és emlékeiből rajzolta meg. Ez a fogságban élő, sok földet bejárt ember élete során valamikor, talán nem is egyszer, tényleg láthatott egy ilyen borzalmas csontlelőhelyet. Ott, a keleti országokban, azokban az időkben az ilyen csontokkal rakott völgy vagy lapály képe egyáltalán nem volt ritka látvány. Ezékiel próféta nemzete a népek nagy országútján élt, az akkori világhatalmak ütközőpontján; az ő kora is éppen olyan véres és fegyverzajos korszak volt, mint a miénk; akkor is hatalmas csaták reszkettették meg a földet; sokszor a holttestek százai borították a csatatereket, és ott, keleten nem is mindig vesződtek a holttestek eltemetésével: a hullák a csatamezőn maradtak, míg a perzselő keleti nap, a vadállatok és keselyűk elvégezték munkájukat, úgyhogy a sivatag sárga homokján csak az üresszemű koponyák, a szétszórt végtagok, a földből kimeredő bordacsontok jelezték az utasember számára egy-egy nagy ütközet helyét. Hosszú rab-ságában, kiterjedett utazásai alatt bizonyára Ezékiel is látott valahol ilyen csontokkal borított völgyet, és az isteni ihletés ezt a valóságos, megrázó emberi élményt használta fel arra, hogy a próféta üzenet kerete és hordozója legyen.

Azt kérdezhetné valaki, miért választottam prédikációm alapjául most, pünkösdkor, ezen az örömnüpepen ezt az első pillanatra inkább lesújtó ótestamentumi látomást, — de én erre azonnal azt felelhetem: azért választottam, mert ez a látomás a legfelelőbb, legdiadalmasabb örömhírt foglalja magában, amit az emberi szív csak elgondolhat; azt a hírt tolmácsolja nekünk most, a Szentlélek örömnüpepén, hogy a Lélek, az *Isten Szentlelke életadó Lélek*. Jertek, keresztyén testvéreim, és teljék meg a szívünk pünködsi örömmel akkor, amikor a Lélek életadó erejéről elmélkedünk!

1. Alapigénk először is azt tanítja, hogy a *Szentlélek az igazi önismeret lelke*. Ezékiel prófétának a Lélek ebben a nagy látomásá-

ban először népe *igazi helyzetét* mutatja meg. „Embernek fia — — mondja a Lélek — ezek a tetemek az Izrael egész háza. Ímé ezt mondják : elszáradtak a mi csontjaink és elveszett a mi reménységünk ; kivágattunk!“ Bizonyára voltak Ezékiel fogolytársai között, akik másképpen látták a helyzetet. Voltak közöttük derülátók, ábrándozók, akik azt mondhatták : nem kell félni, jön egy fordulat a világpolitikában és szabadok leszünk, visszanyerjük nemzeti dicsőségünket, ismét büszkélkedhetünk, ismét nagyok leszünk ; de voltak borulátók is, akik viszont azt mondhatták : vége mindennek, itt már az Isten sem segít. Ezékiel azonban nem azért volt próféta és a Lélek embere, hogy az emberi bölcseségre, az emberi találgatásokra hallgasson. Ő tudta, hogy a valóságos helyzetet csak a Szentlélek tárhatja fel. Ő maga mondja el, hogy a Lélek által vitetett ki a sötét völgybe és a Lélek magyarázta meg neki a látomás értelmét. A Lélek ezt mondta neki : ez vagy te és ez a te néped ! Ez a valóságos helyzet.

Keresztyén testvéreim, minket is csak a Lélek vezethet el az igazi önismeretre. Ha mi most a prófétai látomás szemlélésében elmélyedünk, egyszerre csak érezni fogjuk, hogy ez a látomás nem is olyan idegen tőlünk, mint ahogy az első pillanatban feltűnik. Ezt a prófeciát könnyű lefordítani a mi nyelvünkre, és ezt a képet igen könnyű átfesteni úgy, hogy mi, mai emberek azonnal ráismerjünk. Elesett katonák temetetlen tetemeivel borított csatatérről beszél a prófécia? Hát mi, ebben a véres háborúktól dult világban ne értenők meg, mit akar mondani nekünk? Csak a külső keret és a háttér változik meg, mert mi ma nem temetetlen csontokkal borított sárga sivatagra gondolunk, hanem *katonatemetőkre* : a Doberdo, a Piave-part, az Isonzo vidéke, Gorlice, Volhinia jeltelen sírjaira, vagy az itthoni temetők katona-parcelláira, az egyforma keresztek és fejfák hosszú sorára — azokra gondolunk, akik 1914-ben, 15-ben és később elmentek : apák, testvérek, jó rokonok, szeretett fiak, vőlegények, jó férjek, akik elbúcsúztak, hogy soha többet ne jöjjenek vissza ; azokra gondolunk, akiknek sírjára virágot vihetünk és azokra, akikről azt sem tudjuk, hogy tetemeik hol porladnak ; és akkor a jelenre nézünk, és látjuk azt, hogy a nagy háború után még három évtized sem telt el és újra lángokban áll a világ, újra folyik a vér, újra a világhatalmak iszonyú tusájától reng a föld, újra magasra csapnak a gyűlölet hullámai, újra a harag oltárain égeti el az emberiség mindazt, ami csak érték, újra telnek a katonatemetők, újra ássák a sírokat és újra ácsolják az egyforma fejfákat, újra élettelen tetemek borítják a csatamezőket, és mi — mert hiszen rólunk van szó, a mi körünkről, a mi boldogtalan nyugati társadalmunkról — riadtan halljuk a kérdést : ki állítja meg a halál angyalát rettenetes munkájában, ki fogja felépíteni a romokat, ki fog életet támasztani a halálban, ki kelti fel a holtakat — és mint egykor Ezékiel próféta, mi is halljuk a magasból jövő kérdést, a Lélek hangját : „Embernek fia, megélednek-e ezek a tetemek?“

Az igazi helyzetet csak a Lélek mutathatja meg. A találgatás, a képzelődés, az ábrándozás nem ér semmit. A „legnagyobb

magyar“, Széchenyi István mutatott rá arra, hogy nekünk, magyaroknak, a „Kelet népének“ egyik nemzeti bűnünk az ábrándozás, a délibábkergetés. Ma is vannak emberek, akik légvárat építenek és pusztá találgatások alapján előre vélik látni, hogyan épül fel egy új rend, egy új Európa a romokból. Vannak emberek, akik éppen úgy, mint Ezékiel szerencsétlen népe, egy új világpolitikai konstellációba vetik minden reményüket. Ezékiel népe ebbe pusztult bele, és minket, magyarokat nem egyszer ábrándjaink vettek a sír szélére. Miért van az, hogy éppen legnagyobb látóink sorsa volt a legtragikusabb? Miért volt az, hogy közülök nem is egy önkezével véget vetett életének? Miért volt az, hogy éppen nemzeti imánkban, a Himnuszban éledt újra Kölcsey Ferenc látomásában Ezékiel ótestamentumi képe: „Hányszor zengett ajkain Ozmán vad népének Vert hadunk csonthalmain Győzedelmi ének!“ Igen, testvéreim, a mi nemzetünk történetében is voltak már csonthalmok, csontlelőhelyek; és tragédiánk az, hogy még mindig nem tanultuk meg eléggé azt, hogy az igazi nemzeti önismeretet csak az Isten Lelke adhatja meg nekünk. Ha a Lélekre nem hallgatunk, a sekélyes, önáltató derülátás, az öngyilkos illúziók vagy a dermedt és tehetetlen csüggedés áldozatai leszünk.

De ne gondoljuk azt, hogy a Lélek csak a nagy közösségeket vezeti el az igazi önismeretre: elvezet minket is külön-külön a mi egyéni életünkben. A nagy háborúk a kaini örökség, a gyűlölet kirobbanásai, de hogyha megnézzük a saját életünket, megkérdezhetjük: vajjon minket tényleg mindig és mindenben a szeretet lelke vezérel? Isten azt parancsolta, hogy szeressük Őt teljes szívünk-ből, teljes elménkből és minden erőnk-ből és a mi felebarátunkat, mint önmagunkat, most pedig a Lélek megkérdez: vajjon tényleg ez a szerelet uralkodik-e a mi életünkben. Ha őszinték vagyunk, akkor ma, amikor sokszor valósággal a gyűlölet mesterséges és intézményes kitenyészése folyik, magyar református egyházunk hitvallásának szavaival így kell felelnünk: természetből fogva hajlandók vagyunk felebarátunk gyűlölésére. A Lélek megmutatja azt, hogy sokszor még a szeretetünk, a családi érzésünk is önzéssel és felfuvalkodottsággal vegyül össze; csak magunkat szeretjük, vagy, amint Krisztus Urunk mondja, a pogányok módjára szeretetünket csak egy kis körre korlátozzuk, de még ebben a kis körben is a kaini átok nehezedik reánk, a gyűlölet fullasztó gázfelhői mérgezik az életünket, és így — amint itt tegnap az úrasztala előtt nyilvánosan meg is vallottuk: méltók vagyunk a kárhozatra és a halálra.

A Lélek megmutatja azt is, hogy a gyűlöletnek ebben a világában nincs megnyugvás Krisztus végső győzelméig; hiú ábránd az, hogy az emberiség önmagát ebből a betegségből kigyógyítja a gyűlölet szellemét láncra veri — Krisztus Urunk nyíltan megmondta, hogy így lesz ez még az utolsó időkben is: „Nemzet támad nemzet ellen, és ország ország ellen; és lélsznek éhségek és döghalálok és földindulások mindenfelé.“ A nagy borsajtóból mindvégig ömlik a vér; a föld színét újra meg újra élettelen tetemek borítják és e tetemek, e csonthalmazok, műveltségünk romjai láttán a Lélek

újra meg újra megkérdezi tőlünk : „Embernek fia, megélednek-e ezek a tetemek?”

2. Keresztyén testvéreim, erre a kérdésre nincs emberi felelet. A próféta sem tud felelni. De hála az Istennek, van isteni felelet. „Uram Isten, Te tudod!” — mondja a próféta. Én nem tudom, de Te tudod! Ez az isteni felelet nem más, mint az az örömmüzenet, amely ebből az egész komor és fenséges próféciából diadalmas himnuszaként harsog felénk : Isten Lelke életadó Lélek!

Életadó Lélek azért, mert a *világteremtő* Isten lelke. A *Szentlélek a teremtés lelke*. Sokan vannak még a jó keresztyének között is, akik szinte fölöslegesnek érzik a Szentlelket. Azt gondolják, hogy elég a teremtő Isten és a Jézus Krisztus, de miért van szükség a Szentlélekre? Mi a Szentlélek munkája? A Teremtő és a Megváltó munkája valamiképpen kézzelfogható, de hol láthatjuk a Szentlélek munkáját? Keresztyén testvéreim, a Szentlélek a teremtés lelke, ami azt jelenti, hogy ezt az egész világot át meghatja. A Biblia bizonyágtévése azzal kezdődik, hogy a Szentlélek, az Isten Lelke lebegett a vizek felett, és azzal végződik a Biblia utolsó lapján, hogy a végső kifejeletkor a Lélek szózata hangzik, a Lélek és a menyasszony ezt mondják : Jövell! Fontos-e a Szentlélek? Hogyne volna fontos, hiszen az egész teremtett világot, mindazt, ami térben és időben van, az Isten Lelke élte. Megható, gyermekies nyelven a Biblia első lapjai úgy mondják el az ember teremtését, hogy a földből formált ember akkor kezdett élni, amikor Isten lelket lehelt belé, és a szorgalmas bibliáolvasó ember azonnal felismeri, hogy Ezékiel próféciája a teremtéstörténet pontos párhuzama, mert itt is arról van szó, hogy a tetemek akkor kelnek életre, amikor a négy szelek felől előjövő Lélek beléjük lehel. Igen, keresztyén testvéreim, azt, hogy mi a bűn és halál világában egyáltalán élünk, hogy a virág kihajt tavasszal és a mező termést hoz, és vetés és aratás van ezen a világon, és örülhetünk családunknak, hazánknek, munkánknek — ezt mind, mind Isten Lelkének köszönhetjük, mert a Szentlélek a teremtő és gondviselő Isten lelke.

3. Ámde alapigénk egy még mélyebb titkot, egy még nagyobb igazságot tár fel előttünk : azt, hogy a *Lélek az új teremtés Lelke*. A már egyszer megteremtett, de a bűnben megromlott teremtés újjáteremtésének lelke. Ezt úgy is mondhatjuk, hogy a Lélek a Krisztus Lelke, mert az új teremtés : Jézus Krisztus. Igen, egyenesen Róla beszél ez az ótestamentumi prófécia. Vannak manapság tájékozatlan emberek, akik magyar református anyaszentegyházunk hitvallásnak világos bizonyágtételét elvetve, az Ótestamentumot ki akarják küszöbölni a Bibliából és nem tudják, hogy maga Krisztus Urunk mondta az ótestamentumi írásokról : „Ezek azok, amelyek bizonyágot tesznek rólam.” Ótestamentum nélkül nincs keresztyénség, csak leplezett vagy nyílt pogányság. Ez az ótestamentumi prófécia Krisztusról beszél, az új teremtés Királyáról! Krisztus lelkéről, az új teremtés lelkéről! A prófécia egy borzalmas csontlelőhely látomását mutatta, de most a Lélek kény-

szerít arra, hogy *egy másik csontlelőhelyre* nézzünk ; innen, a koponyákkal borított sötét völgyből a Jeruzsálem kapuin kívül emelkedő szomorú dombra, a koponya helyére, ahol a kivégzett gonosztevők szétszórta csontjai közül kimeredő vérlepte, durva kereszten az emberek mérhetetlen gyűlölete megölte az Élet Fejedelmét, a szentet, az igazat, a legjobb, a legnemesebb embert, akit valaha anya szült világra, de éppen itt, a golgotai kereszten táruul fel a titok, hogy ez a gonosztevőként meghalt Isten Fia legyőzte a bűnt és a halált ; itt tudjuk meg, hogy a halálból egyedül Ő menthet meg minket ; itt tolul az ajkunkra az örömujjongás : „Halál, hol a te fulánkod? és diadalmad, ó koporsó?” Keresztyén testvéreim, ha mi tényleg az Övéi vagyunk, innen, az újtestamentumi csontlelőhelyről nézünk vissza az ótestamentumi sötét völgybe és itt értjük meg azt, hogy nekünk, az anyaszentegyháznak, a lelki Izráelnek, Isten választott népének szól az életadó Lélek, az újjáteremtő Lélek biztatása : „Ímé én megnyitom a ti sírjaitokat és kihozlak titeket a ti sírjaitokból, én népem!” Keresztyén testvéreim, ez a mi pünkösdi reménységünk : az az igazság, hogy a Lélek az újjáteremtés Lelke, a diadalmas Krisztus Lelke!

Csak ez lehet a mi reménységünk. Mert mindaz, ami emberi, a mulandóság törvénye alá van rekesztve. „Minden test fű és annak szépsége, mint a mező virága. Megszáradt a fű, elhullt a virág, ha az Úrnak szele fuvallt reá ; bizony fű a nép. Megszáradt a fű, elhullt a virág, de Istenünk beszéde mindörökké megmarad.” Isten beszéde, Isten testté lett szava : Jézus Krisztus. Mi mindnyájan elmúlunk, amint telik az élet, egymásután búcsúzunk el szereteteinktől és egyszer eljön az óra, hogy nekünk is mennünk kell, és porrá lesz az, ami a porból vétetett, de mi mégsem félünk, mert tudjuk, hogy amint az egész teremtett világ az Ige által, Isten legyen szavára lett, éppenúgy eljön az új teremtés is a testté lett Ige által : Ő szól, és mi életre kelünk, hogy Vele éljünk örökkön örökké.

De tudnunk kell még azt is, hogy az újjáteremtés lelke már most is itt működik közöttünk. Krisztus minden ajándékát a Lélek közvetíti nekünk. Ez a Lélek szül újjá bűneinkből. Nincs az a nyomorult, elveszett élet, amit Krisztus Lelke újjá ne teremthetne. Nincs az a szomorúság, amit a vigasztalás Lelke el ne oszlatna. Nincs az a seb, amire balzsamot ne nyujthatna, nincs az a csüggedés, amit ne változtathatna át rendíthetetlen bátorsággá, nincs az a nyugtalanság, amelyben ne adhatná azt a békét, amely az emberi elmét felülhaladja. Minden, amit Krisztus hozott a világba, a Lélek által lesz a miénk.

4. Ezért, keresztyén testvéreim, most, utoljára még csak arról kell beszélnem, hogyan nyerhetjük el a teremtő és újjáteremtő Lélek ajándékát. Alapigénk felelete kettős.

Az egyik felelet ez : a Lélek ajándékát csak ott nyerhetjük el, ahol a prófétálás hangzik, vagyis ahol Isten Igéje hirdettetik. Figyeljétek meg Ezékiel próféciját, hogyan veszi igénybe Isten az emberi beszédet, a próféta szavát ; és figyeljétek meg azt is,

hogy mindaddig nem történik semmi, amíg a próféta el nem mondja a rábizott üzenetet. Isten megtehetné azt, hogy közvetlenül áraszsa életadó Lelkét a tetemekbe, de nem teszi, hanem a gyarló emberi beszédet használja fel eszközzül és megparancsolja: prófétájl! Ez ma is így van. A Lélek ajándékát csak ott nyerjük el, ahol végrehajtják az igehirdetés parancsát. *A Lélek a prédikálás lelke.* A Szentlélek kitöltetése, az egyház megalapítása Péter apostol pünkösdi prédikációjával kezdődött. Gyarló eszköz az emberi beszéd; minden prédikáció, az enyém is tele van ezer hibával, és mégis Krisztus ezt az ígéretet adta az igehirdetőknek: „Aki titeket hallgat, engem hallgat.“ Keresztyén testvéreim, a prédikátoroknak szemükre szokták vetni, hogy beszélnek ugyan a szabadításról, de a szabadítás útját csak egészen ködösen és nagy általánosságban mutatják meg. Ezért én most egészen világosan mondom meg, hol van az életadó Lélek ajándéka; most, 1941 pünkösöd ünnepének második napján megmondom, hogy a Lélek ajándéka itt van közöttünk, mert maga, a feltámadott Krisztus van itt jelen Lelke által, ígérete szerint: „Valahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.“ A Lélek ajándéka itt van. Ha érzed életed nyomorúságát, a bűn erejét és a kikerülhetetlen halál fenyegetését; ha tudod, hogy a saját erődre támaszkodva ezerszer elbuktál, hogy az életed tele van szomorúsággal, gyásszal és várod a szabadítást; ha tudod azt, hogy napjaid meg vannak számlálva és talán már 1942 pünkösdjén nem leszel közöttünk, vedd tudomásul, hogy az újjáteremtő és életadó Lélek *itt és most* a Tied lehet, és nem kell mást tenned, mint felsóhajtanod: Uram, Jézus Krisztus, könyörülj rajtam. Te vagy az én Szabadítóm! Boldog az, akinek van füle a hallásra és meghallja a négy szelek felől zúgó isteni Lélek üzenetét!

A mi nemzeti reménységeink? Hol van az igazi megújulás? Annyit beszélünk manapság a nemzeti feltámadásról, hogy ez a kifejezés lassanként már elvilágiasodott, elkopott, üres frázissá válik. Feltámadás és élet csak Benne van, a Jézus Krisztusban. Hogy a romokba omló Európában felépülhet-e egy új világ, a méltányosság, a nyugalom, az áhitott béke világa: erre a felelet ismét ez: minden attól függ, lesz-e bátorsága az egyháznak hirdetni az evangéliumot és lesz hajlandósága az önerejéből kiábrándult névleges keresztyén világnak arra, hogy megnyissa a nyilvánosság tereit az evangélium előtt és hallgassa ismét azt, Akinek beszéde Lélek és Élet.

Igen, a Lélek ajándéka az anyaszentegyház prédikációjához, az Igéhez van kötve, és teljesen igaza van nagy tanítónknak, Kálvin Jánosnak, hogy a Sátán lelke az, amely elszakad az Igétől. Vannak emberek, akik azt hiszik, hogy a Szentlélek valami rajongás, határozatlan lelkesedés, és úgy vélik, hogy nincs szükségük a templomra, a prédikációra, elég, ha kimennek a szabad természetbe és ott éreznek valami meghatottságot; keresztyén testvéreim, hadd mondjam meg olyan világosan, hogy a legkisebb gyermek is megértse: aki nem jár el lelki éhséggel és szomjúsággal

a templomba és kerüli a prédikációt, az hiába várja az életadó Lélek ajándékát, mert a Lélek a prédikálás, a prófétálás Lelke.

5. És most, legvégül, hallgassuk meg alapigénk második feleletét arra nézve, hogyan nyerhetjük el az életrekeltő Lélek ajándékát. A felelet ez : *imádság* által. Mert *a Lélek az imádság lelke*. Ezékiel próféta Isten biztatására felkiált : „A négy szelek felől jöjj elő, lélek, és lehelj ezekbe a megöltekkbe, hogy megéledjenek.“ Ez az első hallásra parancsnak tűnik fel, pedig tulajdonképpen imádság. A próféta nem varázsoló, aki parancsszóval akarná felidézni a lelket. A próféta imádkozik, mert ami Isten szempontjából parancs, az az ember szempontjából imádság. A próféta nem is tehet mást, mint hogy imádkozik. Mi sem tehetünk másképpen. A Lélek nem valami emberi lelkesedés, amit tetszés szerint felgerjeszthetünk magunkban. A Lélek az isteni kegyelem ajándéka : Isten annak adja, akinek akarja. Úgyhogy a végső kérdés ez, akarja-e Isten adni nekünk az életadó Lélek ajándékát? Ez a kérdés Krisztus Urunk földi pályafutása alatt is felmerült. Az emberek akkor is kérdezték magukban, megvan-e Istenben a jóakarat arra, hogy a Lélek ajándékában részesítsen minket. Erre a kérdésre úgy felelt Krisztus Urunk, hogy azt mindenki megérthette. Családapák, családanyák, gyermekek, akik tudjátok, mi a szülői szeretet, rögtön érezni fogjátok Krisztus Urunk igazságát. Mert Ő ezt mondta : „Melyik atya pedig az közöleték, akitől a hal helyett kígyót ad-e néki? Avagy ha tojást kér, vajjon skorpiót ad-e néki? Ha azért ti gonosz léteketekre tudtok a ti fiaitoknak jó ajándékokat adni, mennyivel inkább ad a ti mennyei Atyátok Szent Lelket azoknak, akik tőle kérik.“ Igen, keresztyén testvéreim, semmi kétség : a mi Atyánk akarja adni nekünk az életadó Lélek ajándékát. Csak az a kérdés, kérjük-e Tőle. Ezért most pünkösdi prédikációm méltó befejezése csak az lehet, ha elmélkedésünk imádsággá változik. Mint egykor a próféta, mi is itt állunk a bűn és halál sötét völgyében : csüggedt, fáradt, bűnös, szeretetlen, beteg, vagy talán már halálra készülő és mindnyájan egyformán halálra szánt emberek, de miénk a kiváltság, hogy a csontokkal rakott sötét völgyből feltekintve, a temetlen csontok másik helyére, a Golgotára, az Isten Fia győzelmének láttán így kiáltunk mi is hittel, sóvárgással, reménységgel : „A négy szelek felől jöjj elő, Lélek!“ Jövel, Szentlélek Úristen! Ámen.¹

Dr. Czeglédy Sándor.

¹ Elhangzott a hajdúhadházi református templomban 1941 pünkösdjén.

A „hármás tisztség” belső rendje*

I.

A református theologiai gondolkozásnak eleitől fogva egyik jellemző vonása volt az, hogy Krisztus megváltói működését a „hármás tisztség” tanában, az Ő prófétai, főpapi és királyi tisztségeinek címe alatt szerette kifejteni. Ezzel Kálvin nyomdokait követte. De a „hármás tisztség” tana olyan alkalmas keretnek bizonyult a Megváltóról az Ige alapján elmondandók összefoglalására és áttekinthető csoportosítására, hogy Kálvin után egy évszázaddal már a lutheri theologusoknál is elfogadásra talált s azóta az egész protestáns theologiai gondolkozás közkjincsévé vált.¹ *Institutio*-jának első (1536-i) kiadásában még maga Kálvin sem használta. Az Apostoli Hitvallás tárgyalása során a „Krisztus = Felkent” cím értelmezésében itt még csak az Ő „királyi” és „pappá” való felszenteléséről beszél.² A „kettős tisztségnek” ezzel a gondolatával Luthernél gyakran szereplő gondolatot vesz át. Luther viszont a középkoron át egészen az ókori keresztyén írókig folytonosságban visszanyúló ősi hagyományok nyomdokaiban jár ezzel.³ Van ugyan rá példa már az ókorban is, hogy a prófétaság, királyság és főpapság három ótestamentumi theokratikus tisztségének a felsorolása szolgál annak szemléltetéséül, hogy Krisztusban minden megvan, amire híveinek szükségük lehet.⁴ De általánossá ez az elgondolás nem vált, annak ellenére sem, hogy már (az ótestamentumi adatok alapján kialakult) bizonyos zsidó hagyományok is adhattak volna erre ösztönzést.⁵ Az *Institutio* első megjelenése után csak majdnem tíz évvel, 1545-ben kiadott *Genfi Kátéjában* jelentkezik Kálvinnál a „hármás tisztség” tana⁶ és innen természetesen átmegey az *Institutio* ezutáni kiadásaiba is, úgyhogy annak 1559-i végleges szövegében is ennek kereteiben kapjuk meg Krisz-

* A Coetus Theologorum dunamelléki tagozatának 1943 jan. 22-i összejövetelén tartott előadás.

¹ Sőt még a *Catechismus Romanus* is átvette a *Credo* magyarázata során „Krisztus” név értelmezésénél (I. III, 7) és ennek nyomán több jeles római katolikus dogmatikus is felhasználta.

² *Institutio*. 1536. Református Egyházi Könyvtár XIX. 80.

³ L. Karl Müller, *Jesu Christi dreifaches Amt*. PRE³ VIII. 734.

⁴ Eusebius, *Hist. eccl.* I, 3.

⁵ A szóbanforgó három tisztség bizonyos összefogásai előfordulnak pl. *Josephus*nál és *Philon*nál is. L. Müller i. h. 734.

⁶ „Krisztus neve három tisztet foglal magában, amelyeket az Atya a Fiúra azért bízott, hogy azok gyümölcsét és hatását övéire átszarmaztassa.” — *A Genfi Egyház Kátéja*. Ford.: Czeglédy Sándor. 11. s. köv.

tus megváltói munkájának a kifejtését.¹ Kálvinnak itt előadott gondolatait sűríti össze aztán a *Heidelbergi Káté* a 31. kérdésére („Miért nevezzük Öt Krisztusnak, azaz Felkentnek?“) adott feleletében: „Őt az Atya Isten rendelte és a Szent Lélekkel felkente a mi legfőbb prófétánkká és tanítónkká, aki Istennek titkos tanácsát és akaratát a mi váltságunk felől tökéletesen kijelentette; továbbá egyetlenegy főpapunkká, aki minket testének egyetlenegy áldozatával megváltott és az Atya Isten előtt könyörgésével szünetlenül közbenjár érettünk; és örökkévaló királyunkká, aki minket Igéjével és Lelkével kormányoz és a szerzett váltságban oltalmaz és megtart.“ Főképen ennek a Kátének nemzedékek lelkét formáló szolgálatai révén lett azután uralkodóvá a *munus triplex* tana a református theologiai gondolkozásban.

Hogy milyen termékeny ösztönzések rejlettek ebben a tanításban, az kitűnik mindjárt a *Heidelbergi Káté* következő kérdésénél, a 32.-nél. („Miért hívnak téged kereszténynek?“) Itt a *Christus* név analógiájára értelmezi a Káté a *Christianus* nevet is és felmutatja a hívő emberben, mint Krisztus „felkenetése részesében“ is megtalálható hármás, ugyancsak prófétai, papi és királyi tisztiséget. (Ha nem nevezi is így néven, de félreérthetetlenül ez a szavainak az értelme.) Innen aztán könnyen adódott a „hármás tisztség“ gondolatának két további területre való átvitele is. A megváltás, amelyet a hívő ember elnyer, nem lévén más, mint a bűn által megrontott eredeti teremtési rendnek a helyreállítása, a hívő ember „hármás tisztségében“ is olyasmi újul ki, ami a *status integritatis*ban is rendeltetése volt már az embernek. Így használhatta fel a református skolasztika a „hármás tisztség“ tanát a maga theologiai anthropológiájának alapvázául is.² Másfelől átvihető volt a „hármás tisztség“ gondolata az ekkléziologia területére is. Az egyház „Krisztus teste“ lévén, az Ő tisztségeinek a vetülete felmutatható az egyház életfunkcióiban is.³

De ezek csak érdekes mellékhatások. Nem ezekben van a „hármás tisztség“ tanának igazi jelentősége, hanem *szoteriologiai* használhatóságában. „Ebben a három tisztségben Krisztus megváltó és megengesztelő munkássága tökéletesen benne foglaltatik“ — mondja sokakkal egyetértően *Schleiermacher* is.⁴ Éspedig úgy foglaltatik benne, hogy — amint *Van Oosterzee* mondja — a három tisztség „egyike sem hiányozhatik, sem nem pótolható valami másal“, mert „aki ezek közül a tisztségek közül csak egyet vagy kettőt

¹ *Institutio* 1559. II. XV. — Az egész fejezet címe: „Hogy megtudjuk, miért küldetett Krisztus az Atyától s mit hozott nekünk, három dolgot kell leginkább benne szemlélnünk: prófétai tisztét, királyságát és papságát. — (Ceglédi—Rábold ford. I. 471. s. kk.)

² L. az idevonatkozó hagyományos református tanítás népszerű kifejtését a *Kálvin János Társaság* 1937. évi konferenciájának előadásaiban „Az egyetlen papság lényege és jelentősége“ című kiadványban. (Különösen: *Dr. Sebestyén Jenő, Az egyetlen papság lényege.*)

³ Az egyházi tisztségek rendszerének ezen az alapon való szokásos indokolását (proféta: igehirdetők; király: presbiterek; főpap: diakonusok) l. pl. *Jóó Sándor, A református diakonátus.* 17—18.

⁴ *Christliche Glaubenslehre*² § 102, 3.

akarna érvényben hagyni a többiek mellőzésével, megcsonkítaná az Evangélium gazdagságát és egyoldalúságokba esnék, ha ugyan nem tévedne el egészen is”.¹ Hogy az ilyen méltató szavak nem túlzottak, azt legjobban a „hármás tisztség“ tanának az egész protestáns theologia világában való elterjedése mutatja. A lutheri theologia körében támadt ugyan erős ellenzéke is, de annak kritikája voltaképpen csak a tannak exegetikai megalapozását érintette s ezért szisztematikai megbecsültetésének nem árthatott. A Szentírás szóhasználata alapján nem lehet a „Krisztus = Messiás“ címbe ilyen sokoldalú jelentést belemagyarázni! — mondotta pl. *Ernesti*, XVIII. századbéli lutheránus theologus, ennek a kritikának a megszólaltatója.² Azonban a „hármás tisztség“ tanának az értéke nem attól függ, hogy milyen híven követi terminológiája egyes bibliai kifejezéseknek a Kijelentés *történelében* nyomon követhető jelentését; hanem attól, hogy teljes és áttekinthető összefoglalását tudja-e adni annak, amit Krisztus megváltó munkájára vonatkozólag — akármilyen kifejezésekbe öltöztetve is — a Kijelentés *tartalma* ad élénk? Ha ez a szisztematikai feladat a „Krisztus = Messiás“ főcím alá foglalt „prófétai“, „főpapi“ és „királyi“ tisztségek címei alatt oldható meg, akkor ebben megbecsülendő előnyként megvan még az a többlet is, hogy egyúttal kifejezésre jut a Kijelentés történetének szerves egysége és folytonossága is, mert hiszen, ime, Krisztusban az teljesedett be, amit az Istennek az emberekhez való viszonyában már az Ótestamentum idején kialakult bizonyos tisztségek funkciói is előre kiabrázoltak a maguk módján. De a Krisztus „hármás tisztsége“ és az ótestamentumi tisztségek tartalma között fennálló korrespondencia úgyis csak „többé-kevésbé“, csak viszonylagosan vihető keresztül, mert az „árnyék“ mindig elmosódottabb körvonalú, mint a „valóság“. Ezért exegetikai nehézségek nem is állhatták útját a „hármás tisztség“ tana elterjedésének. Ha pedig a XIX. és XX. század protestáns theológiájának a történetében továbbfigyelve ennek a tannak a sorsát — ami most nem lehet feladatunk —, mégis talá-lunk példákat arra, hogy egy-egy jelentős dogmatikus idegenkedik a „hármás tisztség“ gondolatától, vagy egyenesen szembe is helyezkedik vele, akkor mindig megállapítható: a hiba az illető dogmatikusban van; megcsonkítva és elferdítve adja vissza azt a képet, amelyet az Ige tár élénk a megváltó Krisztusról, és ezért nem alkalmas keret számára a „hármás tisztség“ tana, hogy abba foglalja bele mondanivalóját. Egyszóval négy évszázad theologiai története is a mellett tanúskodik, hogy a „hármás tisztség“ tana lényegében véve benne rejlik magában az Igében: az maga tünteti fel Krisztus megváltó művét olyannak, amilyennek ez a tanítás, hű tolmácsként, lefordítja a theologiai gondolkozás nyelvére.

A túlzásbaesés veszélyétől nem félve, egyenesen azt állapíthatjuk meg, hogy az Ige Krisztusról szóló gazdag bizonyágtételé-

¹ *Christelijke Dogmatiek* § 108, 4.

² *De officio Christi triplici* 1773. Utal reá Müller i. h. 738. és Van Oosterzee i. m. § 108, 2.

nek olyan, egy-marokra fogott, világos és teljes összegezésével van dolgunk a „hármás tiszttség“ tanában, amelyenhez hasonlóan a keresztyén gondolkodás történetében csak egyet találunk még, és pedig az ókori egyház christologiai dogmájában. Érdekes is az ókori egyháznak és a reformáció korának ezt a két summázó bizonyosságtételét egymás mellé állítva szemügyre venni. Az egyház két nagy életfázisa tükröződik bennük. Az előbbire az a klasszikus görög szellem nyomta reá a maga bélyegét, amely mindenben a sztatikus szerkezetet igyekezett világosan meglátni. Krisztusról számot adva magának, ez a lelkiség azt vizsgálta: milyen lényeges mozzanatok rögzíthetők meg az Ő személyének titkában és milyen viszonyban vannak ezek egymással? Az eredmény az efézusi és khalcedoni hitvallásokban foglalt tanban áll előttünk: a Krisztus „kettős természetéről“ szóló tanban. „Valósággal Isten — valósággal ember“, de a „két természet“ „elegyítetlenül, elválaszthatatlanul, osztatlanul és elkülönítetlenül“ egy személynek az egységében. Nem a tárgyát hűvös fölényvel boncolgató intellektualizmus okoskodása szólal meg ebben a dogmában, hanem a Kijelentés titkára hódolatteljesen visszafelelő hit. Az ókori keresztyén lélek részéről ez éppen olyan egzisztenciális válaszadás volt az Ige szavára, mint amilyen életbevágó dolog mindig az Igétől megszólított ember visszafelelő bizonyosságtétele. Azonban ugyanez a bizonyosságtétel átlpántálva az ókor elmúltával kialakuló nyugati keresztyénség éghajlata alá, ott már könnyen válhatott merő spekulációvá. Ott már másfajta lelkiség volt kibontakozóban: az, amelyik a létnek a dinamikájára érzékeny mindenekfelett. A nyugati keresztyénség is természetesen átvette az ókori hitvallásoknak a *theanthropos*-ról szóló hitvallását, de már a X. században ezt kérdezi *Anselmus*: „*Cur Deus homo?*“ A strukturális szemlelet helyébe a funkcionális érdeklődés kezd jelentkezni. És mire eljön a reformáció ideje, annak a hittudata már egészen ezt a bélyegét viseli magán. *Melanchthon* sokszor idézett szavaiban nyer ez az új szemléleti mód kiélezeti kifejezést: „*Hoc est Christum cognoscere: beneficia ejus cognoscere*“.¹ Szinte az a látszat támad, mintha a régi christologiai dogma fejtegetésétől akarna óvni ezzel, pedig csak azok ellen emeli fel szavát, akik annál elakadnak és nem veszik észre, hogy meddő spekuláció a Krisztus „kettős természetek“ fejtegetése, ha nem tudjuk és nem az az uralkodó szempont számunkra, „*in quem usum*“, vagyis milyen szolgálat és milyen eredmények érdekében történt Istennek emberrévétele Krisztusban.² Az egész reformáció érdeklődésének középpontjában már nem a „*persona Christi*“, hanem az „*opus Christi*“ kérdései állanak. Ha az újkoreleji lelket erőteljesen megragadta az Ige — és reformáció azért volt, mert éppen ez történt meg —, akkor ez a lélek legmé-

¹ *Loci* 1521. Bevezetés.

² Azoknak az újabbkori theologusoknak súlyos félreértésével, akik a fentemlített látszat alapján *Melanchthon*-ban és általában a reformátorokban igazolását vélték megtalálhatni a régi christologiai dogmától való saját elfordulásuknak, alaposan leszámol *Barth*, *Die Kirchliche Dogmatik* I. 1, 435. skk.

lyebb rezonálásában arról kellett, hogy bizonyosságot tegyen, mit köszönhet Krisztusnak, milyen kérdések megoldását nyerte el Őbenne, milyen elvégzett „munkájáért“ hisz Őbenne? Ez a funkcionális jellegű bizonyágtétel találta meg a maga adekvát kifejezőmódját a „hármás tisztség“ tanában.

Ha alábbi fejtegetéseink jó nyomon járnak, akkor meg nem is csak ilyen tanulságos szembesítésben lehet egymás mellé állítani a christologiai dogmát és a „hármás tisztség“ tanát, hanem az utóbbit egyenesen az előbbi örököséként foghatjuk fel. Benne valójában a Kijelentésnek ugyanaz a tartalma visszhangzik, mint amabban, csak egy más korszak lelki világában, más színezetű, teltebb hangú bizonyágtétel formájában. De ennek megvilágítása és igazolása majd csak az alábbiakból adódik.

II.

Azonban mennél jobban kidomborodik előttünk a „hármás tisztség“ tanának a jelentősége, annál inkább szemet kell, hogy szúrjon egy vele kapcsolatban megfigyelhető fogyatékoság. Ha a Krisztus megváltó műve olyan jól összefoglalható az Ő prófétai, főpapi és királyi küldetésének hármás keretébe, akkor lehetetlen fel nem merülnie annak a kérdésnek: milyen összefüggésben áll egymással ez a három tisztség? A „hármás tisztség“ e belső rendjéből világlanék ki igazán: miért bomlik Krisztus megváltó munkája erre a három elemre és miért van benne abban egészen? Ez adná meg voltaképpen az egész tannak végső szisztematikai igazolását. E tekintetben azonban meg kell állapítanunk, homály és zavar uralkodik. Egyes theologusoknál egyáltalán nem merül fel a belső rendnek ez a kérdése; másoknál viszont, akik felvetik, olyan feleletet kapunk reá, amely talán nagyon érdekes és tanulságos, de vagy hiányos, vagy nem lévén eléggé jól megalapozva az Igéből, nem meggyőző erejű, és ezért megmarad egyéni elgondolásnak, amely általánosan elfogadottá nem tud válni.

Kálvin maga sem néz szemébe a „hármás tisztség“ belső viszonylatai kérdésének. Ezt egyfelől mélyen fájlalhatjuk, mert hiszen föltehető, hogy ha foglalkozott volna vele, olyan megvilágításba helyezte volna, hogy évszázadok óta ugyanolyan hálás tanítványok követték volna őt ebben a tekintetben is, mint a „hármás tisztség“ tanának a dolgában általában. Másfelől van azonban ebben a hiányban egy nevezetes előny is. Az, hogy a „hármás tisztség“ tana *Kálvinnál* bekövetkezett és évszázadokra utat mutató jelentkezésénél nélküli a behatóbb rendszeres feldolgozást és *Kálvin* a három tisztség egymásutáni kifejtésével beérve, meg sem kísérli a közöttük lévő viszonylatok tisztázásával valamilyen konstrukcióban való egybeépítésüket, szintén annak az erőteljes bizonyossága, hogy ez a tan nem henyé spekulációból született meg, hanem egyszerűen az Ige szavának alázatos utánamondásaként alakult ki. Mindíg is az lesz ennek a tannak (mint minden az igazság igényével fellépő theologiai tanításnak) az erős-

sége, hogy nem valamilyen felállított tételből deduktív okoskodás útján leszarmaztatott elemekből szerkesztődik össze, hanem magának az Igének a rész-adatai mintegy induktíve vezetnek rá bennünket a megfogalmazására.

De ez a „biblicitás“ nem válhatik „biblicizmussá“. Nem érhetjük be azzal, hogy egyszerűen összegyűjtjük és bizonyos címszavak szerint elrendezzük az Ige rész-adatait. A *theológiának* azért van jogosultsága, mert az Igének megvan a maga belső *logikája*. Ennek a szálait feltárni is fontos és szent feladat az Ige egyre tisztább megértésének az érdekében. És ezért a *Kálvin* által nem érintett kérdés, a „hármás tisztség“ belső rendjének a kérdése eleitől fogva várta a tisztázást.

Annyi mindenestre világosan állott a „hármás tisztség“ minden fejtegetője előtt, hogy ebben nem három párhuzamosan, de egymástól különállóan végbemenő funkcióról van szó, amelyeknek az összege adná Krisztus megváltó művét a maga egészében. Ez a mű részekre nem bontható egység. A Próféta, a Főpap, a Király ugyanaz az egy Krisztus, az Isten ugyanazon Szent Lelkével munkásságára felavatott Felkent. Csak megváltó munkásságának gazdag tartalmánál fogva szükséges az, hogy más-más oldaláról külön is megtekintsük és ebből adódik a Krisztus „hármás tisztsége“.¹ De minden egyes tisztségben valahogyan benne foglaltatik a másik kettő is, mert benne foglaltatik (csak egy bizonyos oldaláról nézve) az egész megváltás műve.²

Észrevétlenül is ez ellen az egység ellen vettek azok az első kísérletek, amelyek a „hármás tisztség“ belső rendjét bizonyos (az örökkévalóságba is átnyúló) időrendi egymásutánban vélték feltűntethetni. Eszerint prófétai tisztét Krisztus az Ő földi életében végzett tanításával és csodatételeivel fejtette ki. Erre következett főpapi áldozathozatala az Ő kereszthalálában. És végül királyi tisztét az Ő mennyei dicsőségében gyakorolja, amelybe feltámadásán át vezetett útja. Ez nyilván azt jelentené, hogy a Krisztus pályájának egyes szakaszaira elosztván a tisztségeket, minden szakaszon belül csak egy-egy tisztségének a fényében szemlélhetnők Őt, a másik kettőtől pedig ugyanott megfosztanók.

Felül is kerekedett ezért a református orthodoxiában nem-sokára a „hármás tisztségnek“ egy olyan szemlélete, amely a „*status humilitatis*“ és a „*status exaltationis*“ mindkét területén végigvezeti mind a három tisztséget. A két „*status*“ így mintegy hosszsmetszetét adja Krisztus pályafutásának, a három tisztség

¹ Ezért is szerencsés a közkeletű terminus, amely nem „három tisztségről“, hanem csak egyről beszél, amely mégis „hármásnak“ nevezhető.

² Müller i. h. 741. a következő szabályt állítja fel: „Arra kell ügyelni (a „hármás tisztség“ tárgyalásánál), hogy a maga legsajátosabb körén kívül legyen minden tisztségnek mindkét irányban a másik két tisztséggel közös területe is úgy, hogy bizonyos funkciók más-más szempontból nézve két, sőt esetleg mindhárom tisztség címe alá is foglalhatók legyenek.“ Ez inkább csak a határok elmosódottságát és ezzel az egész tannak a homályosságát vonná maga után. A szóbanforgó érdeket az biztosítja, ha a legélesebb elhatárolás mellett is kitűnik, hogy valahogy minden tisztségen átvilágít a másik kettő is.

pedig mintegy a (mindvégig azonos) keresztmetszetét adja munkásságának.¹ — Coccejus († 1669), az ő foederalis theológiájának erős üdvtörténeti beállítottságánál fogva egészen érthetően, az említett sorrendi kifejtésben is fontosnak tartja ugyan felsorakoztatni a három tisztséget, de csak „*ex ordine manifestationis*”, vagyis az ember felé való megnyilvánulásuk szempontjából, azonban ettől megkülönbözteti a három tisztség tárgyi összefüggésének a rendjét. Ez utóbbi szempontból első helyen áll a főpapi tisztség, amelynek révén Krisztus — már az örökkévalóságban vállalt „kezeségével” — „megszerezte népét”; ezen alapszik másodsorban királyi tisztsége, amellyel „bírja népét”; és harmadsorban következik prófétai tisztsége, amely által népét a maga „ismeretere és szeretetére elvezeti”.² Hasonló a helyzet pl. az egy nemzedékel későbbi Heideggernél is († 1698), aki megkülönbözteti egyfelől az „*ordo executionis*”: a prófeta — főpap — király sorrendjét (bár ezzel kapcsolatban is hangsúlyozza, hogy nem az egyik tisztségből a másikba való átlépésről van szó, mert a három mindig együtt alkotja Krisztus küldetését), másfelől pedig az „*ordo intentionis*”, amely az előbbivel teljesen „*contrarius*”. Az utóbbi szerint a királyság az elsődleges mozzanat; ennek, mint céljának áll szolgálatában a főpapi tisztség; és harmadsorban következik a prófétaság, amelynek feladata az előbbieken való hitre elvezetni az embereket.³

Amint látható, az utóbb idézett két theologusnál már helyesen van felvetve a kérdés. Azonban a megoldása nem kielégítő. Coccejus konstrukciójában nyilván helyes mozzanat az, hogy az „*acquisitio populi*”, tehát a főpapi tisztség, amelynek révén ez történik, előfeltétele a másik két tisztségnek. De az utóbbiak közötti viszony már tisztázatlan. Ahhoz képest, hogy Krisztus mint Király „bírja” az Ő népét, milyen többletet jelent az, hogy mint Próféta elvezeti ezt a népet Királyának „ismeretere és szeretetére”? Épűgy meg is lehetne fordítani a sorrendet: azon, hogy

¹ Wolleb (1626) és Alsted (1630) ilyen értelmű felfogásával lényegében megegyezően Wendelin (1656) sematikus táblázatban is szemlélteti ezeket az összefüggéseket. L. Müller i. h. 735—736.

² „Hic ordo sic patet. Primum est, quo acquiritur populus; secundum, quo habetur acquisitus; tertium, quo ad cognitionem et amorem regis perducitur...” Idézi Müller i. h. 736. — L. ugyanott a „hármasszolgálat” tanának a református orthodoxia körében való egész történetét rövid összefoglalásban.

³ Heidegger, *Corpus theologiae* XIX. 27. (Idézi Heppe—Bizer, *Die Dogmatik der evangelisch-reformierten Kirche* 366.) „*Variat... ordo intentionis et executionis. Nam in ordine intentionis praecedit regnum ceu mediationis finis, quia Deus ante omnia Filio ut regi multos fratres gloria aeterna implendos dedit; excipit sacerdotium ut medium ad hunc finem, quia propter hanc causam ei datum est justitiam parare; ac demum prophetia subsequitur, quia ei ut prophetae datum est justitiam, salutem et gloriam ad obedientiam fidei annuntiare. Contrarius plane ordo executionis est, in quo Christus primo tanquam propheta justitiae et salutis praeco extitit; inde tanquam sacerdos ad altare accedens Deo Patri se ipsum victimam obtulit et postremo tanquam rex ad dextram Dei consedit. Haec tamen ceu connexa simul Christo data sunt et sic implicantur, ut nec sacerdos et propheta esse desiderit nec rex sacerdotium plane exuerit.*”

mint próféta elvezeti az embereket az Ő „ismeretére és szeretetére”, alapszik királyi uralma, amellyel „bírja” őket. — Heidegger konstrukciójában is megvan ugyanaz a helyes látás, hogy a királyi tisztség feltételezi a főpapot: a „néki adott sok atyafit” csak így vezérelheti el Krisztus az „örök dicsőségre”, hogy előbb főpapi tisztsége révén biztosítja „megigazulásukat” (*justitiam parat*). Az nem jelent ezen a ponton lényegbeli különbséget Coccejus és Heidegger között, hogy az előbbi (az előfeltételek felé, vagyis visszafelé tekintve) a főpapságot látja első helyen állónak, az utóbbi pedig (az *intentio* irányában, tehát előre tekintve) a királyságnak juttatja az elsőséget. Ez csak a nézőpont megválasztásának a kérdése. Ellenben Heideggernél is zavar támad a prófétai tisztségnek a rendbe való beillesztése körül. Ennek a tisztségnek a dolga szerinte a nyilván a királyi és főpapi tisztség által biztosított) „*justitia, salus et gloria*” hirdetése (ami rendben volna) és ezzel az „*obedientia fidei*” biztosítása az emberek részéről. De „engedelmességre” bírni — ez már jellegzetesen a királyi tisztség körébe vágó feladat.

Találkozunk olyan kísérletekkel, amelyek a Szentírás egyes triadikus jellegű (vagy ilyenekként felfogható) szoteriologikus helyeivel akarják megalapozni és megvilágítani a „hármasság” tanát. Ilyen — hogy csak egy példát hozunk fel — az I. Kor. 1, 30-ban foglalt felsorolás: „Krisztus lőn nekünk Istentől bölcsességül (*sophia* — prófétaság), és igazságul (*dikaiosyné* — főpapság), szentségül (*hagiasmos* — királyság) és (a három tisztség összessége révén) váltságul (*apolytrosis*).¹ De az ilyen textuális megvilágítások, még ha exegetikailag mindig helytállóak volnának is, nem visznek előbbre bennünket egy lépéssel sem. Az igazi kérdés csak eltolódik velük, de nem oldódik meg. A felhozott locusnak is csak akkor látnók pl. hasznát, ha a benne szereplő „*sophia* — *dikaiosyné* — *hagiasmos*” hármasságának az egymás közti viszonylatai tisztáztnának. Akkor meg volna vele világítva a reájuk épített „hármasság” belső rendje is. De a nélkül az ugyanolyan nyitott kérdés marad, amilyen volt.

Jelentősebbek azok a kísérletek, amelyek a megváltásra szoruló ember szükségleteit elemzik és ezeket három lényeges mozzanatban foglalva össze, mindegyiket Krisztus egy-egy tisztségével hozzák összefüggésbe, hogy így adják meg a „hármasság” értelmességét. Így beszél a már idézett Heidegger is „*triplex*

¹ Így pl. Van Oosterzee is, i. m. 267. — A fenti példa annak szemléltetésére is jó, hogy az ilyen egyetlen locusra túlságosan sokat építő eljárás inkább „belemagyarázás” és csak rossz exegesisel boldogulhat. A szóbanforgó hely contextusa és mondat szerkezete mindenki előtt világossá tehetné, hogyha már hármasság tagolást keresünk a négytagú felsorolásban, akkor nem az utolsó tagban kell az előző háromnak, hanem az első tagban (*sophia*) kell a reákövetkező háromnak az összefoglalását látnunk. Pál itt az emberek előtt „bolondságnak” számító Evangéliomról szólva azt emeli ki, hogy Isten az Ő magasabb „bölcsességét” jelentette ki Krisztusban. És aztán ennek a tartalmát részletezi az „igazság-szentség-váltás” felsorolásával. Ennek a hármasságnak aztán — akárhogy értelmezzük is — vajmi kevés köze lehet a „hármasság tisztséghez”.

miseria“-ról. Tudatlanságunkat (*ignorantiam*) Krisztus mint Proféta oszlatja el; az Istentől való elidegenültségünket (*alienationem*) mint Főpap szünteti meg; és az Istenhez való visszatérésre képtelen erőtelenségünkön (*impotentiam*) mint Király segít.¹ — De az ilyenfajta (némi változtatásokkal azóta is sok theologusnál visszatérő) értelmezés is csak kitolja az igazi kérdést. A felhozott példánál is azt kellene tudnunk: vajjon mi az „*ignorantia* — *alienatio* — *impotentia*“ hármasságának az egymásközi összefüggése? Csak akkor vetne világosságot a „*munus triplex*“ belső rendjére. Vajjon egy síkon mozgó, egymás mellé helyezhető elemei-e ezek a bűnös ember nyomorúságának? Vagy úgy áll-e a dolog, hogy az „*ignorantia*“ is, az „*impotentia*“ is voltaképpen folyományai az „*alienatio*“-nak? Ez utóbbi esetben az utóbbinak orvoslása révén oszlatja el Krisztus a másik két bajt is, ami megint csak azt jelentené, hogy az Ő főpapi tisztségén alapszik a másik kettő. De ez volna éppen tisztázandó!

Lényegében véve ugyanez az anthropocentrikus értelmezés bővül ki újabbkori változataiban (érthető módon) pszichológiai megalapozással. A bűnös ember három elembe feltűntethető nyomorúsága mögött feltűnik a közkeletű lélektani hármasság: értelem — érzelem — akarat. Amint *Bavinck* mondja (és ne akadjunk fent a népszerű fogalmazáson, amelyet azért engedhet meg magának, mert közkeletű sémát alkalmaz): „Az ember fogalma ezt a három jelességet és tevékenységet foglalja magában: van feje, hogy ismerjen, *szíve*, hogy oda tudja adni magát, és *keze*, hogy tudjon uralkodni és kormányozni.“ Mivel ezeknek az adományoknak az épségét megrontotta a bűn, „ezért Krisztusnak... mint Megváltónknak viselnie kellett érettünk mindhárom tisztséget: prófétának kellett lennie, hogy Isten igazságát ismerje és kijelentse; papnak kellett lennie, hogy magát Istennek szentelhesse és helyettünk odaáldozhassa; és királynak, hogy minket Isten akarata szerint kormányozzon és oltalmazzon“.² Az ilyen pszichologizálással azonban sikamlós területre lépünk. Még ha a lélektani tudomány egyértelmű volna is a közkeletű lelki trichotomia helyességét illetőleg, s még ha (továbbmenőleg) egyértelmű volna az értelem — érzelem — akarat egymásközi viszonyait illetőleg is (mert hiszen csak akkor várhatnánk innen segítséget a rájuk felépített „hármasság” belső rendjének a tisztázását illetőleg), akkor sem építhetnénk bele theologiai konstrukció alapjaiba profán tudományból vett tanításokat. Hát még ha eltérő vélemények vitája zajlik az illető világi tudomány saját körében is ezek körül a tanítások körül!

Egyébként is — akár pszichológiai megtoldással, akár a nélkül — az ilyen értelmezések, amelyek az ember szükségleteiből

¹ I. m. XIX. 27. (Idézi *Heppe—Bizer* i. m. 365.) „Christus... miseriae triplici averruncandae triplicem medelam opposuit. Nam ignorantiam ut propheta pepulit, alienationem a Deo et vita ejus ut sacerdos sustulit et impotentiam redeundi ad Deum ut rex supplevit... salutis nobis conferendae ratio triplex isthoc munus Christo imposuit...“

² *Gereformeerde Dogmatiek* III. 352.

kiindulva igyekeznek a „hármás tisztség“ értelmezését adni — amint már utaltunk is reá — anthropocentrikusok és már ezért sem lehetnek kielégítőek. A megváltás isteni tényét és a benne rejlő funkciókat aligha láthatjuk tiszta értelmükben, ha tekintetünk először az emberre irányítjuk és onnan akarunk aztán továbbhaladni a megértés útján. Magára Krisztusra szegezett tekintetünk előtt világosodhatik csak ki a „hármás tisztség“ belső rendje!¹

Az imént *Bavinck*ot idézvé, említsünk meg mindjárt egy nála található másik gondolatot is: Krisztus — úgymond — próféta abban a viszonylatban, amelyben mint Isten áll velünk szemben; főpap abban a viszonylatban, amelyben mint ember velünk együtt áll Istennel szemben; király pedig abban a viszonylatban, amelyben mint az emberiség Feje áll az emberiséggel szemben.² — A prófétai és a főpapi tisztségnek az a szembeállítás, amelyről itt szó van, nyilván nagyon jól el van találva és a „hármás tisztség“ belső rendjének a megvilágításához értékes adattal járul hozzá. Csakugyan van itt ilyen antithesis: ahogy a próféta mindig Istent képviseli szavával az emberek előtt, úgy viszont a főpap az embereket képviseli szolgálatával Isten előtt. De az is egészen világos, hogy a királyi tisztség az ismertett értelmezés szerint ebbe a rendbe nem illeszthető bele, hanem csak egy új, az előbbtől idegen szempont szerint mesterségesen van hozzáillesztve ahhoz. Az Isten és az emberek közti viszony két ellentétes irányát követvén figyelemmel, nem lehet egyszerre átcsapni annak a viszonynak a terére, amely az „emberiség Feje“ és az emberiség között van. A következetesség azt kívánná, hogy a királyi tisztséget odaállítsuk a prófétai mellé, mint a szóbanforgó szempontból nézve azzal egy elbírálás alá esőt. Bibliái értelemben a király is Istent képviseli az emberek felé, ha más módon is, mint a próféta.

Nem érhet meglepetésként bennünket, hogy a „hármás tisztség“ tanának egyik legeredetibb és szoros rendszeresség dolgában is legkiválóbb értelmezését *Schleiermachers*nél találjuk meg. Gondolatai természetesen itt is a historizmussá kibővült pszichologizmusnak a körében, az embervilágban immanens módon érvényesülő történeti hatások és immanens módon fellelhető lelki jelenségek vonalain mozognak, amint ezt általában leleplezte a legújabbkori theologia reáirányított kritikái vizsgálata.³ A megváltás szerinte abban áll, hogy a Krisztusban megvolt „abszolút erősségű istentudat“, a belőle kiáradó „impulzusok“ által olyan emberi közösséget teremt, amelynek tagjai is részesednek az Ő istentudatában (és annak üdvében). Ebből folyik a három tisztség mindegyikének nélkülözhetetlen szerepe. A próféta magá-

¹ A fentiekkel természetesen távolról sem *Bavinck* egész theológiáját, még annak a „hármás tisztségről“ szóló részét sem akartuk anthropocentrikusnak jellemezni, aminek nem volna semmilyen komoly alapja. Bírálunk csak a „hármás tisztségnek“ arra a pszichológiai megalapozására vonatkozik, amely nála is felbukkan.

² I. m. III. 352.

³ L. ennek a historizmussá kibővülő pszichologizmusnak kíméletlen bírálataát *Brunner*, *Die Mystik und das Wort*, különösen „*Der geschichtliche Jesus und der Jesus Christus des Glaubens*“ c. fejezet. 266 skk.

ban véve pusztán „tanítást és intést“ jelentene csak, nem pedig „életalakító“ hatások kisugárzását, amint ezt a másik két tisztesség kifejezi. De viszont az emberi öntudathoz szóló próféta tisztesség nélkül ezek a hatások „mágikus“ jelleget öltötenének. — A királyság egymagában véve olyan egyház alapítójává tenné Krisztust, amelynek tagjai egyéenként nem állhatnának közvetlen viszonyban Ővele, amint ezt a két másik tisztesség involválja. De viszont a királyi tisztesség jelenti és biztosítja azt, hogy Krisztus hatásai közösséget teremtenek, amelyben az egyént is eléri. — S végül a főpapság magában véve egészen „mágikusnak“ tüntetné fel Krisztus megváltó munkáját, ami ellentétben állana a másik két tisztesség jelentőségével. De másfelől a főpapság nélkül elsikkadna éppen az a „vallásos tartalom“, amely Krisztusban, mint „Ősképben“ adva van és amely egész munkájának a megváltás értelmét adja.¹ — A kérdés szisztematikus átgondolására példát adhat az a konstrukció, amelyben a „háromtisztesség“ minden mozzanatának pontosan ki van jelölve a helye a másik kettőhöz való viszonylatban. Csak az a kár, hogy az Ige mást ért „megváltás“ alatt, mint amiről *Schleiermacher* beszél és ezért ez az egész elgondolása is tárgytalanná, vagy legalább is használhatatlanul hiányossá válik számunkra. De még így is szemet szúrhat az a körülmény, hogy a főpapi tisztesség nála is kiugrik valahogy a másik kettőnek a sorából, mert hiszen ez adja meg azok „vallásos tartalmát“, amint mondja, egyszerűen valahogy alapvető jelentőségű hír amazok számára.

Említsük meg *Ritschl Albertet* is, akinél (látszólag legalább) a királyi tisztesség szerepel a másik kettőt átfogó kapocsként úgy, hogy azok emennek a szétágazásaiként tűnnek fel, mint „királyi papság“ és „királyi próféta“. Ezek viszont abban az ellentétes irányban viszonyulnak egymáshoz, amelyet fentebb *Bavincknál* is számonvettünk: a próféta Istentől halad az emberek felé, a főpap az emberek felől Isten felé. Csak az a baj, hogy *Ritschl* minden exegetikai ügyességét felhasználva kiküszöböli a bibliai áldozat-fogalomból a komoly Istenre-irányítottság minden gondolatát és csak az emberre visszaható feloldó és bátorító jelentőségét hagyja meg az áldozatoknak. Így alapjában véve Krisztus főpapi szolgálata is az emberek felé irányulóvá válik és teljesen beleilleszkedik *Ritschlnek* abba a szubjektivistikus megigazulástanába, amely szerint Krisztus által igazában nem is a bűn kérdésének, mint az Isten és ember közötti viszonyban fennforgó kérdésének, hanem csak az emberben magában élő bűntudat kérdésének kellett megoldódnia. A megoldást Krisztus az Ő „Ősképül“ szolgáló, Istennel tökéletes közösségben álló személyes életével adja és egész megváltó munkáját magában foglaló királyi tisztésére nem is áll másban, mint tulajdon életének Isten által a világ fölé emelkedő győzelmes szabadságában. Nyilvánvaló: azért nem szerepel komolyan (harmadikként) a királyi tisztesség, mert nem is „tisztesség“, hanem Krisztus személyes ügye; való-

¹ *Schleiermacher, Die christliche Glaubenslehre*². § 102, 3.

jában tehát el is sikkad és csak mint díszítő jelző fűződik a másik két sztségséghéz.¹

Az érdekes példák sorát lehetne folytatni. De egyáltalán nem feladatunk most az, hogy teljes és hű képét adjuk a „hármassztségsé“ tana történetének. A felhozott példák eléggé mutatják: milyen tarka ez a történet a „hármassztségsé“ belső rendje szempontjából és eléggé világosan sejtetik azt is, hogy a három sztségsé egymásközti viszonya tekintetében a tisztánlátásnak valamilyen alapvető akadályá kell, hogy legyen, amely nem engedte meg, hogy olyanféle konszenzus, amilyen magának a „hármassztségsé“ a dolgában megállapítható, kialakuljon belső rendjének a felfogását illetőleg is.

III.

A zavar forrására hamarosan rátalálunk, ha eszünkbe jut, hogy Krisztus megváltói szerepét és jelentőségét nemcsak a „hármassztségsé“ tanában, hanem egy másik cím alatt, t. i. az Ő „mediator“ munkájának a címe alatt is szokták fejtegetni a multban.² A két tanítás sokszor egymás mellett szerepelt a nélkül, hogy a kettő közti viszony tisztázott volna. Egy pillanatnyi összevetésükből is mindjárt kitűnik, hogy a kettő között két különbség van. Ugyanazt a kérdést világítja meg mindkettő. Ebben is, abban is az nyer összefoglaló tolmácsolást, amit az Ige a Megváltó munkájáról mond. Csak a „hármassztségsé“ tana három cím alá foglalja ugyanazt a bizonyágtételt, amelyet a *Mediatorról* szóló tan kettős tagolásban ad elő. A *mediator* szolgálata ugyanis abban állván, hogy két egymással meghasonlott fél között a megromlott viszonyt helyreállítja, szolgálatát úgy töltheti csak be, ha mindkét fél: a megbántott és a vétkes fél felé egyaránt kifejt bizonyos munkát.³ Így Krisztus is, mint *Mediator*, egyfelől a megbántott Isten felé fordul (*cum Deo offenso agit*), másfelől reánk, a vétkes

¹ A. Ritschl, *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung*. A „hármassztségsé“ vonatkozó tanítását ismerteti és bírálja Müller i. h. 738, továbbá James Orr, *The Ritschlian Theology and the Evangelical Faith*. 136 skk.

² Mivel a „közbenjárás“ kifejezéséhez sokkal erősebben társulnak a sajátlagosan főpapi közbenjárás gondolatai, semhogy az az általánosabb értelme, amelyről itt szó van, zavartalanul érvényesülhetne, viszont az általánosabb értelem kifejezésére talán alkalmasabb „közvetítés“ kifejezés nem gyökerezett meg a theologiai szóhasználatban, jobb lesz a következőkben is állandóan a latin *mediator* kifejezést használnunk. — Mellesleg jegyezzük meg meg, hogy tárgyunk természetszerűleg korlátoz arra benünket, hogy Krisztus szoteriologiai *mediatio*járól beszéljünk csupán (*mediatio oeconomica*) és szemlélődésünk körén egészen kívül hagyjuk azt a szélesebbkörű *mediatio*t, amely Őt a Szentháromság-tan rendje szerint a bűntől és megváltástól eltekintve is megilleti (*mediatio essentialis*).

³ Ursinus, *Corpus doctrinae orthodoxae sive catecheticarum explicationum*. (A *Parcus* által készített 1612-i kiadást idézzük.) — „*Mediator... reconciliat duas partes dissidentes, interponen se... Quod sit mediatoris officium? Oportet mediatorem agere cum utraque parte, offensa et offendente. Sic Christus Mediator agit cum utraque parte. Cum Deo offenso agit... Nobiscum etiam agit, ut cum parte offendente.*“ (107—110.)

félre irányítja munkáját (*nobiscum etiam agit*). Ez az egyik különbség. A másik pedig az, hogy a *Mediatorról* szóló tan a benne rejlő kettősségnél fogva azonnal elárulja a christologiai dogmával való szoros kapcsolatát, amely kapcsolat a „hármassztségs“ tanánál nem ilyen szembeszökő. Mind Isten, mind az emberek felé éppen azért alkalmas éppen Krisztus, és csakis Ő, a *Mediator* szerepét betölteni, mert „kettős természeténél“ fogva Ő máris egybekapcsolja a két felet egymással.

Minket most elsősorban az előbbi, a két tanban mutatkozó elrendezésbeli különbség érdekelvén, arról mindjárt megállapíthatjuk a következőket. Ha gondosan elhatároljuk egymástól a *Mediator* munkájának két ágába tartozó mozzanatokot és ugyanígy vigyázunk a „hármassztségs“ három ágába tartozó mozzanatok közt a határok lehető tisztán tartásáról, akkor az tűnik ki, hogy a *Mediator* Isten felé irányuló munkája címén ugyanazok sorolhatók és fejthetők ki, amelyek a főpapi tisztség tartalmát is megadják, viszont a *Mediator*nak felénk irányuló munkája nem egyéb, mint a prófétai és királyi tisztségben foglalt mozzanatok összessége. Tehát Krisztus egyfelől azért *Mediator*, mert az Atya előtt bűneinkért bemutatja az Ő engesztelő áldozatának elégtételét, kezességül ajánlja fel magát a mi bűntől megtisztult új életünkért, és érettünk való örök közbenjárásával biztosítja számunkra a kegyelmet; egyszóval Főpapunkként szolgálja megváltásunkat. Másfelől pedig azért *Mediator*, mert kinyilvánítja előttünk azt a kegyelmet, amelyet számunkra biztosított, hogy azt megismerhessük, és a benne való hit engedelmességére rábír és abban megőriz bennünket, hogy így érvényt szerezzen életünkben a kegyelemnek; röviden: mint Prófétánk és Királyunk munkája megváltásunkat.¹

Ez pedig azt jelenti, hogy a „hármassztségs“ tana is magában hordja azt a kettősséget, amely a *Mediatorról* szóló, azonos tartalmú, másik tan szerkezetéből élesen kiviláglik. Ennek a benne rejlő kettősségnek az elhanyagolása tette lehetetlenné a

¹ A fenti egybevetést világosan lehetne illusztrálni a már idézett *Ursinusból* vett bővebb idézetekkel. S mivel a *Heidelbergi Káté* e jeles társszerzőjének a Kátéhoz fűzött magyarázatai nemzedékekre megalapozták a református theologia további alakulását is, a tőle idézhető formulázásokban hű képét kapnók az egész későbbi theologia idevonatkozó, uralkodó gondolatainak is. — De az is megfigyelhető nála, hogy a *Mediator* kétirányú *actioja* és a „hármassztségs“ mozzanatai között fennálló, fent kimutatott összefüggés csak akkor válik egészen világossá, ha mindkét részen bizonyos korrektúrákat viszünk végbe, amelyeket azonban mindkét tannak a saját tisztasága érdekében is, amúgy is végbe kellene vinnünk. Pl. a *Mediator* Isten felé irányuló *actioiból* el kell hagynunk azt, hogy az Atya előtt vállalt kezességének bennünk érvényt is szerez (... hanc sponsonem in nobis efficit, datu Spiritu Sancto et vita aeterna), mivel ez már nyilván az *actio cum nobis* lapjára tartozik. Vagy pl. el kell hagyni a másik tannál a főpapi tisztség körébe (nyilván a homályos ótestamentumi *typos* alapján) bevont „tanítás“ elemét (*docere nos, et quidem non tantum auribus per verbum, sed etiam in cordibus per Spiritum Sanctum*), ami nyilván a prófétai tisztség rubrikájába tartozó mozzanat (és ott csakugyan tárgyalatik is, ugyanennek az „*intus docere*“-nek az értelmében). — A további hasonló részletek megbeszélését nyugodtan mellőzhetjük.

„hármassztségs” belsű rendjének a tisztán látását. Amíg a három sztséset egyenletesen egymás mellé sorakoztatjuk és nem úgy rendezzük el, hogy az egyik oldalon egymagában álljon a fűpapi, és vele szemben a másik oldalon együtt álljon a prófétai és királyi sztsésg, addig ezeknek az egymásközűti viszonyait kifejtteni próbálni mindig következtelenségekbe bonyolűdű igyekezet lesz.

Az így felismert kettűsség alapján egymással szembeállított két egyenlűtlen csoport (az egyik oldalon csak a fűpapi, a másik oldalon együtt a prófétai és királyi sztsésg) közűtt az egyensűlyt az tartja fent, hogy bennűnk — amint ezt a *Mediator*ról szűlű tanban láttuk — két ellentétes irányű mozgás jut kifejezésre. Az Ige valóban kétfelekepen beszél Krisztusról, a Megváltóról. Néha azt tűnteti fel: mit jelent az Ő munkája Isten felé, milyen igényeit elégíti ki Istennek és milyen eredményeket biztosít Istennél. Máskor meg azt domborítja ki: mit jelent a bűnűs embervilág számára, milyen bajokat orvosol és milyen eredmények megvalósítását munkálja a mi életűnkben. Ebben a két irányban helyezkedik el minden, ami az Ige alapján Krisztus megváltű munkájáról elmondandű és elmondhatű. A sztségeknek ez az ellentétes irányban való haladása, amint láttuk, fel is ötlűtt a „hármassztségs” tanának a története folyamán. (L. a fentebb *Bavinck*tűl és *Ritschl*tűl idézetű példákat.) De most már megértűjük: miért nem vezethetett ez a gondolat kielégítű megoldásra a „hármassztségs” belsű rendjét illetűleg: nem volt végigvezetve mindhárom sztségen, mint valamennyit átfűgű kettűsség. Csak a prófétai és a fűpapi sztségek egymással ellentétes mozgásáról volt szű, s a harmadik, a királyi sztsésg kimaradt ebbűl a szembeállításból. Ezért nem is tudott a királyi sztsésg ilyenkor jól beleilleszkedni a „hármassztségs” tanának valamilyen világos rendjébe. De azt is megértűjük, miért nem bontakozhatott ki a „hármassztségs” tanának elfogadhatű rendje olyan theologiai rendszerekben, amelyek immanentisztikus jellegűknél fogva a megváltást az emberi lélek síkján és az emberi történet körében lejátszűdű „folyamatnak” tűntetik fel. Azt, ami a megváltásban Istentűl az ember felé haladű mozgás, megszegényítve és csonkán, de valahogyan még visszaadhatják az ilyen theologiak is. Isten az *incarnatio* állomásán át halad az embervilág fele és ezért az ember-Krisztus (a „történeti Jézus”) munkájában vannak mozzanatok, amelyekrűl be lehet számolni az Ő prófétai és királyi sztsései címén a historizmus és pszichologizmus korlátai közűtt is. Fűpapi sztsésg azonban ilyen alapon tárgytalanná válik. Ebben a sztségsben olyan ellenkezű irányű, Isten felé haladű mozgás érvényesűl, amely — ha nincs áttűrve az immanencia burka e felé a rajta tűlesű célpont felé, — elveszti minden értelmét. Így láttuk *Ritschl*nél is: a fűpapi sztsésg csupán látszat-életet él az ő elgondolásában. S ugyanez volt a helyzet valűjában már *Schleiermachers*nél is. A két ellentétes irányű mozgás egyikének a hiánya pedig már nemcsak megszegényíti a megváltás tartalmát, hanem valűjában a lényegétűl fosztja meg éppűgy, mint ahogy a két ellentétes villanyosságű pűlus egyikének a kikapcsolása megszakítja az áramot.

Megmarad a „Meváltó“ cím használata, de már nem azt jelenti, amit az Ige mond nekünk Krisztusról.

Viszont azt is megértjük ezek alapján, miért tudott a reformáció szinte egy egész nemzedéken át meglenni a „három tisztség“ tana nélkül is. Az a „kettős tisztség“, amelynek formájában *Luther* nem egyszer összefoglalta a maga Krisztusról való bizonyosságtételét s amely jó ideig *Kálvint* is kielégítette, nem ölelt fel mindent, amit az Ige gazdagságából ajánlatos és szükséges lett volna világos felsorolásban összefoglalni Krisztus megváltó munkáját illetőleg. Hiányzott még belőle mindaz, amit az Ő prófétai tisztsége címén külön ki kell emelni a teljes világosság kedvéért. De a megváltás lényege azért megvolt benne: az Isten előtt végbemenő főpapi szolgálat és azzal ellentétes irányban legalább a királyi tisztség felénk forduló munkája egymásnak feszült benne és egyensúlyban tartotta egymást.

A két ellentétes irányban mozgó megváltói munkásság között nyilván az a viszony, hogy az Isten felé irányuló főpapi szolgálaton, mint alapon, nyugszik a prófétai és a királyi tisztség, mint reáépülő eredmény. Amaz előfeltétele ezeknek. Isten addig nem részesítheti Krisztus prófétai és királyi szolgálatainak áldásaiban a bűnös embert, míg Krisztus az Ő főpapi szolgálatával Őt meg nem engeszteli. Viszont a főpapi tisztségnek a másik kettőben van a célja. A Főpap azért végzi el a maga engesztelő munkáját Isten felé, hogy a megváltás szabad folyást nyerjen a Próféta és a Király által az emberek felé. A primátus kérdése tehát a nézőpont megválasztásától függ. Az *ordo rationis* szempontjából a főpapi tisztség az elsőbbség, mert minden egyéb is csak ennek nyomában következhetik. Ebből érthető, hogy egyik-másik fentebb tárgyalt elgondolásban a főpapi tisztség kiugrott a többi közül, mint azokkal szemben alapvető jelentőségű. (*Heideggernél* mint a „*triplex miseria*“ gyökerének, az „*alienationak*“ orvoslója; *Schleiermacher*-nél, mint a másik két tisztség „vallásos tartalmának“ megadója stb.) Viszont az *ordo intentionis* szempontjából eszközi jelentősége van a főpapi tisztségnek és az elsőbbség a másik oldalon keresendő vagy a prófétai vagy a királyi tisztségben, vagy a kettőben együttvéve.¹

³¹ *Frank, System der christlichen Wahrheit*³. II. 208. (idézi Müller i. h. 738) ezt írja: „A három tisztség egymás mellé állítása azt a látszatot kelti, mintha egy valamennyiüket egybefoglaló egésznek három egyenrangú részei volnának, t. i. éppen az *officium Christi*-nek. Valójában pedig a közelebbi vizsgálatnál kitűnik, hogy sem a prófétai, sem a királyi tisztség nem áll a főpapival egy szinten, hanem egy vagy más módon mindkettő visszautal erre, illetőleg az ebben foglalt engesztelésre és azt már feltételezi. ...“ Hogy ebben milyen világosan meglátott igazság van, azt méltatni csak a fent már elmondottak ismétlésével lehetne. De amikor *Frank* úgy állítja be ennek alapján a főpapi tisztséget, mint amely már nem is szorul a másik kettő által való kiegészítésre, abban nyilvánvaló egyoldalúságba esik, amely az eredetisége ellenére is rajta eluralkodó lutheránus hagyományokból érthető meg. Mint főpapi szolgálat önmagában teljes és kiegészítésre csakugyan nem szoruló a Krisztus főpapsága. De az *officium Christi* teljeségévé csak úgy kerekedik ki, hogy hozzájárul a másik két tisztség is. Azok csakugyan visszautalnak rá. De maga viszont előre utal azokra.

Nem nehéz észrevenni: a megváltás munkájában rejlő ugyanaz a belső rend jut kifejezésre a Megváltó tisztségeinek ezekben az ellentétes irányú mozgásaiban, amellyel más kifejezések köntösbén is lépten-nyomon találkozunk régi dogmatikusoknál. Ha arról beszélnek, hogy Krisztus egyfelől az Ő „érdeme”, másfelől az Ő „ereje” (vagy „hatékonysága”) által Megváltónk nekünk (*meritum Christi — efficacia Christi*),¹ ez is azt jelenti, hogy egyfelől Isten felé van jelentősége az Ő munkájának, másfelől mifelénk, emberek felé van annak kihatása. Az a megkülönböztetés is, amely elválasztja egymástól az üdvösség „megszerzésének” és az üdvösségben való „résztételének” mozzanatait (*perpetratio seu acquisitio salutis — applicatio seu distributio salutis*), ismét csak az Isten előtt végbemenő főpapi és az emberi élet felé végbemenő prófétai és királyi szolgálatok ellentétes irányát jelzi. Olyan mélyen benne gyökerezik ez a kettőség az Ige bizonyágtételében (más-más szövegezésben azért ütközik ki mindig újra az Igére való theologiai ráeszmélődés során), hogy nem csoda, ha a „hármasság” tanának kifejtésénél annak belső rendje nem tisztázódhatik, míg itt is nem vagyunk tekintettel a hármasság mögött rejtőző eme kettőségre.

Természetes, hogy ez a kettőség sem a végső igazság még. E mögött is ott rejtőzik még a megváltás végső egyirányúságának az ősténye: mindenestől Istentől az emberek felé tartó mozgásban megy az végbe. A Főpap is, aki a mi képviselőnkben Isten elé járul, hogy Őt megengesztelje, Istentől jött. Csak Isten küldhette és adhatta Őt nekünk Főpapunkul. Istennek már eleve mifelénk fordulásának köszönhetjük, hogy van Krisztus, aki a megváltásnak az Ő színe előtt a mi nevünkben megoldandó feladataira alkalmas és illetékes. De a „váltság titka”, amelybe az Ige beavat bennünket, éppen az, hogy Istennek ez a felénk tartó útja felbomlik ebbe a kétágúságba: míg Krisztusban mint Prófétánkban és Királyunkban bevonul Isten életünkbe megváltásunk munkálására, addig (és éppen azért, hogy ez a mi életünkbe való bevonulása végbemehessen) Krisztusban mint Főpapunkban odajárul a saját színe elé is, hogy a megváltás lehetőségét biztosítsa. Az *incarnatio* első és alapvető jelentősége az, hogy általa Isten a maga igényeinek szerzett kielégülést az embervilág részéről; és ezen alapszik és ez után következik mindaz, amit mi, emberek köszönhetünk neki. Krisztusnak Isten felé forduló főpapi szolgálatában tehát a megváltás theocentrikus igazsága jut kifejezésre: amikor Isten az Ő megváltó kegyelmében az ember felé halad, ebben is a maga dicsőségét munkálja; úgy halad a megváltás az ember irányában, hogy ugyanakkor megvan az Isten felé irányuló mozgása is.

Csak röviden utalhatunk most arra, hogy a három tisztségnek a fenti módon kettős polaritásban való szembeállítására próbára

¹ Pl. Polanus, *Syntagma Theologiae Christianae* (1624) VI. 27 (idézi Heppé—Bizer i. m. 364. 356) „Duobus modis est salvator noster, merito et efficacia. Meritum Christi servatoris est perfectissima illa obedientia, qua plene satisfecit legi Dei loco nostro... Efficacia Christi est virtus ipsius, per quam nobis applicat meritum suum et confert beneficia merito suo parta...”

tehető a „három tisztség minden további kifejtésénél és elágaztatásánál is. Amikor pl. annak a kifejtésére kerül a sor: mimódon megy végbe Krisztusnak az egyes tisztségek szerinti munkája, szóhoz kell, hogy jusson az a lényeges szerep, amelyet ebben a Szent Lélek játszik. De aki ezt a szerepet analóg módon akarna feltüntetni mind a három tisztség körében, sem az Igéhez nem volna hű ebben, sem nem tudná elkerülni az erőltetett és következtetlen megoldásokat. Mert analógia e tekintetben csak az emberek felé irányuló két tisztség között van. Próféta tisztségét is a Szent Lélek megvilágosító és tanító munkája által, királyi tisztségét is a Szent Lélek életformáló és kormányzó ereje által gyakorolja a megdicsőült Krisztus. Azonban — a nélkül, hogy e kérdésbe most tüzetesebben elmerülhetnénk és néhány, talán felhozható ellenvetésnek is szemébe nézhetnénk — megállapíthatjuk, hogy a főpapi tisztségnek ilyen, a Szent Lélek által tovább folytatott munkásságáról az Ige alapján nem lehet szó. Érthető is, hogy miért nem? A Szent Lélek munkája is az Istentől mifelénk haladó vonalban mozog, a Krisztus főpapi tisztsége pedig, a másik kettővel ellentétben Isten felé irányul. Vagy gondoljunk a „három tisztségnek“ azokra a prolongációira, amelyek a Krisztus híveinek, az Ő „felkenetése részeseinek“ az életében mutatkoznak, akár egyénenként, akár az egyház közösségében vesszük őket. Megint csak azt kell megállapítanunk, hogy próféta és királyi tisztségük analógiája megtörik a papi tisztségüknél. Emberek tevékenyen résztvehetnek a Krisztus próféta munkájában: nem csak felfoghatják annak szavát, hanem a maguk bizonyosságtételével eszközeivé válhatnak a továbbhangzásnak. Ugyanígy résztvehetnek a Krisztus királyi uralkodásában is: nemcsak hálás alattvalókként élvezhetik azt, hanem harcaik és győzelmeik által terjesztői is lehetnek annak. De a Krisztus főpapi szolgálataiban nem vehetnek részt ehhez fogható módon. A Próféta szétküldheti tanítványait és a Király kibocsáthatja seregeit, hogy az Ő emberek felé forduló munkássága általuk is kiteljesedjék. De a Főpap félelmetes és fenséges magányosságban végzi el munkáját a mindenki elől elzárt szentek-szentjében az Isten színe előtt. A többiek mind csak a kárpiton kívül várhatják és hálással fogadhatják ennek a szolgálatnak az áldásait, de annak teljességéhez mivel sem járulhatnak már hozzá. A főpapi tisztségnek is megvan a maga korrelátuma a hívők életében: az egyes hívők „egyetemes papságában“ és az egyház „királyi papság, szent nép“ voltában. Ez azonban a hívők életének tisztára *receptív*, vagy hogy úgy ne tűnjék fel, mintha ezzel csupán szenvedőlegesnek minősítenők, mondjuk inkább: *responsív* vagy *reflexív* vonása, de semmiképpen nem olyan *reproduktív* jellegű, mint a próféta és a királyi. A hívőknek ez a „papsága“ azt jelenti, hogy mivel Krisztus „magát odaszentelte“ mint Főpapjuk, azért az övéi is Istennek „szentelt“ emberek. A létezésük nyomatékosan Isten számára való, Istentől elfogadott és Istennek elkötelezett létezés. Ennek az a köze van a Krisztus főpapi szolgálatához, hogy mindenestől fogva annak köszönhető, de semmi olyan köze nincs hozzá, hogy bármivel is hozzájárulhatna.

ahhoz a maga aktív részvételével. Ami aktivitás a hívőre vár, az az emberek felé fordított prófétai és királyi tisztségeiben foglaltatik. Isten felé, papi tisztségében, azonban semmit nem jelenthet a hívő élete, ami tökéletesen benne nem foglaltatnék már Krisztusnak öérette elvégzett főpapi szolgálatában. Megint lemondva itt az esetleg felmerülhető ellenvetések tisztázásáról, állapítsuk meg: Krisztus „hármás tisztségének“ emberi vetületeinél is külön áll és szemben áll a papi tisztség a másik kettővel.¹

IV.

Hátra van még az az eddig szándékosan mellőzött, de okvetlenül feleletre váró kérdés: miért áll az Isten felé forduló főpapi tisztséggel szemben az emberek felé forduló másik oldalon két tisztség? Vagyis miért válik a megváltás munkájának alapjában véve kétágú rendje az egyik ág kettéválása által háromágúvá? Ezzel tisztázhatjuk csak a „hármás tisztség“ belső rendjének a kérdését egészen.

Ha az Ő prófétai és királyi tisztségeiben Istennek mifelénk forduló arcát jelenti meg nekünk Krisztus, akkor annak az oka,

¹ Egy pillantás a *Heidelbergi Káté* 32. kérdésére mindenkit meggyőzhet arról, hogy az ott elmondottakkal teljesen összhangzásban vannak a fentiek. „Az Ő felkenetésének részese vagyok avégre, hogy nevére én is vallást tegyek... a bűn és ördög ellen ez életben... harcoljak stb.“ — így vázolja a Káté a hívőnek prófétai és királyi tisztségét. Mindkettőben továbbsugárzik a Krisztus megfelelő tisztsége. Ellenben közbül a hívőnek papi tisztségéről szólva a Káté is beéri ezzel: „hogy magamat élő hálaáldozatul néki adjam“. Krisztus főpapi tisztségének nincs továbbsugárzása a hívők által, csak hálás visszasugárzása van az ő életükből. Szükségte. en rámutatunk: milyen *nevus vivus* volt a reformáció hittudatában a Krisztus főpapi áldozata és közbenjárása egyedüli és senki által sem meg nem osztható, sem nem folytatható voltának a bizonyossága. Ezt a sarkalatos igazságot homályosítjuk el azzal, ha az Ő tisztségeinek a bennünk való visszatükröződését keresve szembe nem állítjuk a prófétai és királyi tisztséget, egyfelől, a papi tisztséggel, másfelől, mint egészen más elbírálás alá tartozókat. Ugyanezen okból kell elhibázottnak tartanunk azt a közkedvelt konstrukciót is, amely az egyház intézményes rendjében is úgy mutatja fel a „hármás tisztség“ nyulványait, hogy a prófétai tisztségben szolgáló igehirdetők s a királyi tisztségben szolgáló presbiterek mellé mint a főpapi tisztség vonalát folytatókat sorakoztatja fel a diakonusokat. (L. pl. *Jóó Sándor* i. m.) Nemcsak hogy a Krisztus semmiképen nem folytatható főpapi tisztségének az élet tompítja ez az elgondolás, hanem keresztül sem vihető következtelenség nélkül. Míg az igehirdetés és az egyházkormányzat szolgálati *tartalmuk* alapján természetes módon vezethetők le a Krisztus másik két tisztségéből, addig a diakonátusnak az Ő főpapságából való levezetésénél kénytelenek ennek az elgondolásnak hívei egy egészen más vágányba átesapni: a diakonátust csak *motivációja* révén tudják kapcsolatba hozni Krisztus főpapságával. A diakonátus az egyházban élő könyörülő szeretet szerve, mondják, és Krisztust is könyörülő szeretete vezette főpapi szolgálatában (Zsid. 2, 17). A másik két tisztségnél nem arról volt szó, mi vezette Őt munkájában, hanem arról, hogy milyen munkát végzett. Miért nem ez az eligazító szempont itt is? Nyilván azért, mert *tartalmánál* fogva a főpapi tisztség olyan, hogy nincs folytatása (aktív értelemben) az egyház életében és azért nincs neki megfelelő egyházi hivatal sem!

hogy a megváltásnak erről a munkájáról nem egy, hanem két tisztség címe alatt lehet legjobban beszámolni, csak abban rejlik, hogy Istennek minden felénk tartó mozdulata ilyen kettősségre bomlik a mi szemünkben. De vigyázzunk! Most nem arról van szó, hogy megvizsgáljuk: mi lehet ennek a magyarázata mi bennünk? Nem a prizrát tanulmányozzuk, amelyen a fény megtörik, hanem maga a megtört fény érdekel bennünket. Nem vallásfilozófiai ismeretelméleti kérdéssel, hanem theologiai kérdéssel foglalkozunk. Vagyis egyszerűen azt kérdezzük: úgy, amint Isten az Ő kijelentésében megjelenti magát, felismerhető-e abban valamilyen általánosságban uralkodó kettősség, amelynek alapján mindjárt érthetővé válik: miért foglalható legjobban nem egy, hanem két tisztség címe alá a megváltásban felénk való közelgetése is? Erre a kérdésre nem nehéz megadni a választ: Isten valóban úgy jelenti ki magát nekünk, hogy abban egyfelől kivilágosodnak előttünk az Ő gondolatai, másfelől megnyilvánul számunkra az Ő hatalma. Egyfelől szól hozzánk, hogy mi azt megérthessük, másfelől cselekszik velünk úgy, hogy mi annak részesei lehessünk. A kettő egyugyanazon kijelentése Istennek. Minden megszólalása is megtörténő cselekedete egyúttal, amellyel valósággal változásokat idéz elő helyzetünkben. És minden velünk történő cselekedete is egy-egy megértésre váró szava. Nem külön-külön valóságok ezek, hanem egymást áthatva együtt jelentik az Istennek felénk fordulását. Csak hol az egyik, hol a másik domborodik ki jobban. És a kettőnek egységes valóságáról egész tartalmi gazdagságában nem tudunk másképp számot adni, csak úgy, ha külön teszünk bizonyosságot arról, hogy Isten „igazság” (*alétheia*) és külön megvalljuk azt is, hogy Ő „élet” (*zöé*). Ezért foglalható Istennek a Krisztusban adott teljes kijelentése is egyfelől a jánosi *Logos*, másfelől a páli *Kyrios* címszava alá. Ezért mondható el a Krisztust hirdető Evangéliumról is egyfelől, hogy az Istennek (bár az emberek előtt „bolondságnak” látszó) „bölcsesege”, másfelől az Istennek (bár az emberek előtt „erőtlenységnek” látszó) „ereje”. Ennek a kettősségnek már az Ótestamentumban kialakult jelképes organumai a próféták egyfelől és a királyok másfelől: amazok a hordozói Isten üzeneteinek, emezek a képviselői Isten kormányzó hatalmának. És így kínálkozik ez a két tisztség arra, hogy nevei alá foglaltassék ugyanez a kettősség, amikor Isten egész kijelentésével egybehangzóan a Krisztus megváltói munkájában is a szemünkbe tűnik.

Természetes, hogy felénk forduló munkájának ezzel a két ágával a Megváltó a mi szükségleteinket elégíti ki és orvosolja. A bűnnek végetes ellentétébe kerülvén Istennel mi elveszítettük egyfelől Istennek, mint Igazságnak az ismeretét, másfelől Istennek, mint élő Hatalomnak a felettünk való uralmát. Bűnünk ezért egyfelől lelki elsötétülésünkben, másfelől életünk eltorzulásában, zűrzavarában és elhanyagolásában termi meg gyümölcseit. Amanak véget vet az a „világosság”, amelyet Krisztus hozott számunkra; emettől megszabadít az az „új élet”, amelyet belénk plántál, pozitív irányban nevel, negatív irányban minden vesze-

delem ellen megóv, és végül diadalmas teljességre juttat. Amaz jelenti az Ő prófétai, emez az Ő királyi munkáját. De ha nézhetjük is így ezt a két tisztséget a mi szükségaink szempontjából, nem ebben az anthropologiai szemléletben van a megalapozásuk. Ez csak másodlagos értelmezésük lehet. Elsődleges gyökerük és értelmük abban van, hogy Őbenne Isten adja magát annak a kettősségnek titokzatos egységében, amely mindig jellemzi az Ő hozzánk való közelgetését.

Lehet-e e között a két tisztség között rangsort felállítani, amely szerint valamelyiküket valamilyen elsőbbség illetné meg az alárendelendő másik felett? Ez a kérdés voltaképpen azonos a gyökereiben *Augustinusig* visszanyúló középkorvégi vitakérdéssel: „*utra potestas sit potior: an intellectus sive voluntas?*“ — amelyben későbbi irányzatok számára is tipikus módon mérkőzött egymással a thomizmus intellektualizmusa és a scotizmus voluntarizmusa. Ilyen messze gyökérzetű és sokfelé elágazó kérdés kellő megvilágítása most nem lehet feladatunk. Röviden hadd fejezzük ki csak azt a véleményünket, hogy akár az egyik, akár a másik irányban való theologiai állásfoglalás — valószínűleg mindig ki is mutathatóan — nem-theologiai okokra vezethető vissza, hanem a theologiába illetéktelenül beható filozófiai beállítottságra. Magára az Igére való figyelmezés alapján aligha dönthető el ez a kérdés akár erre, akár arra, hanem prófétaság és királyság meghagyandó az egyenrangúság egységében. A „hármás tisztség“ tanának hagyományos tárgyalása arra hajlik ugyan, hogy minden egyének föléje rendelje a királyi tisztséget, mint amelynek kiteljesedésében a többi tisztség is eléri célját. Ezzel szemben azonban rá lehet mutatni arra, hogy az Ige nemcsak a „*basileia*“ eschatológiáját ismeri, hanem sokszor a prófétai tisztség vonalán mutatja fel a végső célt. Vannak ígéretei, amelyekből az tűnik ki, hogy Krisztus királyságának a beteljesedése egyúttal a „színről színre látásnak“ az „örök világosságát“ is jelenti az Ő megváltottai számára. Hiszen maga az „örök élet“ — az egyik oldaláról nézve — nem más, mint „megismerni Istent“ (Ján. 17, 3). Ahogy magában Krisztusban nem is két külön dolog volt az Atyának ismerete és az Atyának szolgálata, hanem csak ugyanannak az élő viszonyulásnak két oldala, ugyanúgy egyazon megváltásnak csak két oldala az, amikor — ebben az életben töredékesen és fokozatosan, az eljövendőben pedig tökéletesen és teljesen — elvezeti híveit erre az üdvözítő ismeretre és erre a szent szolgálatra. Ne keressünk hát rangsort a prófétai és a királyi tisztségek között!

*

Összefoglalva az elmondottakat: mindazt, amit az Ige nekünk a Megváltó munkájáról mond, csakugyan a „hármás tisztség“ tanában lehet legjobban összefoglalni, és pedig a következő indokolás alapján. A Megváltó szolgálata elsősorban abban áll, hogy Isten felé fordulva tökéletes engedelmisségben és engesztelő áldozatban odaszentelt életével mint a mi képviselőnk bizto-

sitja nekünk, bűnös embereknek a Megváltó Istennek kegyelmét. Ez az Ő főpapi munkája. Ennek alapján Isten kegyelmesen adja magát nekünk Őbenne és Ő általa, hogy az Ő ismeretének részesei és uralmának szabad alattvalói legyünk. Ez az Ő mivelénk forduló prófétai és királyi tisztsége. E közül a három tisztség közül csakugyan nem hagyható el egy sem a nélkül, hogy ne rövidüljön meg bizonyágtételünkben az Ige gazdagsága. És viszont ehhez a három tisztséghez mit sem kell már hozzátoldani, mert amit az Ige nyomán mondanunk kell, az mind belefoglalható ebbe a keretbe.

Nem önkényes konstrukció volt éppen e három tisztség címének a Krisztus munkájára való alkalmazása. És nemcsak építő vagy didaktikai célokra jól felhasználható voltában rejlik a „hármás tisztség” tanának az értéke. A reformációkorabeli rendszeres teológiai gondolkodásnak olyan ihletett biztonságú mesterfogását tisztelhetjük benne, amelynek maradandó értéke van jövődő korok számára is.¹ És mivel a reformáció kora ebben a tanban éppen az Igének a Krisztusban lett váltságról szóló központi üzenetét ragadta meg és mutatta fel (ha belső rendje szerint nem is mindjárt áttetszően, mégis híven, tisztán és teljese- sen), nem is csoda, ha ezzel a bizonyágtételével voltaképpen csak tovább folytatta azt a régít, amely az ókori keresztyén egyház christologiai dogmájában már megszólalt. A „hármás tisztség” tana — láttuk — tartalmában azonos a *Mediator*-ról szóló tannal,

¹ Tárgyunknak a szűk keretek miatt mellőzendő sok olyan vonatkozása közül, amelyet különben érdemes volna feltárni, egyre vessünk legáltalább egy mellékpillantást. A fentiekkel világosan összefügg Krisztus megváltói munkájának az a kettőssége is, hogy egyfelől egyénenként irányul reánk, másfelől az egyház organikus közösségében bírja tárgyát. Mint Prófétánk a tudatunkat ajándékozza meg Isten ismeretének világosságával. Ez az a pont, ahol egyéni különállásunk érvényesül. Mint Királyunk az életünk valóságát hajtja Isten uralmának engedelmis és üdvösséges szolgálatába. Ez az élet-valóság az, amely mindnyájunk egyéniségét beágyazza a közösség szövédékebe. (Természetes, hogy „tudat” és „élet-valóság” épügy elválaszthatatlan egységet alkotnak bennünk, mint ahogy „egyén” és „közösség” is ugyanaz, csak más-más szempontból nézve. S ezért Krisztus prófétai és királyi munkássága is megint egyazon munka két aspektusának bizonyul: mindkettő által Isten vonul be az embervilágba annak megváltása végett.) Ha *Schleiermacher* — amint láttuk — a prófétai tisztség jelentőségét a (szerinte értelmezett) megváltás tudatos jellegének a biztosításában látta (a „mágikus” jelleg ellenében), a királyi tisztség jelentőségét viszont ennek a megváltásnak a közösségi vonatkozásaiban (egyházformáló hatások) mutatta fel, akkor ebben vannak találó meg- látások. Egyik tisztségnek a tartalmát sem világította ugyan meg ezzel, hiszen az egész „vallásos tartalmat” a főpapi tisztségnek tulajdonította, de formális szempontból jól jellemezte így a prófétai és királyi tisztségeket. Viszont a királyi tisztségnek az az elpárolgása, amelyet *Ritschl*-nél állapí- tunk meg, csakugyan összefügg azzal, hogy ő a maga „értékítéletek” körében mozgó és minden metafizikától idegenkedő teológiájával nem szolgáltatható igazságot éppen annak az életvalóságunkat megragadó és átalakító megváltói munkának, amelyet Krisztus királyi tisztsége jelent. (Ezt az összefüggést, ha nem állítja is határozottan, de „sejti” *Müller* is, i. h. 738.) A közösség gondolata az „Isten országának” címén lényeges szerepet játszik ugyan *Ritschl*-nél, de nem mint az Isten teremtette életvaló- ságban gyökerező meghatározottsága az embernek, hanem mint ideális cél, amely felé a megváltás halad.

az pedig — ezt is említettük már — mindig is támaszkodott a „kettős természetéről“ szóló dogmára. Az összefüggés tehát világos. Krisztus emberi természetének az a jelentősége, hogy a mi nevünkben olyan emberként állhatott Isten elé, aki Istent ki-elégítheti és megengesztelheti — tehát lehetett a mi Főpapunk. Krisztus isteni természetének az a jelentősége, hogy amikor felénk fordul, benne Istent ismerhetjük meg és Isten veszi át általa az uralmat felettünk — tehát Ő lehet a mi Prófétánk és Királyunk.¹ S ahogy az ókori tanítás vallotta a „kettős természetnek“ egységét az „egy Személyben“, ugyanúgy áll meg a „hármassztségség“ tanát fejtegető minden emberi beszéd végén is a hívő a kibeszélhetetlen titok, a Krisztus élő valósága előtt, aki nemcsak személyének, de munkájának is felbonthatatlan egységében bírja és nyújtja a „benne lakozó plérómát“. Valóban, a „hármassztségség“ tana is csak a „rész szerint való ismeret“ darabos, akadozó beszéde, mint minden theologiai beszéd!

Dr. Victor János.

¹ Ha *Wehrung* (RGG² I. 115.) ajánlja ugyan a dogmatikusoknak, hogy mellékesen (*anhangsweise*) legyenek tekintettel a „hármassztségség“ tanára is, egyébként azonban annak sémájától függetlenül „magából a tárgyból“ („*rein aus der Sache heraus*“) fejtsék ki Krisztus munkájának az alapvonásait, akkor ez csak arra mutat, belső rendjének tisztázatlansága miatt mennyire nem világlott ki a „hármassztségségnek“ az a jelentősége, hogy maga a „tárgy“, a Krisztus megváltói munkája, éppen ebben a „sémában“ árulja el a belőle kifejtendő alapvonásokat, és milyen marandóan irányadó éppen ezért ez a tan a mindenkori szoteriologiai gondolkozás számára.

Jelenlegi énekeskönyvünk dícséret- és egyéb énekanyagának theologiai átvizsgálása*

131. Lelkünk hozzád kívánkozik...

Nagy kár volna elejteni, de eldöntendő, hogy az eredeti Losonczy-féle szöveget vegyük-e vissza, vagy a Bajnóczy-féle 1806-os átdolgozást tartsuk meg, vagy *ennek* 1921-es átdolgozását. Theologiailag mindegy; a Losonczy-féle eredeti előttem mélyebbnek és teljesebbnek, bár formailag itt-ott dőcögösebbnek látszik az átdolgozásoknál. Az *egyesszám*ban szóló gyülekezeti ének szerintem nem kifogásolható a többszámmal szemben (l. a Zsoltárokat!).

132. Az övéinek az Úr megtartója...

A 131-esre mondottakat erre meg lehet ismételni. A Losonczy eredeti 3. versszakának két utolsó szép sora az 1806-os átdolgozásban teljesen tönkrement. Viszont az 1921-es átdolgozásnak talán igaza volt abban, hogy az eredeti 4. strófát — mely Losonczyinál és Bajnóczyinál egyformán rettentő nehézkes — elejtette.

133. Úr Jézus, idvesség fejedelme!

134. Áldjuk szüntelen kegyes Istenünket...

A Losonczy eredeti szövege megtartható volna mind a kettőnél, bár a 134-es szárazabb az előbbinél valamivel.

135. Óh Jézus, mi idvességünk...

Mellőzhetetlen. Helyenként ihletszerűen szép (pedig már *átdolgozás* Losonczyiból!). A F. további átdolgozására nem volt szükség.

136. Hívek, ébredjetek!

Losonczy eredeti szövegében megtartható volna (bár nem éri el a 135-iket!).

* A XVIII. évfolyam 3. és 4. és a XIX. évfolyam 1. számában közölt tanulmány folytatása. A J. a volt jugoszláv királyságbeli, a F. a felvidéki, a E az erdélyi magyar reformátusok énekeskönyve címének rövidítése. Szerk.

137. Főgondja legyen mindennek...

Ugyanúgy (bár ez még a 136-ikhoz képest is esést jelent).

138. Istennek választott népe...

Sem a Losonczy eredeti szövegében (J. 191), sem ebben az átdolgozásban nem mutat megtartásra való értékeket.

139. Uram, téged tisztelünk...

Ebben a formájában nem nagyon ragaszkodnám hozzá. De ő Losonczy eredeti szövegében (J. 192) van néhány figyelmet érdemlő versszaka (5, 10).

140. Hozzád kiáltunk mi Istenünk...

Ugyanúgy (v. ö. J. 193).

141. Lelkünknek ez teljes indulatja...

142. Taníts meg, Uram, szent törvényedre...

Mellőzhető.

143. Tisztelünk, Uram, nagy félelemmel...

Mellőzhető. (Csak utolsó versszakában van egy kis lendület.)

144. Őrizz meg, Uram, bennünket, kérünk...

145. Próbáld meg, Uram, próbáld szívünket...

146. Szent igéd, Uram, nekünk lámpásunk...

147. Élők Istene, tégedet...

Mellőzhető.

148. A szűziesség olyan drága kincs...

Mellőzhető. (Nagy Istvánnak nem szerencsés alkotása.)

149. Mily boldog, aki jól és igazán él...

Mellőzhető. (Nagy Istvánnak nem szerencsés alkotása.)

150. Óh, mily nagy az oly ember boldogsága...

Mellőzhető (bár a Fazekas Mihályé).

151. A nyelv esoda alkotása...

Mellőzhető (pedig ez is Nagy Istváné).

152. Szent Isten, eltélünk rémuléssel...

Mellőzhető (pedig ez is Nagy Istváné). Az eredetinek az 1921-esben már kihagyott 2. strófája a legmélyebb, de szintén esetlen.

153. Óh könyörgést meghallgató...

Mellőzhetetlen! Mintha N. I. megelőző darabjait nem is ugyanazon ember írta volna!

154. Óh felséges Úr, egék királya!

Az 1921-esben már bizonyos átdolgozáson (a F.-ben pedig egy helyt tönkretévesen) átment eredeti Nagy István-szöveg esetleg megtartható volna.

155. Óh Isten, kinek szentséged...

156. Magasztaljuk az Úr Istent...

157. Szent vagy, Uram, szent, akaratod szent!

158. Világnak Ura! böles teremtője!

Bátran elmaradhatnak.

159. Halld meg, Uram, esedezésünket...

Talán meg lehetne tartani: van benne egy-két mélyebb hang s az egész átvonuló XVI—XVII. századi, kedvesen archaikus vonás (pedig XIX. századeleji!).

160. Mennybéli felséges Isten!

Mellőzhetetlen. De föltétlenül vissza kell állítani az eredeti és csonkítatlan szövegét (melyet az 1921-es, valamint a J. és az E. különféleképpen, de egyaránt fölöslegesen dolgoztak át).

* * *

A katekizmusi énekekhez

záradékul még legyen szabad annyit megjegyeznem, hogy a leendő énekeskönyvben megtartandókat — a J. mintájára — be kellene tagolni a maguk szerves helyére, a többi énekek közé; külön csoportosításuknak egy olyan egyházban, amely most már nemcsak a kátémagyarázatokon hirdeti a tiszta református hitvallást, semmi értelme sem volna. Ettől eltekintve, legalább e javaslat szerint, nagy többségük el is esik.

161. Új nap, új hét derült reánk...

Nemcsak a legkisebb blicitása nincs, hanem még egyenesen értelmetlen is (az 1. strófa!). Versnek pedig legalább annyira értéktelen, mint amennyire imádságnak. Föltétlenül elvetendő.

162. Tenéked, Uram, hálát adok...

Nagyon mély és meleg, régi darab. Az egyik legsikerültebb „köznapi” énekünk. 1921-i, nagyon mérsékelt, átdolgozása indokoltnak és szerencsésnek mondható. Tovább menni az átdolgozásban, amint a F. cselekedte, fölösleges volt.

163. Szívem megalázzván, tehozzád mégyek...

Bizonyos gyermeki együgyűség vonul át rajta, teljes, mély igazsága mellett. Értékes régi darabunk. XVII. századi szövege az 1806-osban, majd az 1921-esben mérsékelt és egészen szerencsés átdolgozáson ment keresztül. A F. átdolgozása nemcsak fölösleges, de egy helyt valóságos eretnecség („Mert én eredendő bűnben születtem, Jóra is, rosszra is hajlandó lettem“?). Az E. átdolgozása mérsékeltébb, de szintén szükségtelen. Megtartásra érdemes.

164. Hálát adok néked, mennybéli Isten!

Szenczi Molnár Albert szerzése vagy fordítása. (Legősibb alakja a hanai biblia psalteriuma függelékében — 1608 — már benne van.) Itteni rövidített és átdolgozott alakja is már az

1806-osban. Tartalmilag kifogástalan, helyenként megható. Formai dőcögössége ellenére (amelyen a F. mérsékelten továbbmenő átdolgozása sem segített) eredetére, belső értékére és — talán — közkedveltségére tekintettel esetleg meg lehetne tartani.

165. Hálát adunk néked, mennyei Atyánk...

Korrekt, de száraz és színtelen. Régi ugyan, de formai értékek sem igen szólnak megtartása mellett.

166. Mi szent Atyánk, ki lakozol mennyégben...

Egészen ugyanazt tudnám rá mondani, amit a 165.-re. Ha csak önálló dallamára tekintettel nem volna kívánatos a megtartása.

168. Ki hívta az éjtszakát elő...

Különösen a 3. és 5. versében az egyszerűséggel annyi evangéliumi mélység párosul, hogy már csak e miatt is az egész érdemes a megtartásra. Érdekes, hogy ez a formás, csinos szöveg 1806 óta minimális változást is alig szenvedett. Még a F. is átallott hozzányúlni, csak az E. változtatta valamivel erősebben és csonkította meg fölöslegesen. A J. szokása ellenére (mert a legtöbb esetben még túlzottan is rágaszkodik az eredetihez) itt a 3. strófában „érzékenységinket“ helyett „a mi szemeinket“ szavakat tette, szerintem szükségtelenül és helytelenül (mert igaz, hogy az „érzékenység“ ma az irodalmi és köznyelvben mást jelent, mint a Lengyel József nyelvén, de nem bizonyos, hogy pl. a nép nyelvén is mást jelent-e; az ellenben föltétlenül bizonyos, hogy Lengyel itt nemcsak a látóérzék „bezárására“ gondolt!).

169. Ó Isten, ki e reggellel...

Elfogadhatatlan tartalom, versnek is képtelenül rossz. Csudálatos, hogy az E., ha rövidítve is, megtartotta! Még csudálatosabb, hogy a F. majdnem átdolgozatlanul felvette teljes egészében. Legcsudálatosabb, hogy a J. is vállalta!

170. Elmúlt az éjnek homálya...

Lásd a 169-hez írt jegyzetet. Szinte érthetetlen, hogy mind a F., mind az E. megtartotta! A F. a buzgó, de sikertelen átdolgozási igyekezet közben sem vette észre, hogy az 1921-esben közölt szöveg azzal, hogy a 3. strófában „a nap“ szavak után kötőjelet („a nap“) alkalmaz, tökéletes értelmetlenséget hoz létre, amelyre

még rádupláz azzal, hogy (a F.-től már átdolgozott) 4. versszakában „világosíts“ helyett „világosítsd“ van az 1921-es szöveg minden kiadásában. Ha e két hibát kijavítjuk, észrevevessük, hogy a 3. és 4. strófa tulajdonképpen egy kis nyomorék racionalista „Naphimnusz“ akarna lenni, persze olyan távolságban Assisitól, mint Makó Jeruzsálemtől!

171. Ó Isten, a nap fáklyája...

A megelőző kettővel teljesen azonos megítélés alá esik. Tartalmi értéktelenségén az E. formailag egészen csinos átdolgozása sem segített.

172. Úr Isten! a nap felköltével...

Valamivel több keresztyéni mélység van benne, mint a közvetlenül megelőzőkben, egyébként azonban annyira lapos, hogy nem érdemes tartogatni. Az E. és a F. átdolgozásai és rövidítései sem tették elfogadhatóbbá.

173. Megújult testtel és erővel...

Formás és meleg, de nem nagyon mély és biblikus. Amennyiben (esetleges közkedveltségére tekintettel) megtartásra ítélnék, úgy semmiesetre sem szabad vele bánni, mint a J., amely mindössze két strófájának kegyelmezett, sőt inkább még az 1921-es által kihagyott (eredeti 4.) strófának a visszaállítását is megfontolás tárgyává lehetne tenni (bár igaz, hogy theologailag is, esztétikailag is talán ez a leggyöngébb valamennyi versszak közt!).

174. Legelső gondom, ha reggel felkelek...

Egyébként is semmitmondó és formátlan, de az utolsó vers éppen szörnyűségesen lapos. Semmi sem szól a megtartása mellett!

175. Néked éneklek...

176. Feltetszett a nap, sugárzik az égen...

Ugyanazon szerzőnek teljesen egy húron pendülő, bátran elejthető darabjai.

177. Szívem, buzogj hálákat!

Még ha tartalmilag nem volna is olyan értéktelen, mint amilyen, a dallam miatt (l. a 96. alatt), akkor sem javasolhatnám a megtartását.

178. Hála zendül ajkainkról...

Nagyon általános vallásosságot énekel ugyan, de olyan kereken és formásan, a dallamhoz oly kitűnően alkalmazkodó szöveggel, hogy e miatt — kivált ha közkedvelt — érdemes volna talán a megtartásra.

179. Íme a nap fénylő fáklyája...

Csak az utolsó strófájában mélyül el valamelyest, egyébként ez is inkább csak „vallásos költészet”, mint evangéliumi bizonyágtevés. A F. átdolgozása e szempontból nem segített rajta semmit, formailag is fölöslegesen csiszolgatta itt-ott. Csak nagyon nagy közkedveltség esetén érdemes megtartani.

180. Szálljatok fel a tiszta fénybe...

Kérdés, hogy szabad-e egy igazi nagy költőnek (amilyen Tompa Mihály) egy akármilyen középszerű versét (amilyen ez az ő „Reggel” c. költeménye: „Óh jertek a reggelnek idején Szent buzgóságnak szárnyai”) akármilyen tisztos célra is így „átdolgozni”, ahogy ezzel egy jóval kisebb költő, inkább csak ügyes verselő, Fejes István cselekedte. Nagy költőnek még gyengébb versében is rendszerint ott van költői és emberi egyéniségének egy akármilyen halvány bélyege, amely a verset a költőnek holta után is érinthetetlen szellemi tulajdonává teszi. Ezt a bélyeget ügyes átesztergályozással eltüntetni, még akkor is sérelme a szellemi tulajdonjognak, ha nem plágium is a cél (aminthogy itt *nem* volt az!).

Viszont kétségtelen, hogy a Tompa gondolatvezetését Fejes a 4. versszakban, még inkább pedig a 3. versszaknak (mely Tompánál hiányzik) betoldásával bibliailag valamennyire elmélyítette s formailag — mint mindig — csinos, lendületes munkát adott.

Megtartását — a hybrid kettős-szerzőség nem lévén méltó ehhez a célhoz — ennek ellenére sem javasolhatom.

181. Krisztus, ki vagy nap és világ...

Énekeskönyvünknek, a Prudentius-féle „Jam moesta quiesce querela”-val együtt (336. dics.) a Zsoltárok után legrégibb s egyben egyik legszebb és legmélyebb darabja, melynek itt található magyar szövege szerencsére alig szenvedett valami változtatást a legrégibbhez képest s amit szenvedett, az főként formai szempontból, teljesen megokolható és elfogadható. További átdolgozására és megrövidítésére (amivel az E. és a F. kísérletezett) semmi szükség nincsen. Viszont a már 1806-ban elhagyott utolsó, doxologikus versét visszavenni (ahogyan a J. cselekedte) szintén nem látom föltétlenül szükségesnek.

Ambrosiustól eredésére nincs döntő bizonyosság, bár a hagyomány neki tulajdonítja.

182. Néked, mennyei Atyánk, hálát adunk . . .

Régi, egyszerű, különösebb szépségek nélkül való, de megtartásra érdemes.

183. Adjunk hálát az Úrnak, mert érdemli . . .

Régi darabunk, amely azonban tulajdonképpen semmi részében nem kifejezetten „esti“, hanem általában *hálaadó* ének (a J. helyesen mondja „asztali áldásnak“, amint az 1806-os is „étel után való ének“-nek!). Itteni szövege több, meglehetősen felesleges javítgatást szenvedett már 1806-ban. A 6. strófa eredeti 2. sorát : „hogy éhel meg ne haljon a mi lelkünk“, egyenesen barbárság volt megváltoztatni. Formai darabossága ellenére is megtartandónak gondolom.

184. Ne jöjjön addig szememre álom . . .

A Baksay Sándor „Nádszál papné“-jának kedves esti éneke. Verselésében van sok nehézkesség, döccenő, de tartalmilag végtelenül gyöngéd és mélyen biblikus. Föltétlenül megtartandó, *evvel* a szövegével (amely egy-két helyénvaló apró javítást kivéve a Lengyel J. eredeti szövege). A J. és a F. indokolatlanul kurtítják meg.

185. Téged, Úr Isten, dicsérünk . . .

Tartalma ellen nem lehet kifogást emelni, de az egész annyira száraz, lapos és szürke, hogy semmi kiemelkedő vonás nem szól benne a megtartása mellett.

186. A nap immár elenyészett . . .

A megelőzőhöz képest a tartalom kevésbé biblikus. De az egészen annyi igazi áhítat ömlik el, annyira szerencsés és kedves formában, hogy méltán lett egyik legkedveltebb énekünk. Nemcsak megérdemli a teljes szövegében való megtartását, hanem a 3. strófában 1921-ben véghezvitt szükségtelen „javítások“ is ki volnának küszöbölendők (sőt itt még egy bosszantóan fül-sértő sajtóhiba is megrögződött 1921 óta : „érkeztem“ „érkezem“ helyett).

187. Adjunk hálát megtartó Istenünknek!

Ha ezt a kétségtelenül biblikus, de különben eléggé formátlan és szintelen énekünket megtartjuk (ami szerintem nem föltétlenül szükséges), akkor még vissza kell állítani a kihagyott két 1806-i strófáját is, melyek ugyan költőileg a megmaradtaknál is esetlenebbek, de tartalmilag talán a legmélyebbek.

188. Csendesül a föld határa...

Szürke, semmitmondó, kár nélkül maradhat.

189. Óh én Uram! estve lesz már...

Igényteleniségében is van költészet és igaz áhítat. Meg lehetne tartani.

192. Maradj velünk, mi Krisztusunk...

Nincsenek különösebb szépségei, de valóban biblikus és igazi áhítatot keltő. Szenvedő ember és gyülekezet esti énekének még különösen is alkalmas. Megérdemelné, hogy megtartassék.

193. Hálát adunk, Istenünk!

Igen formátlan és legkevésbé sem hitvalló. Amennyiben „szombatesti“ énekre szükség van külön, abban nemcsak hálaadásnak kell végestelen-végig lenni, hanem könyörgésnek is a vasárnapra való boldog felvirradásért s az Úr napjának és házának javaiért. Kár nélkül elejthető.

197. Seregeknek hatalmas nagy királya...

Megfoghatatlan, hogy énekeskönyvünknek ezt az egyik igazgyöngyét nemcsak F., hanem még a J. is mellőzte. Föltétlenül megtartandó.

198. Szemeimből bánat könnyei hullnak...

Az előbbinek halvány visszhangja. Egészen fölösleges.

199. Ó mélységes irgalom!

Tartalom volna benne annyi-amennyi elfogadható. De kifejezőmódja rettentően esetlen. Az Irgalomhoz nem lehet így fel-

kiáltani: „Mondd, hogy miben bízhatom?“ — „Bűnös ember lettem én“ — hát azelőtt nem az voltál? — „Hívó szavakat“ nem lehet „általhágni“ stb. Nyugodtan el lehet hagyni.

200. Gondviselő jó Atyám vagy. . .

Lévay Józsefnek ezt a bájos, bár kevésbé biblikus versét a hozzáillő szép dallammal meg lehet tartani, de semmiesetre sem, mint „bűnbánati“ éneket, mert bűnről és bűnbánatról egy árva szó sincsen benne.

A 2. strófa utolsóelőtti sorában a „könnyű“ szó helyett „könnyűl“ lesz alighanem az eredeti (jelenleg nem tudom megállapítani). A F. és az E. „könnyűl“-t vett is fel, a J. meghagyta a „könnyű“-t. A gondolati összefüggésbe mindenesetre a „könnyűl“-t érzem beleillőbbnek.

201. Ím nagy, Isten, most előtted. . .

Igaz, szép és közkedvelt. Föltétlenül megtartást érdemel, csak a 3. strófa első sora hat benne zavarólag. A bűnös, kinek szíve vétkei miatt nyughatatlan, nemigen mondhatja azt, hogy „Jézussal reszketek a kereszt alatt“, mert

1. amíg a bűnös vétkei miatt nyugtalan (tehát nincs kiengesztelve és megvigasztalva), addig nem Jézussal együtt szenved, mert Jézus *így* nem szenvedett;

2. különösképen nem reszkethet Jézussal, mert a bűnös szív reszketése csak a büntetéstől való félelem miatt lehetséges; Jézus pedig éppen csak ettől az egytől nem reszketett;

3. mit jelent az, hogy „a kereszt alatt“ reszket Jézusával?

a) ha azt jelenti, hogy keresztet *hordoz* (a megelőző strófa végső sora mintha erre a gondolatkapcsolatra engedne következtetni!), ez a kereszthordozás — a bűnös ember nyughatatlansága és teherhordozása — éppen nem az, amelyről az Úr Jézus beszél a Mk. 8:34. és párhuzamos helyein; sőt kérdés, hogy egyáltalában szabad-e kereszthordozásnak nevezni?

b) ha azt jelenti, hogy Krisztus keresztje alatt áll és a megfeszített Krisztusért reszket, ez megint nem ide való gondolat: a keresztre gyógyulásért és vigasztalásért feltekintő nyugtalan bűnös szív még nem részesült abban az ajándékban, hogy el tudja mondani: „Krisztussal *együtt* megfeszítettem“;

c) következőleg a kereszt alatt való reszketésnek ezt a legutóbbi értelmet sem lehet tulajdonítani.

A J. a „reszketek“-et „szenvedek“-kel helyettesítette, de szerintem ezzel a gondolati és képzavaron nem sokat segített. Valahogyan más megoldást kellene találni, vagy pedig feláldozni ezt az egész strófát, mert a megmaradó három vers e nélkül is elég kerek egészlet ad!

202. Hogyha éltünk vándorútja...

Elég formás, de nem nagyon tartalmas. Semmi különös kárt nem jelentene a mellőzése. Ha megtartatik, akkor sem szabad a „bűnbánati“ énekek közt szerepelni, mert erre a 3. strófában foglaltatott biztatás nem jogcím (Jézus elégtételéről tulajdonképpen minden igazi keresztyén énekben meg kell szólalnia a bizonyágtételnek, a nélkül, hogy az az ének ez által kifejezetten „bűnbánati“-vá válék!)

203. Örülj szívem!

E nagyon mély és szép énekünket nemcsak meg kell tartani, hanem a J.-ban olvasható teljes (vagy legalább is *teljesebb*) szövegét kell fölvenni. A F.-ben olvasható átdolgozása szükségtelen és egészen rossz : az maga nagy irgalmatlanság, hogy azt a gyönyörűséges gondolatot : „ékességed lett a hit“ (a királyi vendégségbe készülő szívnek és léleknek mi is lehetne egyéb ékessége?) egyszerűen kioperálta s a „hogyha hiszel : idvezít“ magától értődő banalitásával helyettesítette.

204. Lelkem siet hozzád menni...

Föltétlenül megtartást érdemel. A F.-ben olvasható átdolgozására nem volt semmi szükség.

205. Jer, lássuk az Úr keresztyét...

A Losonczy István szövege már 1806-ban kibővítésen s változtatáson ment keresztül. Az így előállott 1806-os szöveget nyugodtan vissza lehet állítani, mert annak 1921-es további átalakítása helyenként borzalmas. Csak a legrikítóbb példákat emelem ki :

E helyett : S ki mindent kézen fogva tart,
Mefogattatni így akart —

„Javítás“ : S ki kezében tartott mindent,
Hagyta magát, nem állt ellent.

(Nemcsak akkor tartott mindent, hanem ma is tart mindent a kezében! A „hagyta magát“ pedig bántóan komolytalan).

E helyett : Mellyel romol a kárhozat —

„Javítás“ : Mellyel megszűnt a kárhozat.

(Dehogy is szűnt! Ha már úgyis megszűnt, mi szükség van akkor bűnbánatra, megtérésre és úrvacsorára?!)

E helyett : Részesülés ez nála —

„Javítás“ : Üdvözülünk általa.

(A részesülés erővel teljes bibliikumát minek egy magától értődő banalitással helyettesíteni?)

E helyett: Úr testét így hittel esszük,
Magunk ő testévé tesszük —
„Javítás“: Midőn teste jegyét vesszük,
Magunkévá lelkét tesszük.

(Tehát Kálvin helyett Zwingli!)

A F. további átdolgozásai is ezekkel egy húron pendülnek. Még merészebb, formailag itt-ott egészen szépen csengő, de egyébként szintén fölösleges átdolgozása van az E.-ben.

Természetes, hogy amennyire mellőzhetők az átdolgozásai, annyira mellőzhetetlen maga!

206. Hallottuk, Jézus. miképpen hivatgat sz. . .

A Lengyel—Benedek-féle (már 1806-ban nem helytelenül bővített) szöveg további 1921-es átdolgozása teljesen fölösleges és kontár munkát végzett. Netovábbja az, hogy a „Hogy jó nedvesség folyjon a vesszőbe“ hatalmas biblikus képét — talán mert realizmusát finnyásan naturalizmusnak érezte — ezzel a hóhérsorral helyettesítette: „*Hogy minél jobbak lehessünk jövőbe.*“ Nevezetes, hogy ezt még a F. sem bírta ki s az eredetit legalább részben visszaállította!

Az egész annyira mély s helyenként megrázóan szép, a maga régi formájában, hogy még valami minimális nyelvi átalakításhoz is csak a legnagyobb óvatossággal szabad nyúlni rajta.

207. Kegyes Jézus, én imádságomra. . .

Az eredeti XVII. századi szöveg már 1806-ban igen jelentős és indokolt átdolgozáson ment át. Ez az 1806-os (Diószegi Sámuel-féle) szöveg teljes egészében fölvehető volna, sőt még az eredeti Regius-féleből is vissza lehetne venni egy-két megható strófát. De akár így, akár úgy: mellőzhetetlen.

A F. további átdolgozásai közül egy („Bűneimet magam beismerem, Írd javamra, ó örök kegyelem!“) valósággal botrány-számba megy.

208. Megterítve áll előttünk. . .

Amilyen költőietlen, épp olyan bibliátlan. Erdélyen kívül, szerencsére, nincs is tudtommal nagyon meggyökerezve. Föltétlenül elvetendőnek tartom.

209. Idvességünk, váltságunk. . .

A másik Tompa-darabunknál (180.) jóval biblikusabb ugyan s a mellett ez nem is ment át olyan változtatáson, mint amaz — de mégis kérdés, érdemes-e megtartani, mert az úrvacsora

legnagyobb ajándékáról, a Krisztussal való egyesülésről egyáltalán nem vesz tudomást s mert a biblikus fordulatokon egyébként is lépten-nyomon (különösen a 8. versben) átütökzik egy egészen más szellem.

(Egyébként Tompa ezt az éneket annak a kedves szokásnak a szolgálatára írta, hogy Hanván s tán egyebütt is Gömörben s a Felvidéken a gyülekezet konfirmált ifjai és leányai, mikor rájuk került a sor, külön csoportban állták körül az Úr asztalát s a communio előtt maguk énekeltek: erre a célra írta Tompa a saját gyülekezete ifjainak ezt az éneket).

210. Uram! bocsásd el népedet békével...

Megérdemelten nagyon kedvelt. Föltétlenül megtartandó, a 2. strófa utolsó sorának nyelvtanilag egészen helyes 1921-i javításával (mely azonban énekelhetés szempontjából esik kifogás alá).

211. Mondjatok dícséretet...

Nagyon szép XVI. századi magyar Te Deum. Nemcsak megtartandó, hanem elhagyott régi versei is visszaállítandók. Azonban speciális úrvacsorai vonatkozása nincs, és így általában az Igéért, az istentisztelet áldásaiért hálaadó énekek közé kellene inkább sorolni.

212. Uram, bocsássad el...

Természetes, hogy föltétlenül megtartandó. De a második strófa sikertelen átdolgozása helyett vissza kell állítani az eredeti Marot—Szeneci-szöveget. Az átdolgozás azért elvetendő, mert

1. egy rövid strófába bele akarja gyömöszölni Simeonnak nemcsak az Úrhoz bocsátott hálaadását, hanem Máriához intézett szavait is (amelyeket Marot, nagyon helyesen, nem foglalt költői formába);

2. e miatt értelmetlenné válik (mi az az „ismertető jegy?”);

3. theologailag kibicsaklást jelent: a „rossznak botránkozás, jónak feltámadás” teljesen hamis moralizmussal adja vissza a Lukács 2: 34-ben lévő gondolatot.

Az E. és a F. átdolgozásai szintén fölöslegesek.

213. Hirdetvén az Úr halálát...

Tudtommal csak egyes strófái közkedveltek, de az egész szöveg megtartása ellen sem lehet — tartalmi szempontból — kifogást emelni, bár egyébként nincsenek különösebb értékei (az 1806-osban eggyel több verse van).

214. Buzdulj mély hálára, lelkünk . .

Érzés és hitvallás bizonyára őszinte benne, de olyan gyarló formában, amely még mostani énekeskönyvünk nem túlságosan magas formai színvonalát sem üti meg. Nyugodtan lehet mellőzni; laikus benyomásom szerint a dallamáért sem nagy kár.

215. Öröm — s hálaénekléssel . .

Költői formája époly elfogadhatatlan, mint amennyire lehetetlen a tartalma. A konfirmáció dogmatikumából egyetlen szó is alig van benne, állhatatosan „másról beszél“, s ez a más, ott, ahol a konfirmándusok „ártatlanság-át“ emlegeti, egyenes eretnekséggé fajul. *Föltétlenül elvetendő.* (Az E. valószínűleg csak kegyeletből és jobb híján tartotta meg, sem a F., sem a J. nem vállalta).

216. Óh minden jóknak kútfeje . .

Keresztesinek egyik legsikertelenebb verse, amely eredetileg nem is konfirmációi célra íratott s erre a célra csak 1921 óta alakítottatott át. Szárazságán, lendülettelenségén azonban sem ez az átalakítás, sem a F. továbbmenő csinosítása nem tudott segíteni. Mindegyik alakjában *nyugodtan mellőzhető.*

217. Édes Atyánk! a mennyekből . .

Jobb híján esetleg megtartható, bár az utolsó két sora:

„Hogy ajkaink hitvallása
Legyen neved imádása!“

nem eléggé világos és nem azt kéri Istentől, amit ilyenkor kérni kell (hogy t. i. a hitvallás fakadjon teljesen a szívből és legyen életté).

218. Szent hitünkről vallást tettünk . .

Eléggé lendületes és formás s ezért jobb híján megtartható, bár tartalmilag nem megy túl a XVIII. század korlátjain (Jézus, mint Példa és Tanító). A 2. strófa utolsóelőtti sorában a „Rád“ csökönnyösen megrogzódott sajtóhiba lesz „Rá“ helyett.

Debrecenben, 1941 nagyhetében.

Révész Imre.

Szegedi Gergely 1569. évi debreceni énekeskönyve

Református egyházunkban a XVI. és a XVII. század folyamán kétféle énekeskönyv volt használatos: a jobbára kézzel írott *graduál* és a nyomtatott *cantionale*. A graduálok főként latin himnuszokat tartalmaztak magyar fordításban, valamint kisebb szertartási énekeket: invocatiókat, benedictiókat stb.; a cantionalék pedig psalmusokat, azaz bő lére eresztett zsoltárfordításokat és különböző alkalmakra szóló isteni dicséreteket.¹ A magyar reformáció énektermését tehát főként a cantionalék köztölték. A graduálokban foglalt énekek lassanként kimentek a használatból, úgyannyira, hogy a XVIII. században már szinte sehol sem énekelték azokat a két magyar haza református templomaiban. A cantionalék tartalma viszont a századok folyamán egyre bővült, míg aztán több gyökeres reform után mai énekeskönyvünk lett belőlük. Jelenlegi énekeskönyvünk egyenes leszármazottja a cantionaléknak. Négy évszázad a tartalmat majdnem teljesen kicserélte ugyan, hiszen mostani 340 dicséretünk közül mindössze hét való Szegedi Gergely 1569-i cantionaléjából, de a folytonosság töretlen: Szegedi Gergely énekeskönyve mai énekeskönyvünk ismert őspanya, amelynek többszörös megújítása nyomán jutun kel mai énekeskönyvünkhöz. A reformok tekintetében ezek a fontosabb évszámok: 1592, amikor Gönczi Kovács György debreceni református püspök kétszázéves fejlődésnek vetette meg az alapját; 1808, amikor a tiszántúli egyházkerület kezdeményezésére és irányításával a legnagyobb szabású reform ment végbe, kicserélvén a régi énekeskönyv csaknem egész tartalmát. Hogy ez a reform milyen gyökeres volt, kitűnik abból, hogy a fennálló énekekkel együtt 253 dicséret van ebben az énekeskönyvben, de abból csak 51 dicséret való az előző egységes énekeskönyvből. Ehhez képest az 1921-es reform sokkal kisebb mérvű változtatást eszközölt.

Az elmondottakból az is látható, hogy Debrecennek döntő súlya volt nemcsak az első református énekeskönyv megteremtésében, hanem további sorsa irányításában is.

Az első református énekeskönyv megteremtése mindenestre Debrecennek, illetve Debrecen nagy püspökének, Méliusz Juhász Péternek műve volt.

Hogy aztán melyik volt ez az első református énekeskönyv, az alap, amelyen a későbbi fejlődés nyugszik, arra nézve semmi biztosat nem mondhatunk, hanem csak tapogatódzunk. Adná Isten, hogy előkerülhetne legalább egy példánya, hogy látnánk és becsülnénk, mint az első kezdetet, amely hivatva volt őseink

¹ L. e kérdés behatóbb tárgyalását: Énekeskönyvünk régi darabja címmű cikkemben. Magyar Kálvinizmus. 1935. 4—6. szám.

hitét szárnyaló magyar énekek zengedezésével is erősíteni. Mert egyet el kell ismernünk : majdnem minden XVI. századbeli éne-
künknek verselése dögögő, rímelése kezdetleges, nyelve darabos,
irodalmi értéke minimális ugyan, de a hit tanítása, az evangélium
igazsága tisztán csendül ki a nehézkes külső, a kezdetleges forma
alól.

Ha az első református énekeskönyv után kutatunk, akkor
szinte kizárólag Szilvás Újfalvi Imrének feljegyzéseire vagyunk
utalva. Ő az 1602-i énekeskönyvhöz írott terjedelmes előbeszédé-
ben gondosan felsorolja a XVI. század folyamán megjelent énekes-
könyveket. Sok énekeskönyvről ma már csak ebből a felsorolásból
tudunk (pl. Huszár Gál 1560-i, Kálmáncsehi Sánta Márton énekese).
Csak az a kár, hogy éppen az első református énekeskönyvre
vonatkozólag pusztá utalást, határozatlan megjelölést tartalmaz
ez az előbeszède. Megemlékezvén ugyanis az 1602-i énekeskönyv
elődeiről, ezt mondja : „Találtam olyanra is, az mely de csak igen
röviden, ezelőtt negyven esztendővel nyomtatott a debre-
ceni typographiában.”

Ebből nem kétséges az, hogy az első református énekeskönyv
Debrecenben jelent meg minden valószínűség szerint 1562-ben,
abban a Debrecenben, amely ekkor már Méliusz Juhász Péter
vezetése alatt állott. De miért hallgatja el Szilvás Újfalvi Imre
ennek az énekeskönyvnek az összeállítóját? Miért nem nevezi meg
azt is pontosan, mint a többi énekeskönyvnek a szerzőjét? Ki
adta ki hát ezt az énekeskönyvet?

Zoványi Jenő a Protestáns Szemle 1915-i évfolyamában
(277—281. o.) azt a feltevést igyekszik igazolni, hogy ez az énekes
közvetlenül Méliusz Juhász Péternek volt a műve. Feltevését Bornem-
isza Péternek 1584-ben megjelent prédikációs kötetével támasztja
alá, aholis az 599. levél második oldalán a következő megjegyzés
olvasható : „Énekeld imez két éneket : Röttenetes bűn lám volt
az fősvénység. Ezt meglöled az én énekeskönyvembe. Csudadolgot
beszéllek etc. Ezt a Melius Péterébe keresd.”

Zoványi feltevése alapos és indokolt. Bornemisza olyan közel
állott még az 1560-as évekhez, hogy e tekintetben nem tévedhetett.
Ha ő Méliusz énekeskönyvéről beszél, feltétlenül kell lennie egy
olyannak, amelyet közönségesen neki tulajdonítottak, mégha a
neve nem is volt rajta feltüntetve. Szilvás Újfalvi Imrét is ilyen
alapon lehet megérteni : ő bizonyára azért említi az első refor-
mátus énekeskönyvet név nélkül, mert azon nem volt még az
összeállító neve sem feltüntetve. Minden bizonnyal Méliusz
adhatta ki hűséges munkatársa, Szegedi Gergely segítségével.
Hogy ez az első kiadás névtelenül jelenhetett meg, ezt az is való-
színűvé teszi, hogy az 1566-i, illetve 1569-i emendálók sem közlik
pontosan neveiket, hanem csak névjegyüket.

Az elmondottak alapján tehát egyelőre abban kell megnyugod-
nunk, hogy első református énekesünk, amely 1562-ben kellett
hogy megjelenjék Debrecenben, tartalmilag nem sokban különböz-
hetett az 1566-i nagyváradi és az 1569-i debreceni énekesek-
től, amelyek ennek javított és bővített kiadásai. Mindenesetre

valamivel kevesebb éneket tartalmazott, mint ezek a bővített kiadások.

Az 1566-i váradi énekesből, amelyet nyugodtan nevezhetünk református énekeskönyvünk második kiadásának, csupán egyetlenegy példány ismeretes. Ezt a példányt Hellebrant Árpád fedezte fel 1892-ben a wolfenbütteli könyvtárban. Bizonyára idegen zsoldosok vitték ki más könyvekkel együtt. Címe : A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek egyben szedőgettek, és mostan, nyomtattattak ujonnan eregbitetek, és emendáltattatak L. F. által. Mint a cím is mondja, ez egy régebbi énekesnek megújított, bővített (öregbitett) és javított kiadása.

Az a kérdés most már, hogy ki volt ez a javító, aki magát L. F. jelzéssel leplezi? Minden bizonnyal jó nyomon jár S. Szabó József, aki ezt a szerkesztőt Literáti Ferencben, Méliusz sógorában véli megtalálni. Literáti Ferenc nem volt ugyan lelkész ember, de külföldet járt, képzett férfiú volt, aki atyja örökébe lépett, és Bocskai Györgynének lett jószágigazgatója. Mint tanult ember, sógora megbízásából szedegethette újra rendbe és adhatta ki újra az időközben Debrecenbe költözött Hoffhalter Raphael nyomdájában a psalmusokat és isteni dicséreteket.

Tartalmilag a váradi kiadás és az 1569-i debreceni énekes között alig van különbség. Hogy mégis nem ezt a váradi kiadást, hanem Szegedi Gergely énekeskönyvét szoktuk idézni, ennek legfőbb oka, hogy a váradi néhez hozzáférhető, míg a Szegedi Gergelyé a Magyar Tudományos Akadémia jóvoltából 1893-ban *facsimilés* kiadásban megjelent, és így minden kutató számára hozzáférhető. Mindenesetre helyesen tette Szilády Áron, aki a facsimilés kiadáshoz tanulmányt is írt, hogy a Szegedi Gergely énekes mellett döntött, mert ennek beosztása megfelel a későbbi református énekeskönyvek beosztásának : elől a psalmusok, azután az isteni dicséretetek, azok között is első helyen az Úr Jézus életművével kapcsolatos ünnepi énekek. A váradi énekes — nem tudni mi okból? — nem tart ilyen rendet. Az énekek benne alapos összevisszaságban következnek. Legelől vannak a prédikációk utáni énekek. Ezeket követik a szentegyházbeli, azaz a tízparancsolatról, Miatyánkról stb.-ről szóló énekek, majd a psalmusok. Az ünnepi énekeket aztán még a halotti énekek is megelőzik. Ezt a sorrendi összevisszaságot tekintve, Szilády Áron arra gondol, hogy ez a zagyvaság egyenest azzal a szándékkal történt, „hogyha a tartalom legnagyobb részét azonos is (t. i. az alapul szolgáló debrecenivel), az elrendezés lehető nagy különbözőést tüntessen fel“. Ez a feltevés kissé gyerekesnek látszik ugyan, de azért nem lehetetlen. Ki tudja ugyanis ma már, hogy milyen indokok vezették az emendálót, amikor a váradi énekesben a sorrendet így összekavarta?

A Szegedi Gergely 1569-i énekes beosztását tekintve, rendezőbb munka. 47 psalmus után 91 isteni dicséretet tartalmaz. Közölt énekeinek száma tehát 138. Ennélfogva elég gazdag tartalmúnak mondható. Az isteni dicséretetek közül 11 karácsonyi ének. Ezek után a sorrend a következő : Krisztus szenvedéséről és feltámadásáról szól 9 ének, áldozócsütörtöki van 2, úrvacsorai

10, illetve 11, prédikáció utáni 16, szentegyházbeli 25, közönséges dicséret pedig 17. A felsorolás nyomán feltűnhet, hogy külön pünkösdi énekek nincsenek. Ezek ugyanis a szentegyházbeliek közé vannak besorolva.

Szegedi Gergely énekeséből is csupán egyetlen példány ismeretes, amelyet szintén Hellebrant Árpád fedezett fel 1892-ben a boroszlói könyvtárban. Címlapja ez :

ÉNEKES KÖNYV MELY =
BŐL SZOKTANAC AZ URNAC

Diczeretet mondani, az anya szent egyházban, es keresz
tyenekneec minden gyülekezetiben, mostan vyobban
egben szedegettött, es meg öregbítettött, Sz
Gergel általa meg emendáltattott.

PSALMO CXLIX

Diczeretet mongyatok az Istennek az szen-
teknek Gyülekezetiben.

DEBRECZEMBE

Nyomtatta Komlos András. AN. M. D. LXIX.

Nem kétséges, hogy az Sz. Gergel megjelölés Szegedi Gergely nevét takarja, tehát hogy Szegedi Gergely volt ennek az énekeskönyvnek összeszerkesztője.

Magáról Szegedi Mizers Gergelyről nem sokat tudunk. Valószínűleg Szegedről származott. Neve alapján erre lehet ugyanis következtetni. Kálmáncsehi Sánta Márton volt a pártfogója, aki a wittenbergi egyetemre küldte ki a tehetséges ifjút. Ott 1556 július 8-án iratkozott be Károli Andrással együtt. Egy év múlva kerül haza. Jó szónok lehetett, mert prédikálásai alapján mind az eperjesi gyülekezet, mind a kassai városi tanács meghívja lelkésznek. Szegedi már akkor Melanchtonnak, vagy még inkább Kálvinnak szellemében taníthatott, mert a vezető eperjesi ev. lelkésznek, bár elismeri Szegedi nagy szónoki készségét, kifogása volt úrvacsorai tanítása ellen. Kassán szívesen maradt volna, de előbb kikérte pártfogójának, Kálmáncsehinek a hozzájárulását a városi tanács által. A kassai papságból azonban nem lett semmi, mert Kálmáncsehi elhalálozván, a debreceni tanács igényt tartott Szegedire és 1557 végén az iskola rektorává hívta el. Itt működött aztán előbb mint rektor, majd mint másodlelkész, feltehetőleg 1563-ig, Méliusz Juhász Péterrel jó munkatársi viszonyban. Az 1562-i Debrecen—egervölgyi Hitvallást is együtt írják alá. Ettől kezdve sorsa teljesen bizonytalan.

Zoványi Jenő a Theologiai Lexikon részére írt s 1940-ben kézirat gyanánt megjelent munkájában azt írja, hogy Debrecenből „1563-ban Kolozsvárra hívták magyar prédikátorságra, de nem vállalta el. Mh. 1566“. Hogy Zoványi Jenő honnan veszi Szegedi Gergely halála évéül pontosan az 1566-ot, nem tudom. Engem

mindenesetre elgondolkoztat egy kissé az a két ének, melyet énekeskönyve közöl, mint Szegedi sajátját. Az egyik az 1563-ban keletkezett LXXI. zsoltár, amelynek versfőiből ez jön ki: Uramnak Németinek éneköm. A másik pedig az 1564-ben keletkezett XXXIV. zsoltár, melynek versfőiből meg a Magocsi Gáspár neve kerül elő. Mindkét ének felett ott van az ismert Sz. G. monogram, amely szerint azok Szegedi Gergely alkotásai. Tudjuk, hogy Németi tokaji várkapitány volt a nevezett időben, Magocsi Gáspár pedig egri. Így nem látszik valószínűtlennek Szilády Áron feltevése, hogy Szegedi Gergely az egri várkapitánynak volt az 1560-as évek derekán lelkésze. Ez annál inkább lehetséges, mert Méliusz maga is szívélyes jóviszonyt tartott fenn mindkét várkapitánnyal. Így esetleg maga küldhette Szegedi Gergelyt a szorongatott eger-vidéki reformátusok istápolására. Ez esetben 1563-ban távozhatott volna Debrecenből s útban Eger felé, élvezhette a tokaji várkapitány vendégbarátságát, kinek nevére szerezhette aztán zsoltárfordítását. Valószínűvé teszi egri lelkészkedését az a Szilády Áron által idézett levélrészlet, amelyet Verancsics püspök 1569 júliusában vikáriusához írt a „Szegedi Gergely mester dolgában“.

Amennyiben Szegedi Gergely tényleg egri lelképásztor is volt, annyiban nagyon valószínű, hogy ő írta az énekeskönyve végén álló amaz éneket is (Szánnya az Úristen híveinek romlását), amely az 1566-i felvidéki tatárveszedelmet nagyon élénk színekkel ecseteli. Az mindenképpen olyan ember szerzése, aki maga is közvetlen hatása alatt állott a borzalmas eseményeknek. Ezt az éneket különben a Szegedi Kis Istvánénak szoktuk mondani. Versfője csak ennyit ad ki: Szegedi fecit Egren. Márpedig Szegedi Kis Istvánnak Egerrel nem volt semmi kapcsolata. Ha Szegedi Gergely volt ott lelkész, akkor mindenesetre az ő szerzeménye.

Vizsgáljuk most már tartalmilag is behatóbban ezt a becses emléket, Szegedi Gergely 1569-i debreceni énekeskönyvét, melynek nemcsak kiadási helye, hanem tartalma is világosan beszél református voltáról.

A 47 *psalmus* közül a többség ragaszkodik a bibliai szöveghez, sok azonban igazi parafrázis, nem egy pedig a zsoltár gondolatái alapján messze csapong. A XII., XXX., LXXIX, CXII., CXXVIII. zsoltár két változatban is megvan. Az LI. bűnvalló zsoltár meg egyenest négy változatban is szerepel. Az első Hegewalt Erhart zsoltárának fordítása, a második a Szegedi Lajosé, a harmadik a Harsányi Imréné, míg a negyedik változatnak szerzőjét nem ismerjük, pedig éppen ez a legsikerültebb. Szegedi Gergelyt 9 zsoltár dicséri: A VI., VII., X., XXIX., XXXI., XXXIV., XXXVII., LXXI. és az első CXII. zsoltár. A VII. zsoltárt a Szegedi Lőrinc nevére írta, a XXXIV.-et pedig a Magocsi Gáspáréra. A CXII. zsoltár versfőiből ez jön ki: Benedictus pap, pedig a felirat ezt is a Szegedi Gergelyének mondja.

Érdekes, hogy a dicséretetek között van ugyan egy Sztáray-ének is, de zsoltárfordításai közül egy sincs ebben az énekeskönyvben. Az 1579-i új kiadás veszi be az első Sztáray-zsoltárokat.

Megvan azonban Szkárosi Horváth András tályai lelkipásztornak 1549. újesztendején szerzett különös második zsoltára, amelynek mottójává válik befejező két sora :

...felébröllyön minden Istenben,
Senki ne éljen már tévelygésben.

Ezért aztán a zsoltár gondolatainak felhasználásával, haragját önti a tévelygőkre, Krisztus ellenségeire. Ezeket pedig elsősorban nem a pogányokban látja, hanem azokban, „akik Rómából Pápától függenek“. Mert hiszen szerinte :

Pápa hatalma amíg regnála,
Ördög országa meggazdagula,
E széles világ vakságban juta,
Christus Jézustól mert elszakada.

Élces, szellemes, csúfolódó hangon szól a pápa hatalma ellen, közben a még bűnbocsátócédulákra és Luther érdemére is kiterjeszkedik, hogy aztán elsősorban a váradi papokra öntse ki mérgét. Még a török császárt is félti „a sok kövér paptól“, akik „ketengik“ Szent Lászlónak szép koporsóját. A végén maró gúnyra fordítja szavát :

Mit pironkodtok váradi papok
Az kövérségtől fénylik nyakatok
Nem kell Istennek ti szőlómátok,
Mese mondástok és kiáltástok.

Ezt a kemény hangot csupán a honfélétség menti, az az aggódás, amellyel hazája nehéz sorsát hordozza :

Té magyar nemzet ha fel nem ébrölsz,
Az Úr Jézusban ha meg nem épülsz,
Szent igéjével ha meg nem szépülsz,
Maradásodnak higgyed nem örülsz.

Nyelve mindenesetre erőteljes, szemléletes, aminthogy Szkárosi Horváth András e kornak egyik legjobb stílusú írója volt. Hadd írjunk hát még ide ú. n. zsoltárfordításából még egy verset, amellyel a látszat-keresztyéneket leckézteti :

Keresztyén nevet sokan viseltök,
De ez világnak csak hízelkettök,
Az gazdagságért mindent míveltök,
Isten beszédét nem tisztelitek.

További zsoltárszerzők : Tordai Benedek, aki a XXX. zsoltárt valószínűleg németből fordította. Erre utal a versfő : Benedictus Thordensis verti. Temesvári István telegdi iskolamester az LVII. zsoltár szerzője. Németi Ferenc nevét a LXXVII. és a CXLIV. zsoltár adja ki. A XLII. zsoltár szerzője pedig a versfő szerint bizonyos Miklós nevű egyén.

Az első XII. zsoltár, valamint a CXXIX. Luther zsoltárának fordítása, úgyszintén a bámulatosan fejlett verstechnikájú és nyelvezetű XLVI. zsoltár is, amely ma nagyon kis átalakítással alkotja 236. dicséretünket, az „Erős várunk“ kezdetűt ; negyedik versének első négy sora pedig szószerint adja mai 32. dicsére-

tünket. Ezt a hámulatosan jó stílusú zsoltárfordítást általános-
ságban Skaricza Máténak szokták tulajdonítani.

Magukat a psalmusokat lépten-nyomon átszővi a reformáció
egész gazdag gondolatvilága. Az LI. zsoltár negyedik változatá-
ban helyet kap a sola fides is:

Ments meg minket Úr Isten minden hitelenségtől,
Szakadjunk el immáron szemfényvesztő világtól,
Idvességet ne várjunk ily nagy sok istenektől,
Esmérhessük, hogy *hitel csak* kívánsz mindenektől.

A sola fidesszel együtt jár az érdem megtagadása, azaz
elismerése annak, hogy Isten előtt érdemre nem hivatkozhatunk.
Így a CXXX. zsoltár azt kívánja, hogy:

Nagy reménységünk és bizodalunk legyen az Istenben,
Semmit ne bízunk az mi érdemünkben.

A hit természetesen nem valami elvont dolog, hanem a belőle
fakadó jócselekedetek által az emberek előtt is megmutakozó
valóság. Ezért éneкли Szegedi Gergely a CXII. zsoltár első válto-
zatában:

Keresztyénséget hejában nem hányja,
Akiben az hit magát kimutatja,
Hejában való keresztyénnek mondja,
Kiben gyümölcsét az hit nem mutatja.

A CIII. zsoltár a lelkészek figyelmébe ajánlja:

Úgy kiáltatok, predikáljatok,
Mint egy trombita úgy hangicsáljatok.

De inti a gyülekezetet is:

Te szegény község te igen gyors légy,
Gyakran hallgassad Istennek igéjét,
Tőled is Isten úgy dicsértessék,
Hogy alábbvaló mindennél te se légy.

Vigasztalnak ezek a zsoltárok a nyomorúságok között, hol
csendes megnyugovással, mint a LXXVII. zsoltár tanítja, amely
szerint Isten

Ha kevésbé ostromozott,
Avval tőle el nem űzött,
Inkább kezéhez tanított,
Mint jó Atya úgy oktatott.

hol dacos kiáltással, bátor hitvallással, mint a XLIV. zsoltárban:

Soha bizony mi tőled el nem futunk,
Ha még szinte megölelendesz, vagy szörnyen kínoztatsz,
Halálig benned bízunk,
Mert kegyes Atyánk vagy.

A szenvedni is tudó és a szenvedések között a halálig is hűnek
maradó ember bátor hitvallása ez.

A nehéz viszonyok mindig alkalmasak arra, hogy a lelket
Istenhez fordítsák. A reménytelenség, az emberekben való csalódás

odakényszerítette mélységes büntudattal a lelkeket a XVI. század vérzivataraiiban is Istenhez, akiben minden reménység összpontosul. Hittel ragadják hát meg a kezét, amely egyedül tarthat meg. Hozzá fohászkodnak, hogy ne hagyja őket elveszni a hitetlenek miatt. Az Istenben bízó hit nyomán bizonyos „vigasság“ száll a szívekbe, hogy a rosszból is jót hozhat elő az Úr hatalma. Azért, mint a CIII. zsoltár mondja : Isten

...mindentől megoltalmazhat,
Az bűn, az ördög, az halál nem árthat,
Az tűz és az víz meg nem gyalázhat,
Tömlöc és jegyver minket el nem ronthat.

Így váltak ezek a zsoltárok a korra való vonatkoztatás által igazi magyar zsoltárokká. A küszködő, ezer bajjal sujtott XVI. századbéli magyar sírta el azokban panaszát, erősítette azok által hitét, bizodalját. Még szabadabban nyilatkozott aztán a kor síralma és keserve az isteni dícséretekben, ahol nem kötötte semmi sem az éneklőket nehéz sorsuk Isten elé tárásában.

Az *ünnepi énekek* természetesen az illető ünnep jelentőségével és gondolatkörével foglalkoztak. Igen sokszor nem is téve mást, mint a Biblia történeteit, leírásait foglalván versekbe.

A 11 *karácsonyi ének* közül egy (Szent Ésaías így ír) valamelyik Szegedié. A versfő ugyanis a keresztnévet már nem adja ki. Egy a Méliuszé (Mindnyájan örüljünk), melynek versefeje ezt adja : Mölius facit in Debrecen misera. Egy a Batizi Andrásé (Jer dícsérjük ez mai napon), kettő pedig kimutathatólag latin himnusz fordítása : Dícséretes az gyermek, és Úr Isten veletek keresztyének.

A karácsonyi énekek tartalmát a karácsonyi történet, a karácsonyi öröm adja. De egyikben-másikban súlyos dogmatikai fejtegetések is helyet kapnak. Így elsősorban a Méliusz énekében, amely Jézus két természetének megértetését tűzi céljául. Hogy aztán e miatt az egész ének száraz bölcselkedéssé válik, az csak természetes.

A *Krisztus szenvedéséről és feltámadásáról* kilenc ének szól. Közöttük a húsvéti énekek többségben. Két húsvéti ének a Batizi András szerzése (Christus feltámadá, Nékünk és Christus feltámadá, Ki értünk), egy másik pedig (Christus az mi bűneinkért) Luther : Christ lag in Todesbanden c. énekének fordítása. Egy énekben (Christus feltámadá igazságunkra) megtaláljuk a húsvét gondolatának allegorikus felhasználását, illetve a keresztyén életre való alkalmazását is. Hiába kiáltjuk ugyanis, mint ez az ének mondja, hogy Krisztus feltámadott, ha „az bűnnek undok-ságát mi meg nem utáljuk“. Éppen ezért szólja mindenkéhez a nagy felhívást :

Támadjunk fel testben azért a bűnből,
Ki miatt kirekesztetünk az nagy dícsőségből.

Két áldozócsütörtöki ének után következik Huszár Gál mai énekesünkben is meglévő dícsérete : Könyörögjünk az Istennek, Szentlelkének. Felirata szerint : Praecatio ad Deum Spiritum sanctum ante sacram concionem, azaz könyörgés a Szentlélekhez

a szent beszéd előtt. E szerint az éneket prédikáció előtt énekeltek volna. Tekintettel azonban arra, hogy ez az ének ide van beékelve az úrvacsorai énekek elé, az sem lehetetlen, hogy itt a concio szó a közhasználattól eltérően az úrvacsorára vonatkozik. Ez esetben ezt az éneket közvetlenül az úrvacsora előtt énekelte volna a gyülekezet.

Tulajdonképpen úrvacsorai ének 10 van. Ezek közül a három első szorosán összetartozik, nemesak azáltal, hogy a második ének ezt a feliratot viseli: Secunda pars, a harmadik pedig ezt: Tertia pars de sacramentis, hanem elgondolás szerint is, valamint azáltal is, hogy a második énekbe is áttérjed a versfő ilyenformán: Somogi Péter mester asz urvac siorai (a továbbiakban a versfő nem ad értelmes szöveget). Így nem kétséges, hogy ez a három összetartozó ének a Somogyi Péter, azaz a Méliusz Juhász Péter alkotása. Magán is viseli dogmatikailag erős biztonsága révén ennek a határozott kálvini irányú személyiségnek kezennyomát. Ezekben az énekekben, mint természetes is, félreérthetetlenül mutatkozik az egész énekeskönyv református jellege.

Az első ének: Sokszor kellene erről emlékeznünk, felirata szerint az úrvacsora osztogatásának idején éneklendő isteni dicséret. Tulajdonképpen a bevezető gondolatokat tartalmazza az úrvacsorához, amikor az első bűnt és következményét tárgyalja nagyon eleven színekkel. Az emberi nyomorúság és romlottság érzékeltetésére ilyen erős kifejezésektől sem riad vissza:

Isten haragja vala az fiakon,
Sárrá, ganéjjá lőnek mind Ádámban.

Közben birkózik az örök gondolattal, az eleveelrendelés nagy kérdésével is. Isten szabad akarattal teremtett bennünket, mert hiszen saját képére formált minket, de az ember visszaélt azzal, így megérdemli a maga kárhozátát. Így Isten jósága mutatkozik meg a kegyelemre való kiválasztásban. Mert hiszen

Teremtés előtt ezt régen megérté,
Hogy Istennek ember ellene vétene.

És erre képest lőn ő választása,
Az kiket akart csak ő jóvoltába,
Életre azt vonta.

Ha az első ének az ember romlottságát tárgyalta, akkor a második ének: Szakadása lőn az emberi nemnek, a gondolat folytatásaképpen Istennek nagy szeretetét és kegyelmét mutatja be, amely által híveit ki akarja vonni nyomorúságukból. Ennek a második éneknek tehát a váltság nagy kérdése a tárgya. Merő dogmatizálássá válik ugyan maga az ének, de bizonyítja Méliusz rendszerező erejét, minden gondolatra kiterjedő figyelmét. A váltság munkáját nem lehetett másként megvalósítani, csak úgy

Hogy halál vérontás lenne a váltságba, (ezáltal)
Ördöggel együtt kárhozat romolna,
Ez világ újulna.

Az Úr Istennek irántunk való nagy szerelmét bibliai alapon éppen abban látja, hogy ő bennünket

... ellenségeit estekben szeretne, (ezért)
Ő szent fiának semmit nem kedveze,
Értünk őtet küldé.

Ezek után az elméleti, megalapozó fejtegetések után jutunk el azután a tulajdonképpeni tárgyhoz, magához az úrvacsorához és a vele kapcsolatos gondolatokhoz a harmadik énekben : Beszéde mellé szerze szent jegyeket. Református állásponton vallja, hogy a látható jegyek pecsétet, amelyek által bizonyítja az Úr Jézus, hogy

Mint az jegyeket közli mi testünkkel,
Így magát lelkünkkel.

Félreérthetetlen és tiszta értelmezése ez a kálvini úrvacsorának. Midőn aztán a helyes értelmezést így elmagyarázta, polemizál, mégpedig először is a római egyház felfogásával. Nagyon szemléletesen és okosan vitázik :

Nem teste állatját, sem vére állatját, (szubsztanciáját)
Az mi testünknek nem adta rágását,
Hogy fogainkkal rontsuk őszent testét,
Szájunkkal ő vévét.

Krisztus testét nem ehetjük valósággal, mondja, mert hiszen az „csak egy helyen“ van az Atya jobbán a mennyekben, holott is „nyugszik boldogságban“. Ő csupán a „drága jegy“ által „meny-nyei mód szerint“ adja javait lelkünknek és „nem testnek test szerint“. „Két kézzel“ kell hát nekünk hittel vennünk az úrvacsorát : „testi kézzel“ vesszük el a jegyeket, „lelki kézzel“ pedig el kell vennünk ugyanakkor a lelkieket.

A római egyház felfogásával együtt az evangélikusok álláspontját is elveti :

Még az hittel is hát Christusnak testét
Nem az kenyérben, *mellette* sem vészed,
Mert ott nem adják, hogy rágjad az testet,
Fogd hát ígéletit.

Végül az unitarizmussal szemben is elhatárolja a református álláspontot, s egyben védekezik is annak vádjával szemben :

Több idvösséget az egy Christus kivől,
És több istent mi az *egy Isten* kivől,
Hogy nem tisztelünk avagy segítségül
Nem hívjuk atyául.

Miután így végigvette a református állásfoglalást, egyes felmerülő gyakorlati kérdésekre is felel az ének :

Minemű legyen a kenyér formája,
Avagy állatja, az bornak formája,
Minemű asztal szék kő legyen vagy fa,
Hitünk nem forgatja.

Mert az úrvacsorában nem ezeken a külsőségeken fordul meg a dolog. A lényeges a lelki haszon, a Krisztus lelkével való táplálkozás. A Krisztus javaiban pedig *állandóan* kell részesülnünk, hiszen

Az vacsorában csak ezt bizonyítjuk,
Hogy mivel él lelkünk.

Nekünk az *élő* Krisztussal kell táplálkoznunk, nem pedig halott testet kell szájunkba fogadnunk,

Mert így lelkünknek haszontalan lenne,
Az Christus testét halva ha ki venné,
Mert megomlana gyomrunkban ő teste,
Így élet nem lenne.

hangzik az énekből felénk, egész vaskosan fogalmazva.

Még egy gondolattal birkózik aztán. Még akarja értetni a jegyek kapcsolatát „a jegyzendőkkel“, vagyis azokkal, amiket jelképeznek: a kenyérrrel és a borral. Elgondolása szerint

Az Christus teste vére az jegyekkel
Nem úgy egyesül, mint vas ezüsttel,
Hogy együtt száddal az testet kenyérrrel
Vennéd az bort vérrel.

hanem a Szentlélek kapcsolja egybe „a jegyzendőkkel lelkünket az hitben“ és

Christus testét egyé teszi te lelkeddel
És nem az kenyérrrel.

Szegedi Gergely úrvacsorai éneke: Gyakran nekünk kellene az úrvacsorának azt az oldalát domborítja ki, hogy az emlékezés. Versfeje ezt adja: Gregorios Szegedinos fecit.

Batizi András énekében a szenvedő magyar panasza is felzokog (Jer dicsérjük az Istennek fiát). Arra kéri ugyanis „Istennek kedves áldozatját“, hogy emlékezzék meg gyarló esetünkről, s távoztassa

...el tőlünk az vérontást,
És sokféle dühös hadakozást,
Szállítsa le a sok nyúzást, foszlást,
Hogy az hitről tehesünk jó vallást.

Azért kéri ezt „nagy sírván“ és „keservesen óhajtva“, mert nem elég, hogy „az ördög ellenünk támadott“; nem elég, hogy „nagy sok gonosz közöttünk áradott“; a legnagyobb baj az, hogy „az mi erőnk immár elfáradott“.

A Sztáray Mihály éneke után: Hálaadással rólad emlékezünk, egy érdekes ének következik, a Mindenható Úristen, mi bűnös emberek kezdetű. Nem hiába van felibe írva, hogy: Bűneinkről való közönséges vallástétel, az Úristennek előtte, mert hiszen az egész ének úgy hat az emberre, mint egy egyetemes bűnvalló ima. Tartalma nyomán valószínűnek látszik, hogy ez az ének szerves

része volt az úrvacsoraosztásnak, és egyetemes, nyilvános bűnvalló imádság gyanánt énekelhették.

Úrnak végvacsorájára kezdetű himnusz az egyetlen ének ebben az énekeskönyvben, amely a Batthyányi-kódexben, ebben a Graduál-jellegű énekgyűjteményben is benne van. Ez a tény is mutatja, hogy milyen szigorúan elhatárolt volt a Graduálok és a Cantionalék tartalma.

Az úrvacsorai énekek után 16 *prédikáció utáni ének* következik. Ezekben az énekekben már gyakorta sír fel a magyar fájdalom, csakúgy mint az énekes legvégén álló közönséges dícséretekben.

A prédikáció utáni énekek között első helyen Dávid Ferenc szép éneke áll, a mai napig használt: Adjunk hálát mindnyájan. Különösen szép mai 7. verse:

Tarts meg minden időben
Minket az igaz hitben.

Csak az a kár, hogy éppen énekszerző életében nem tudott valósággá lenni ez a kérés.

Itt található Luther éneke is: Atya Isten tarts meg minket, amely szintén Skaricza fordítása lehet. Ezt követi Batizi András mai énekesünkben is megtalálható pünkösdi éneke: Jövel Szentlélek Úristen, Lelkünknek vigassága.

Felséges Isten, mennynek, földnek Ura kezdetű ének „a bálványimádók ellen való könyörgés“. Amidőn az ének „nagy nyavalyánkban“ Istenhez kiált, az a legfőbb óhajtása, hogy Isten rontsa meg a bálványozókat, hogy „ne örüljenek pogányok mi rajtunk“.

A következő ének: Csak te benned van Uram, szintén a kegyetlen ellenség ellen szól. Annak megállapítása után, hogy Istenen kívül „sem égen, sem ez földön nincs több reménységünk“, arra kéri Istent, hogy ő legyen vezérünk és erős hadnagyunk, hogy

Ne mondják azt a pogányok, hogy nincsen Istenünk,
Ne káromolják bosszúságra szent nevedet nekünk.

Szegedi Gergely éneke (Keresztyének, kik vagytok) és Szegedi Kis István éneke (Ó mindenható Isten) után újra egy panaszos ének következik: Tekénts reánk immár nagy Úristen. Jellemző a felirata is: Az Magyarország siralma, kinek romlása és nagy pusztulása az bálványimádásért, kegyetlen hamisságért és fertelmes élet miatt lett. Nem sokkal a mohácsi veszedelem után keletkezhetett, mutatja ezt a tartalma is, midőn elpanaszolja királyunknak, főurainknak pusztulását, „kiknek kövér testekkel hizlalál vadakat“, mutatja az 1652-i énekesben lévő címirata is, amely szerint ez az ének „Magyarországnak második siralmas könyörgése a Mohácsi veszedelem után“. Igazi siralmas, bűntudatos ének ez, amely vallási alapon a bajok okát abban találja:

...hogy vétkeztünk, mert tégedet nem tiszteltünk,
Mint Atyánkat téged nem szerettünk,
Mint hatalmas urunkat tégedet nem féltünk.

Azért kell már tisztelnünk pogányokat, gyilkosokat,
Paráznákat, bálványimádókat,
Kiknek el kell viselnünk kemény igájakat.

Az ezt követő siralmas ének Jeremiás prófétának írása szerint „keserves szívvel“ ugyanazt mondja el hazánkról, amit „Jeremiás régen írt zsidókról“. Az ének nem egyéb különben, mint a Siralmak 5. részének parafrázisa.

Ugyancsak az ószövetségi nép sorsával való párhuzam csendül ki az : Emlékezzél meg mennybéli Isten kezdetű énekből is. A büntudat itt is világos kifejezést kap, mégis így könyörög az író :

Kérünk már téged Atya Úristen
Emlékezzél meg te országodról, az Magyarországról,
Ne hagyj elveszni pogány kéz miatt te örökségedet,
Noha vélkeztiünk.

A vértanú Radán Balázs éneke : Buzgó szívből te fiaid, már nemcsak a pogányok kezéből kér szabadulást, akik országunkban sok veszedelmet tevének, „sokat bennünk megölének és számtalant elvivének“, hanem arra is kéri Istent :

Az sok bálványimádástól rettenetes kárhozattól
Szabadíts meg szent nevedért minden eretnekségtől,
Antichristus szerzetétől, az Pápának tévelygésétől.

Bár Radán Balázs is jól tudja, hogy „rettenetes bűneinkért mindezeket szenvedjük“, mégis fájdalmasan panaszolja fel, hogy „senkit nekünk oltalmunkra hatalmas Úr nem támasztál“.

A 25 *szentegyházbeli ének* közül első helyen a tízparancsolatról szóló ének áll (Szükség megtudnunk). A következő énekek a Lukács evangéliuma szerint éneklik meg az Úri imát. Közülük az egyik (Mi atyánk, ki vagy mennyekben, Kik vagyunk) Luther : Vater unser im Himmelreich kezdetű éneke nyomán készült.

Itt van Dévai Bíró Mátyásnak „az igaz hit által való idvezülésnek módjáról“ szóló éneke : Minden embernek illik ezt megtudni. Majd a Credoról szóló énekek következnek Luther nyomán előbb Gálszécsi István, majd Skaricza Máté fordításában. Itt találjuk Batizi András énekét is (Jer, mi kérjünk Szentlelket... Te igaz világosság), mely Luther : Nun bitten wir den Heiligen Geist kezdetű éneke nyomán készült. Batizi András itt közölt másik éneke : Áldott legyen mindörökké (versfeje : Andreas Batinus Kassove), főként azért érdemli meg figyelmünket, mert utolsó verse szerint

Ezt szerzették kincses Kassában nem régi időben,
Születet után mikor írának ennyi időben,
Kis Karácsony után ezért ötszáz az harmints időben.

tehát 1530-ban keletkezett, így évszám szerint legrégebbi énekünk. Bizonyára őriznek énekeseink 1530 előtről való magyar éneket is, de évszámmal bizonyítani ezt nem lehet.

Szegedi Gergely éneke : Szükség keresztyéneknek tudakozni, azokat az okokat kutatja, amelyek miatt az egész Magyarországot oly régen ostromozza Isten. Felírása szerint ugyanis : Cause reci-

tantur flagelli, quibus Deus totam Ungariam a multis temporibus flagellavit.

Az első okot bibliai alapon abban látja, hogy Isten azt veri, akit szeret. Mint Atya, azt a fiát még „az többenél gyakortább fenyegeti“, akit „bizonyába“ szeret. Isten a magyar népet is nem gyűlölethől ostorozza annyira, hanem maga felé akarja ezáltal is fordítani, vagyis magához „tanítani“. A másik ok ennek folytán az, hogy büntudatra akar ébreszteni és javítani akar minket. Utáltuk az Isten beszédét.

Pogányoknak az mi édes hazánkat,
Ezért adá kezekben országunkat.

A harmadik ok az, hogy Isten így próbálja hitünket. Éppen ezért

Rajtunk esett nagy sok nyomorúságot
Békességgel szenvedjük e sok ostort.

mert Isten másoknak is példát akar adni általunk. Bízunk azért Istenben, bárha most a hamisak uralkodnak is, mert ő az eljövendő ítéletben igazságot szolgáltat majd. Főleg pedig abban legyen megnyugovásunk, hogy „oka vagyon minden nyomorúságnak“.

A szentegyházbeli énekek közé vannak beosztva a halottas énekek is, számszerint 6. Közöttük van Dézsi András éneke : Adj idvességes kimulást, Batizi András éneke : Ember emlékezzél, valamint mostani 337. dicséretünk : Jer temessük el a testet, amely a Mandemus istud nunc humo kezdetű latin himnusz nyomán készült. A halotti énekekben mindenütt szóhoz jut a feltámadás hite. Dézsi András a test feltámadásával kapcsolatban még túlságba is megy, amikor ezt hirdeti :

Ezen testben feltámadunk,
Ezen kézzel lábbal állunk.

Az énekeskönyvet bezárja aztán a 17 *közönséges dicséret*. Ezek között első helyen a Szegedi Kis István éneké van : Ő mint keseregnek. Ez felirata szerint „az anyaszentegyháznak siralmas panaszolkodása az Christushoz, az ő ellenséginek ellene“. Sok az ellenség nagyon, mondja, mert

Egyfelől környülünk az szent érdemesek,
Másfelől környülünk idegen nemzetség,
Kiknek az Christusnak szolgálai nevetség.

Ezt követi Szegedi Kis Istvánnak másik éneke : Hálát adok néked Ūristen, amelyben börtönéből való kiszabadulásáért ad hálát Istennek. Felirata : Praecatio Stefani Szegedini e carcere Dei beneficio liberati.

Ezután egy „szép dicséret“ következik : Ő mely igen rövid. Hogy miért kapott ez a sötét pesszimizmusra hajló panaszos ének „szép dicséret“ feliratot, nehéz lenne megmondani. Korholja az

embereket, akik csak „marhát“ keresnek, kincset gyűjtenek, veritékkel, nagy munkával éjjel-nappal úgy serénykednek, mintha bizony örökké élnének e világon, akik ugyan keresztyéneknek vallják magukat, pedig „bűnökkel bővelkednek“ és „ritkán hallják Istennek szent igéjét“. Az ilyeneknek, mint panaszozja

Nem kell immár az jámbor atyafiú,
Utálatos az szegény istenfélő,
Elvették az jámbor bölcs tanító.

Ennek nyomán szomorú a korra nézve is megállapítása :

Nincsen mostan emberekben jó akarat,
Nincsen bizony immáron az szeretet,
Teste-lelke csak az nagy fősvény élet.

Mint a Prédikátor könyve, csak a végén enged fel, s arra int, hogy ne higgyen az ember a világ „hazug szépségének“, hanem Istenben legyen gazdag.

Batizi András a házasesletre nézve ad jó tanácsot 1546-ban írt énekében : Jámbor házások meghallgassatok. Midőn a szokásos módon vázolja a házastársak tisztét egymás iránt, az asszonytól azt is megkívánja, hogy „az szövéstfonást el ne felejtse“.

A testi jókért ad hálát az „Örök Atya Isten kérlek“ szerzője, aki a mellett nagyon kedélyes ember lehetett, mert a versfőkben így örökitette meg a maga emlékét : Ego ipse feci.

Ezt követi a mi mostani 183. dicséretünk : Adjunk hálát az Úrnak, mint „étel után való dicséret“. Ez a Horn János : Danket dem Herren kezdetű énekének fordítása, amely német énekesekben úgy szerepelt, mint Tischlied über den 136. Psalm.

A háborúságnak szenvedéséről írt éneket Battyáni Orbán 1547-ben Gyulafehérvárban. Ugyancsak erről a témáról mond „más vigasztaló éneket“ Szkárosi Horváth András is. A bátor hit hangja szól ebben, mint már első két sora is mutatja :

Semmit ne bánkódjál Christus szent serege,
Mert nem árthat neked senki gyűlölsége.

Az Uram Isten magasságban kezdetű éneket Tordán szereztek 1544-ben „hideg ősznek kezdetében“. Versfeje ezt adja : Utinam descenderem.

Az mely embernek jó hiti vagyon kezdetű éneket Szerémi Illés Kolozsvárt szerezte 1661-ben Bik Márton házában.

Vedd el Úristen rólunk haragodat kezdetű ének az Aufer immensam Deum kezdetű himnusz nyomán készült.

Újlaki Péter szoltárja után Szegedi Gergely éneke zárja az énekeskönyvet : Szánja az Úristen hiveinek romlását. Ez az ének a „felföldnek“ tatár által való végigpusztítását írja le nagyon is eleven színekkel 1566-ból. Versfeje : Szegedi fecit Egren. Mint említettem, ez a Szegedi nem István lehetett, hanem valószínűleg Gergely.

Az ének arra hivatkozik, hogy szerzője szemével látta a sok borzalmat: csecsemőknek szabályára hányását, gyermekágybeli asszonyoknak ló hátára vonását, nagy sokezer szűznek megszeplősítését, meztelenre vetkőztetett raboknak tatárostorral hajtását. Ha rágondol a szerző a sok kegyetlenségre: a foglyok kínzására, kiknek fővetlen lóhúst hánytak elibük és akiket csikók vérével, kaczolák (?) (tán kancák) tejével itatták; ha ezekre gondol a szerző, csak azon csodálkozik, hogy ezek miatt „mind az ég az föld reájuk nem szakad“.

Szörnyű dúlás lehetett ez, mert az ének szerint falvak nép-telenedtek el a tatár pusztítása nyomán. De még ebben a gyászos beszámolóban is felcsendül a reménység szava: A megnyomorgatott nép ne essen kétségbe, meglátja szabadulását Istentől „még ez földön éltünkben“.

Igy áll előttünk Szegedi Gergely 1569-i énekeskönyve. A hő-séges szemelvények mutatják, hogy mennyire egygyé forrott akkor a szenvedő nép Istennel és az ő igéjével. E század énekírói a leg-szorosabb kapcsolatban voltak a néppel, amelynek számára írták a vigasztaló és erősítő énekeket. Minden szavuk a nép küzdelmes életével mutatott eleven kapcsolatot. Lehettek hát a rimek rossz-szak, lehetett a fogalmazás darabos, a nép megbecsülte ezeket az énekeket, mert úgy érezte, hogy lelke legmélyéről fakadtak azok. Ez volt ezeknek az énekeknek igazi értéke. Mai megpróbáltatásunkban mi hozzánk is közvetlenebbül szólnak, mert hiszen maguk is keserű időknél bizonyoságai.

Mégis a hét éneken kívül, amelyek mai énekesünkben még megvannak (a 32., 69., 89., 90., 183., 236., 337. dicséret), alig lehet találni olyat, amely méltó volna rá, hogy felelevenítsük. Sajnálni lehet pedig, mert a hitélmény őszintesége szól azokból felénk a gyarló külső ellenére. A psalmusok közül azért az LI. zsoltár negyedik változatát, a Mindenható Úristen kezdetűt, esetleg át lehetne formálni hünbánó énekké. A dicséretök közül esetleg szintén meg lehetne újítani a Vedd el Úristen rólunk haragodat kezdetűt. A Székelyi Horváth András: Semmit ne bánkódjál kezdetű éneke erős bizakodásánál fogva érdemelne meg az alakítást.

Mindenesetre a maguk korában a Szegedi Gergely énekesé-nek darabjai megtették jó szolgálatukat: erősítettek, bátorítottak, reményt ébresztettek, büntudatra vezettek s ezáltal hozzá-járultak, hogy ájulásából lassanként magához térjen a magyar és belássa, hogy Isten a nyomorúság mélyére vetette ugyan, mégis szolgálatot vár tőle. Ezek az énekek bizonyosan szerepet játszottak abban, hogy századok romlása nem törte meg a magyar életerőt, s jobb idők jöttével poraiból megéledhetett a magyar főnixsz.

Dr. Horkay László.

Csikesz Tibor: A serdülőkori lélektana, különös tekintettel vallásos életére. Tanulmányok a rendszeres theologia és segédtudományai köréből. 5. szám. Debrecen, 1941. 13-as alak, 120 l. Ára 3 pengő.

A lélektanban, vagy legalább is az emberismeretben járatos ember tudja, hogy az ember jelleme, erkölcsi személyisége, vallásossága kialakulására az emberi élet egyetlen korszaka sem oly elhatározó fontosságú, mint a serdülőkori. Éppen ezért minden pedagógusnak, de különösképpen a valláspedagógusnak kötelessége ismerni e kor sajátosságait s ennek megfelelően befolyást gyakorolni helyes kialakulására. A lekipásztor is a legnagyobb mulasztást akkor követi el, ha gyülekezete tagjai között elhanyagolja a serdülőkkel való törődést, vagy tapintatlanságával úgy viselkedik velük szemben, hogy örökre elriasztja az ifjakat egyházától.

Éppen ezek a megfontolások teszik különös értékűvé és fontosságúvá az oly könyveket, amelyek a serdülő lélektanával foglalkoznak s mintegy alapjául szolgálnak a serdülő helyes nevelésének. Csikesz Tibor könyve — ha a cím nem is fejezi ki —, csupán a serdülő fiúk lélektanával foglalkozik — nem eredeti kutatásai alapján — hanem, mint könyve 56. lapján mondja, csak az idevonatkozó lélektani kutatás eredményeinek összefoglalását adja. Mindenesetre kiváló felkészültséggel végzi ezt a munkáját, bizonyosságot tevén arról, hogy van tudományos érve ahhoz, hogy a legjobb forrásokhoz forduljon s egyik szélsőséges lélektani irányhoz sem társulva, elmondja mind a strukturális, mind az evolúciós-funkcionális, vagy ha szükséges van rá, a pszichoanalitikus irányú lélektan azon eredményeit, amelyek szintéziséhez szükségesek és megfelelőek. Csupán néha esik abba a hibába, hogy egy-egy író hatása alá kerülve kiesik a saját egyszerű és világos stílusából s átveszi az illető író nyakatekert, homályos, magyartalan kifejezéseit.

Tanulmánya két főrésze oszlik I. rész „A serdülőkori általános lélektana” címen adja a serdülő fiú lelki életének leírását, s a II. rész „A serdülőkori valláslélektana” címen a gyermek, majd részletesebben a serdülő fiú vallásának ismertetését.

Az I. részben foglal helyet a serdülőkori testi változások, majd az értelmi, érzelmi, akaratú élet megváltozásának leírása a gyermekkorhoz viszonyítva, a szociális változások s végül a temperamentum, jellem és tipológia. E részben között megállapításai közül kiemelhetjük a következőket. Élettani serdüléstől megkülönböztetendő a lelki serdülés. A siker és sikertelenség különösen nagyhatású a serdülő lelki életére. A serdülőkori ifjú végletekre hajlamos: makacsság és határozatlanság gyakran váltják fel egymást. A gyermekkorhoz viszonyítva az önuralom sajátos új színezetet nyer s megerősödik, különösen a serdülőkori vége felé. Az én tudatosulása után a más, a nem-én felé fordulás a szerelemben, a barátságban nyilatkozik meg. Jellemről e korban még nem beszélhetünk, de a személyiség felé kifejlődés döntő lépésekkel indul meg.

A II. rész a serdülőkori valláslélektanát adja. Itt főleg Vasady Béla és W. Gruhn eredményeire támaszkodik, de használja a gazdag angolnyelvű szakirodalmat is. Itt tárgyalja az értékrendszer kialakulását az első két fejezetben, majd a gyermek vallásának rövid ismertetése után rátér a megtérésnek az ismertetésére — mint a serdülőkori legtipikusabb vallásos jelenségre. Rámutat, hogy megtérés (akár lassú folyamatú, akár krízissel lejártszódo, rendkívül élményszerű) és újjászületés nélkül nem formálódhat ki a keresztyén személyiség. Külön fejezetet szentel a hit és imádság kérdésének. Végül egy rövid fejezetben beszél a vallásos közösség hatásáról az egyénre s az egyénben újjászületett történelmi vallás tovább-plántálásáról.

E részben megnyugtatóan hat az olvasóra, hogy amikor a vallásos lelki jelenségek fiziológiai, biológiai és pszichikai tényezőit határozott realizmussal ismerteti, igyekszik mindig egyben rámutatni arra az emberfeletti Mozzgatóra, aki abszolút hatalommal igazgatja az általa teremtet alaptényezők tevékenységeit.

Csiksz Tibor könyve, mint a modern genetikus normál pszichológia és valláslélektan legújabb eredményeinek rendszeres és alapos egybefoglalása, különös értéket képvisel a szakirodalomban.

(Sepsiszentgyörgy.)

D. Dr. Kiss Tihamér László.

Leese, Kurt: Der Protestantismus im Wandel der neueren Zeit. Texte und Charakteristiken zur deutschen Geistes- und Frömmigkeitsgeschichte seit dem 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Ausgewählt und erläutert von —, Alfred Kröner-Verlag, Stuttgart, 1941. Megjelent a „Kröners Taschenausgabe“ sorozat 180. köteteként. XXIV + 384. lap. 4.75 RM.

Leese a mai liberális protestantizmus egyik jelentős személyisége. A protestantizmus és a német idealizmus kérdései érdeklik. Eddigi nevesebb munkáiban is ez a tárgykör foglalkoztatja: *Von Jakob Böhme zu Schelling. Zur Metaphysik des Gottesproblems*, 1927. — *Philosophie und Theologie des Spätidealismus. Forschungen zur Auseinandersetzung von Christentum und idealistischer Philosophie im 19. Jh.*, 1929. — *Die Krisis und Wende des christlichen Geistes*, 1932. — *Die Religion des Protestantischen Menschen*, 1938. Protestantizmusnak nevezi azt a vallásos magatartást, amely tisztában van két ténynyel: 1. *hogy elszakíthatatlanok kapcsolatai a történeti forrásokkal és erőközpontokkal, t. i. az őskereszténységgel és a reformációval, jóllehet ezt a kapcsolatot mindig kritikái meg gondolásokkal és szabadsággal tartja, nem pedig dogmatikai kötöttségben*; 2. *hogy maga még le nem zárt, mozgásban lévő vallásos képződmény, amelyen a reformáció utáni századok, különösen a XVIII. és XIX. század igen erős nyomokat hagyott. Oly hatásokat, amelyek ide-*

genek az őskereszténység vagy a reformáció világa számára. A protestantizmus tehát olyan képződmény, amely magával mindig csak az őskereszténységhez és reformációhoz való *dialektikus Igen és Nem viszonyában* juthat tisztába (XIII. l.). Leese ebben a szellemi magatartásban látja a protestantizmus időfölötti lényegét, ezt véli az igazi protestantizmusnak. Ennek a gondolatnak rendszeres kidolgozását nyújtotta a *Die Religion des protestantischen Menschen* című munkájában. Az itt ismertetésre kerülő könyve mintegy történeti aláépítése akar lenni e fejtegetésének: *az újkori protestantizmus anthológiája vagy breviáriuma*. A XVIII. századtól napjainkig válogatott a liberális protestantizmus frónak a munkáiban. A választékról maga Leese a következőket mondja: *Sie sind... Resultate anhaltenden und besinnlichen Nachdenkens, zäher und gründlicher Forschung, tiefer und erschütternder Kämpfe, fragenden, suchenden, findenden Lebens*“ (XXII. k.). A választékból — ez a könyv legnagyobb gyengéje — kihagyta a XVIII. századtól napjainkig húzódo supranaturalista-konfesszionális theologusokat, az erlangenit közvetítő irány híveit, a biblicistákat és a dialektikai theologusokat, mert pl. ez utóbbiak csak csúfolódni tudnak az újkori protestantizmussal. Eltekintett azoktól is, akik szerinte a másik végletben oldják föl a protestantizmus dialektikus magatartását (Feuerbach, Strauß, Nietzsche, Hartmann), noha ezek közül megemlíti Lagardet és Overbecket. Nem foglalkozik a művelődéstörténészekkel sem (Lamprecht, Thode, Berger stb.), de néhány művelődésbölcsésznek helyt ad (Dilthey, M. Weber stb.).

Értékes a könyv bevezetése, amelyben megmagyarázza a maga protestantizmus-fogalmát, megindokolja a választási elvét. A könyv beosztása pedig ez:

I. *Der deutsche Idealismus als Zeitwende* (3—83). A Vorberichtben (1—15) megindokolja, hogy miért a XVIII. századdal kezdi könyvét. A Rothe Richárd, Lang Henrik, majd végleg Troeltsch Ernő kidolgozta elméletet vallja, hogy t. i. *a reformáció még nem volt új korszak-*

nak a kezdete, hanem hozzá tartozik a skolasztikus középkorhoz. A Lutherre való újprotestáns hivatkozás téves, de egyben termékeny tévedés szemében. Az idealizmusnak három korszakát különbözteti meg: Frühidealismus (Kantig), Hochidealismus (Fichte—Hegel—Schellingig), Spätidealismus (Fichte és Schelling késői kora). 1. *Idealismus der werdenden Wahrheit* (Lessing, Herder). 2. *Idealismus der sittlichen Freiheit und des selbständigen Gewissens* (Kant, Schiller, Fichte). 3. *Idealismus des unbegrenzten Weltoffenheit und Welleidenschaft* (Goethe, Hegel). 4. *Idealismus im neuen Suchen nach Christus* (Schleiermacher, Schelling).

II. *Der Protestantismus in kritischer Rückbeziehung auf Luther und die Reformation* (87—153. lap). —

1. *Ältere Kirchenhistoriker des XIX. Jahrhunderts* (Tzschirner, Baur, Hundeshagen, v. Haase, Schenkel, Sohm). — 2. *Ältere Dogmatiker des XIX. Jhs.* (Schweitzer, Biedermann, Ritschl, Lipsius, Kaftan, Herrmann).

III. *Der Protestantismus in der grundsätzlichen Unterscheidung von Alt- und Neuprotestantismus* (155—209. lap). A bevezetés után a következőket tárgyalja: Rothe, Lang H., Sell K., Troeltsch.

IV. *Neuere Kirchen- und Profanhistoriker in Auseinandersetzung*. A bevezetésben vázolja, hogy Troeltschnek Luther- és protestantizmusértelmezése milyen hatást váltott ki pro és contra. 1. *Kirchenhistoriker* (Brieger Th., Kattenbusch, Loofs, v. Harnack, Ritschl O., Boehmer H., Köhler W., Wernle, Stephan H., Hoffmann H., Scheel O., Sapper K.). 2. *Profanhistoriker* (Lenz M., v. Below G., Haller J., Hashagen J.).

V. *Der Protestantismus in der Krisis der Entchristlichung*. A bevezetésben világos határt von az idealizmus szélsőségei felé. Itt tárgyalja Lagardet és Overbecket, mint a protestantizmus kritikusait.

VI. *Systematische Neubesinnung auf das Phänomen des Protestantischen Menschen* (297—362). Ebben a fejezetben a protestáns principiumra eszmélő újabbkori szisztematikuskokat ismerteti, akik mind a Hauer-féle antikrisztianizmus-

sal, mind pedig az új reprisztinációs irányzatokkal szemben kitartanak a protestantizmus „nyílt dialektikája mellett” (Schuster H., Heim K., Adolph H., Tillich P., Seeberg E.).

A Zárzóban (363—368) a teológiának az újabbkori szellemi áramlatokhoz való viszonyát fejtegeti, melyekről szerinte a teológiának előbb-utóbb tudomást kell vennie (az autonómia, a szabadság pártosa, a világszenvedély, természetmisztika stb.). A legfontosabb irodalom felsorolásával és az összes idézetek egészen pontos megjelölésével fejeződik be a könyv (369—384).

Az az alaptétele, hogy a protestantizmust nem veszi mindenestül azonosnak a reformáció tanításával, magával hozza azt a kérdést, hogy hát akkor mi a protestantizmus lényege? Leese nem tud és nem is akar erre kanonikus jellegű meghatározással felelni, mert szerinte csak az határozható így meg, ami lezárt, elintézett történeti tény. Tehát a fentebb megismertetett kettősvonatkozású vallásos magatartás a protestantizmus lényege. A fentebb zárójelben említett személyiségek írásaiból vett idézetek elé igen találó életrajzi és teológiai bevezetéseket ad. Ez jelenti a könyv egyik nagy értékét. A másik pedig a szövegek ügyes kiválasztása. Ezek nagyszerű kalauzt jelenthetnek az újprotestantizmus lényegébe való behatolásra és további tanulmányozásra ösztönöznek. Az idézetek pontos adatolása ezt nagyban megkönnyíti. Természetesen lehetne itt-ott mást kívánni, vagy még többet is adni: még mások és még más is nyilatkoztak a protestantizmus mibenlétének kérdésében. Az egyháznak a kérdése — hogy t. i. mennyiben fér meg a protestáns szabadságelv és az institutionális egyházigazgatás egymás mellett — stb. is figyelmet érdemelt volna. Azonkívül nagy hiánya a könyvnek, hogy a dialektikai theologusokat figyelmen kívül hagyja, mivel azok haragszanak — úgymond — az újprotestantizmusra.

(Budapest.)

Pákozdy László Márton.

Trombitás Dezső: A Szentlélek jele alatt. Egyházi dolgozatok. Veszprém, 1943. A szerző kiadása. 112 oldal.

Tizenegy tanulmányt sorakoztat fel újabb kötetében Trombitás Dezső. A tartalomjegyzékből is már nyilvánvaló az a széles skála, melyen a szerző dolgozik. Kötetének fele dogmatikai elvi tisztázásokat ad, míg a másik fele gyakorlati kérdéseket vesz tárgyalás alá. — Tiszta elhatárolások alapján szól a megismerő én körbefutó munkájáról, a megismerés tragikumáról, hogy a theologiai síkon azután a bünt állítsa be mint a megrendült alap magyarázatát. Így második tanulmánya az elsőnek szoros folytatása lesz, míg a harmadik, melynek a kötet is címét viseli, a feloldást hozza magával. A Sátán személyiségét fejtegetve megállapítja, hogy a mai Sátán-szemlélet két helyen fut vakvágányra: a Sátánt vagy középkori babona eredményének tartják, vagy pedig Isten ellenlábásának, pedig a Sátán csak Isten eszköze lehet. A lelkészközösségek igazi formájának az Igén alapuló lelki közösséget tartja a bizonyos napokon egymásért könyörgő imaközösségek formájával együtt. Következő tanulmánya mintha a lelkészközösségek legnagyobb sebére adna választ: el kell szenvednünk egymást szeretetben, mert a szeretet az élet és minden közösség egyik legnagyobb életető realitása. A diaconiáról szóló egyik dolgozat adott alkalmat számára arra, hogy élénk vetítse a magyar református diaconissza-szolgálat annyira fontos és mégis sokszor észre nem vett ügyét. Az egyház családvédelme sem lehet más, mint igazi evangéliumi életközösség azokkal, akiket más szervek máshogyan védnek és segíyeznek. Könnyen hajlandók vagyunk, hogy anyagi védelmen kívül a Krisztus egyháza se adjon többet. Dunántúlnak azon a vidékén él, ahol máról-holnapra gombamódra nőttek ki a gyárak a földből, hogy magukba szívják a falvak lakosságát. Baj, ha a régi, nagyobb református egyházközösségek tagjai pislognak át erre a könnyebb megélhetésre és menekülnek el a földtől és a falutól, a szórványkérdés erejét azonban ez az általánosan káros jelenség tompítja le egyhá-

zunkban. A szórványkérdésnek végleges megoldása szerinte is csak az eltelepítés lehet. Könyve utolsó fejezete a mai magyar református theologiai irodalom szervezetlenségéről és irányításának teljes hiányáról szól.

Trombitás Dezső újabb kötete nem esalt meg bennünket reménygünkben. Tanulmányainak széles mezőn mozgása mind a szaktudóst, mind a helyes alapokon indult és képzett lelképásztort állítja elének. Írhatott volna csak a rendszeres theologia kérdéseit tárgyaló tanulmányorozatot, ő azonban ennél többet akart, gyakorlati kérdések megoldásához is közelebb juttatott bennünket, amelyek a mai egyházi élet kohójában annyira benne égnék. A tanulmányok mesteri nyelven át vérbeli író szól hozzánk. Ez a kötet is újabb viradalmak elé állít bennünket. Várjuk Trombitás Dezső nagy és összefogó munkáját református egyházi életünk egyik vagy másik felfakadt sebééről. A diagnózist és az orvoslás irányítását is bátran reábizhatjuk. Alapos ismereteiben, megoldásának határozott voltában és nem utójára tárgyalásának szuggesztív és mély hitéletet eláruló erejében akkor sem fogunk csalódní.

(Debrecen.)

Farkas Pál.

Tunyegi Csapó András: Izráél bölcseségirodalma. Debrecen, 1942. 92 nagy 8° oldal. Bethlen-nyomda.

A tanulmány, mint theologiai doktori értekezés, a kérdésnek részletes irodalomtörténeti és vallás-, illetve társadalomtörténeti összefoglalását nyújtja.

Első részében az irodalomtörténeti kérdések tárgyalását találjuk. A bölcseségirodalom három formában jelentkezik: szájhagyományos, kanonikus és apokrif irodalmi formában. Az első elszórt mondásokból gyűjthető egybe az Ótestamentum különböző könyveiből, a másodikat a Példabeszédek, Prédikátor és Jób könyve képviseli, míg a harmadik Jésus Sirach és Bölcsesség könyvében jelentkezik.

Második részében foglaljuk a bölcseség gondolkodás istenfogalmával, erkölcsiségével, a megszemélyesített bölcseséggel, valamint Jób

és a Példabeszédek könyvének külön gondolatvilágával, majd a bölcsesség-gondolkodás vallásos és társadalmi szerepével, továbbá hordozóival és propagálóival.

Az eddig elszórtan található gaz-

dag anyagnak e pompás összefoglalása lényegesen megkönnyíti számunkra a bölcseségirodalom helyes megértését, amit azonban kissé megzavarnak a gyakori sajtóhibák.

M. L.

Tudományos élet

A Protestáns Világszövetség új főtitkára, Jongen Antal, április folyamán meglátogatta a magyar protestáns egyházakat. Győrött, Sopronban, Budapesten és Kolozsvárt, valamint Debrecenben előadásokat tartott, illetve a protestantizmus vezető embereivel tárgyalt.

A Coetus Theologorum ülésai. A Coetus Theologorum tiszántúli egyházkerületi tagozata április 16-án felolvasó ülést tartott. Ez alkalommal Szenes László debreceni egyetemi körzeti lelkész tartott előadást „A gyülekezetnevelés kérdései” címen. A dunamelléki egyházkerület tagozata ugyancsak április 16-án Budapesten tartott előadó ülést. Előadást tartott Dr. Tunyogi Csapó András vallásoktató lelkész „A bölcseségirodalom üzenete a ma számára” címen.

Új egyetemi magántanár. A debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem hittudományi kara Dr. Bodonhelyi József budapesti theol. akad. rk. tanárt „a XVI. és XVII. század gyakorlati theologiai irodalma” c. tárgykörből magántanárává habilitálta. Dolgozatának címe: „Az angol puritanizmus lelki élete és magyar hatásai.” Az ápr. 14-én történt szóbeli vizsgálat után „A puritán ébredés igehirdetési elvei” címmel próbaelőadást tartott.

Lelkészi továbbképző tanfolyam. Az érmelléki egyházmegye Székelyhídon május 4-én lelkészi és tanítói továbbképző tanfolyamot rendezett. Előadást tartottak: Dr. Soós Béla, Dr. Vasady Béla, Dr. Erdős Károly, Dr. Makkai Sándor, Dr. Czeglédy Sándor debreceni egyetemi tanárok, míg Dr. Szentpéteri Kun Béla egyetemi tanár előadását Dr. Czeglédy Sándor olvasta fel.

A kiadóhivatal üzenetei

Kimutatás a Theologiai Szemle 53,735. sz. esekkszámáján történt újabb befizetésekről: Mancsek János (Ózd) 7 P, Victorisz Lajos (Szabadka) 4 P, Böröczky Béla (Székesfehérvár) 4 P, Groó Gyula (Győr) 6 P, Tapsonyi Sándor (Nagyigmánd) 27 P, Egyetemi Nyomda (Budapest) 16-20 P, Theol. Szeminárium Könyvtára (Pápa) 27 P, Medvei Dezső (Budapest) 3 P, Horváth Sándor (Szatmárnémeti) 6 P, Bittó Zoltán (Nagyvárad) 24 P, Görögkeleti Papnevelő Intézet (Budapest) 24 P, Szüle Miklós (Székesfehérvár) 5 P, Szabó Kálmán (Ete) 2 P, Soltész Judit (Budapest) 5 P, Rózsás Tivadar (Sátoraljaújhely) 5 P, Némedy István (Nyíracsad) 10 P, Maksay Albert (Kolozsvár) 6 P, Endrédi János (Szank) 12 P, Dr. Juhász István (Kolozsvár) 8 P, Komlósi Gábor (Mezőtúr) 3-20 P, Református Egyház (Diósgyőr-Vasgyár) 27 P, Lelkészi Hivatal (Kölked) 6 P, Dr. Urbán Ernő (Sopron) 6 P, Pintér István (Pécs) 5 P, Szabó Sándor (Kisvárd) 4 P, Dr. Harsányi András (Budapest) 4 P, Újszászy Kálmán (Sárospatak) 8 P, Sípos Károly (Nagyráb) 12 P, Református Egyház (Gergelyi) 27 P, Főiskolai Széniori Hivatal (Sárospatak) 68 P.

M Á V - M E N E T R E N D.

Érvényes 1943 május 17-től.

SZEMÉLYSZÁLLÍTÓ VONATOK INDULÁSA

Debrecenből

indul	hová	érkezik
0-40	Budapest nyugati . . .	8-20
3-23	Budapest keleti . . .	10-25
4-15	Nyíregyháza . . .	5-35
4-47	Budapest kel. (sebes)	9-30
5-00	Körösmező . . .	16-24
5-08	Füzesabony . . .	8-44
5-08	Nagyléta-Vértés . . .	6-06
5-27	Nagyvárad . . .	7-45
5-48	Tiszalök . . .	8-10
6-20	Nyíregyháza . . .	7-40
8-20	Budapest kel. (gysín.)	11-00
9-10	Nagyléta-Vértés . . .	11-10
12-29	Körösmező (sebes)	19-47
12-35	Nyíregyháza (sebes)	13-32
14-20	Püspökladány—Buda- pest (átszállással) . . .	20-20
14-40	Füzesabony . . .	18-08
14-52	Tiszalök . . .	17-08
14-53	Nyíregyháza . . .	16-16
14-53	Csap . . .	18-35
15-25	Máramarossziget . . .	22-31
15-34	Nagyvárad . . .	18-01
15-40	Budapest nyug. (seb.)	20-25
16-35	Nagyléta-Vértés . . .	17-42
19-00	Ungvár (Árpád) . . .	21-14
19-06	Püspökladány . . .	20-15
19-10	Érmihályfalva . . .	20-27
19-12	Nagyvárad . . .	21-37
19-18	Füzesabony . . .	22-26
19-27	Tiszalök . . .	21-48
19-30	Nyíregyháza . . .	20-51
19-30	Csap . . .	23-03
22-41	Szatmárnémeti—Körös- mező (átszáll. seb.) . . .	9-23
22-56	Nyíregyháza . . .	0-18

SZEMÉLYSZÁLLÍTÓ VONATOK ÉRKEZÉSE

Debrecenbe

indul	honnan	érkezik
2-05	Nyíregyháza	3-10
4-48	Nagyvárad	7-20
4-51	Füzesabony	7-50
5-24	Csap	9-02
5-25	Tiszalök	7-41
5-51	Nyíregyháza	7-14
6-01	Püspökladány	7-10
6-10	Ungvár (sínautó)	8-18
6-16	Nagyléta-Vértés	7-20
6-16	Érmihályfalva	7-27
7-20	Budapest nyug. (seb.)	12-10
7-51	Nyíregyháza	9-02
8-36	Körösmező (sebes)	15-24
9-20	Tiszalök	11-35
12-24	Nagyléta-Vértés	14-11
13-00	Körösmező	23-43
14-23	Nyíregyháza	15-20
14-45	Nagyvárad	17-24
16-15	Budapest kel. (gysín.)	18-57
17-10	Nyíregyháza	18-25
17-30	Püspökladány	18-39
17-35	Püspökladány—Buda- pest kel. (átszáll.)	23-04
18-00	Budapest nyug. (sebes)	22-31
18-51	Nagyléta-Vértés	19-58
18-59	Tiszalök	21-16
19-00	Füzesabony	22-23
19-28	Nagyvárad	21-44
20-10	Budapest nyugati	2-49
20-50	Körösmező—Szatmár- németi (átszáll. seb.)	4-37
21-55	Püspökladány	23-04
22-05	Nyíregyháza	23-35
23-46	Csap	3-10

THEOLOGISCHE RUNDSCHAU

Eine Vierteljahrsschrift. Begründet von D. Alexander *Csikesz*.
Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft Reformierter Theologen —
Coetus Theologorum.

Schriftführer: D. Béla *Vasady*, Debrecen.
Verantwortlicher Schriftleiter: D. Alexander *Czeplédy*, Debrecen.
Mitredakteur: D. László *Módis*.
Schriftleitung, Debrecen, Ungarn, Központi Egyetem.
Für unverlangte Rezensionsexemplare wird keine Haftung übernommen.

Abonnementspreis: jährlich RM 6. —, 6 francs suisses.
Einzelpreis: RM 2.—, 2 francs suisses.

INHALT:

STUDIEN:

- J. Victor*, Die innere Ordnung des „dreifachen Amtes“.
E. Révész, Theologische Untersuchung unseres Gesangbuches.
L. Horkay, Gregor Szegedis Gesangbuch von 1569.

REZENSIONEN * THEOLOGISCHE NACHRICHTEN.

THEOLOGICAL REVIEW

Founded by the late Prof. A. *Csikesz*, D. D. Published quarterly by the
Coetus Theologorum — Fellowship of Theological Work in the Reformed
Church.

Editor in Chief: Prof. Béla *Vasady*, D. D.
Editor: Prof. Alexander *Czeplédy*, D. D.
Editorial & Management Office: Debrecen (Hungary), Központi
Egyetem.

CONTENTS:

STUDIES:

- J. Victor*, The Inner Organism of Christ's "Threefold Office".
E. Révész, A Theological Estimate of Our Hymnary.
L. Horkay, Gregor Szegedi's Hymnary of 1569.

BOOK REVIEWS * THEOLOGICAL NEWS.

REVUE DE THÉOLOGIE

Fondé par Alexandre *Csikesz*. Publié par *Coetus Theologorum* — Communauté
de Travail des Théologiens Réformés. Paraissant tous trois mois.

Rédacteur en chef: Béla *Vasady*.
Rédacteur: Alexandre *Czeplédy*.
Rédaction et administration: Debrecen (Hongrie), Központi Egyetem.

SOMMAIRE:

ETUDES:

- J. Victor*, L'ordre intérieur de „l'office triple“ du Christ.
E. Révész: Une révision théologique des nos cantiques.
L. Horkay, Le recueil des cantiques de Grégoire Szegedi de 1569.

COMTE RENDU * NOUVELLES THÉOLOGIQUES.